

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**ULUS GAZETESİ'NE GÖRE 1969 GENEL SEÇİMİ VE
CUMHURİYET HALK PARTİSİ İMAJI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma Nesibe ÇOLAK

KOCAELİ-2018

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**ULUS GAZETESİ'NE GÖRE 1969 GENEL SEÇİMİ VE
CUMHURİYET HALK PARTİSİ İMAJI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fatma Nesibe ÇOLAK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI

KOCAELİ-2018

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**ULUS GAZETESİ'NE GÖRE 1969 GENEL SEÇİMİ VE
CUMHURİYET HALK PARTİSİ İMAJI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Fatma Nesibe ÇOLAK

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar No: 20.06.2018/16

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Abdulkabir AKINCI

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Kadir DİYARBAKIRLI

Jüri Üyesi:

Jüri Üyesi:

KOCAELİ-2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
ŞEKİL VE TABLOLAR	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUS GAZETESİ VE CHP İLİŞKİSİ

1.1. ULUS GAZETESİNİN TARİHİ SÜRECİ	8
1.2. ULUS GAZETESİNDE CHP İMAJİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

ÜLKENİN SEÇİM ÖNCESİ DURUMUNUN DEĞERLENDİRMESİ

2.1. TOPLUMSAL OLAYLAR	18
2.1.1. Kayseri Olayları	18
2.1.2. Pir Sultan Abdal Olayları.....	20
2.2. ÜNİVERSİTE HAREKETLERİ	22
2.2.1. Commer Olayı	24
2.2.2. Kanlı Pazar	25
2.2.3. ODTÜ İşgali	27
2.2.4. ODTÜ’de Öğrenci Birliği Seçimleri	28
2.2.5. Taylan Özgür’ün Ölümü	29
2.3. SENDİKA HAREKETLERİ.....	30
2.3.1. Ereğli Demir-Çelik Grevi	31
2.3.2. Singer İşgali	32

2.3.3. Alpagut Linyit Madeni İşgali	33
2.3.4. Koç Holding Demir Çelik Döküm Fabrika İşgali	34
2.3.5. Büyük İşçi Mitingi.....	35
2.3.6. Ücretler İle İlgili Sendika Demeçleri	35
2.4. İKTİSADİ MESELELER	36
2.5. TARIM VE KÖYLÜ POLİTİKALARI.....	39
2.5.1. Tarım Politikaları.....	39
2.5.2. Köylü Politikaları	40
2.6. DEMOKRAT PARTİLİLERİN SİYASİ AFFI MESELESİ	42
2.7. DIŞ POLİTİKA	45
2.7.1. Türkiye-ABD İlişkileri	45
2.7.2. Türkiye-SSCB İlişkileri	47
2.7.3. Türkiye-Batı Avrupa İlişkileri	47
2.7.4. Türkiye ve İslam Zirve Konferansı	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUS GAZETESİNE GÖRE 12 EKİM 1969 GENEL SEÇİMLERİ

3.1. CUMHURİYET HALK PARTİSİNİN SEÇİM HAZIRLIKLARI	50
3.2. ADALET PARTİSİNİN SEÇİM HAZIRLIKLARI.....	59
3.3. ULUS GAZETESİ YAZARLARININ SEÇİM HAZIRLIKLARI İLE İLGİLİ YORUMLARI	69
3.4. SEÇİM BEYANNAMELERİ	72
3.4.1. Adalet Partisi	72
3.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi	74
3.4.3. Milliyetçi Hareket Partisi	80
3.4.4. Türkiye İşçi Partisi.....	82
3.4.5. Güven Partisi	84
3.4.6. Yeni Türkiye Partisi.....	86

3.4.7. Birlik Partisi.....	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİMİN SONUCU VE YENİ KURULAN HÜKÜMET

4.1. SEÇİM SONUCUNUN DEĞERLENDİRMESİ.....	90
4.1.1. Cumhuriyet Halk Partisinin Seçim Sonrasındaki Durumu	94
4.1.2. Adalet Partisinin Yeniden İktidara Gelişi ve Sonrası.....	96
4.2.YENİ KURULAN HÜKÜMETİN PROGRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	98
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	107
EKLER	114
ÖZ GEÇMİŞ	140

ÖZET

Millî mücadelenin fikirlerini iç ve dış kamuoyuna duyurabilmek maksadıyla “*Hâkimiyet-i Milliye*” gazetesi kurulmuştur. Bu gazetenin en önemli özelliği, Cumhuriyeti kuran kadro tarafından yönetilmesi ve çıkacak olan yazıların dikte edilmesidir. “*Hâkimiyet-i Milliye*” adıyla yayın hayatına başlayan gazete, 28 Kasım 1934 yılında “*Ulus*” adını almıştır. Yayınlanmaya başladığı tarihten itibaren CHP’nin ideolojik anlayışını yansıtmaya hasebiyle onun yarı resmî yayın organı hâline gelmiştir.

Demokrat Parti’nin mirasçısı olan Adalet Partisi, 1965 seçimlerinde tek başına iktidara gelerek dört yıllık süre ile ülkeyi yönetmiştir. Bu süre zarfında iç ve dış politikada birçok siyasî olaylar yaşanmış ve 1969 Genel Seçimlerinde tekrar tek başına iktidar koltuğuna oturmuştur.

Bu çalışmada Ulus gazetesinin tarihî süreci, gazetenin CHP imajı ve Ulus gazetesi perspektifinden 1969 Genel Seçimleri ile seçim sonuçları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulus gazetesi, 1969 seçimleri, CHP imajı, Adalet Partisi.

ABSTRACT

"Hâkimiyet-i Milliye" newspaper has been established in order to be able to hear the ideas of the national struggle for internal and external public opinion. The most important feature of this journal is that it is dictated by the cadre who established the republic and the writings to be issued. The newspaper, which started its publication life in the name of "Hâkimiyet-i Milliye", was named "Ulus" on November 28, 1934. Since its publication date, it has become its semi-official publication body, reflecting the ideological conception of CHP.

The Adalet Party, the heir to the Demokrat Party, came to power alone in the 1965 elections and ruled the country for four years. During this period, many political events take place in domestic and foreign politics, and in the 1969 General Elections, they sit on the ruling seat alone again.

In this study, the historical process of the Ulus Newspaper, the image of the CHP of the journal and the election results of 1969 General Elections from the perspective of Ulus Newspaper were examined.

Key Words: Ulus Newspaper, 1969 elections, CHP image, Adalet Party.

KISALTMALAR

AP: Adalet Partisi

Bağım: Bağımsız

Bk: Bakınız

BP: Birlik Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DEV-GENÇ: Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTCF: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

GP: Güven Parti

İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi

MDD: Milli Demokratik Devrim

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MP: Millet Partisi

ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

SADA: Sendikalar Arası Dayanışma Komitesi

SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi

THKO: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKİ: Türkiye Kömür İşletmeleri

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası

Türk-İş: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

ŞEKİL VE TABLOLAR

Şekil 1: 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri Sonucunda Partilerin Köy ve Şehirlerde Aldıkları Oy Oranının Dağılımı..... 92

Tablo 1: 12 Ekim Genel Seçimleri Sonucunda Partilerin Aldıkları Oy ile Milletvekili Sayısının Dağılımı 91

Tablo 2: 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri Sonucunda Partilerin İllerde Çıkardığı Milletvekili Sayılarının Dağılımı 93

Tablo 3: II. Demirel Hükümeti/ 31. Cumhuriyet Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu 101

GİRİŞ

Ulus gazetesi gözünden 1969 Genel Seçimi ve gazetenin CHP ile ilişkisi bağlamında CHP imajı çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda çalışmada Ulus gazetesinin 1969 yılı nüshaları, 1969 genel seçimlerine giren partilerin seçim beyannameleri, seçimle bağlantılı siyasî, sosyal ve ekonomik olaylar incelenecektir.

Ulus gazetesin kurulduğu günden kapandığı güne kadar geçen süreç içerisinde Türk siyasî hayatındaki etkisi göz ardı edilemeyecek derecede dikkate değerdir. Türk siyasî hayatına bu kadar etkisi olan bir gazetenin 1969 genel seçimlerine yaklaşımı ve gazetenin çizdiği CHP imajı henüz incelenmemiş bir konudur. Bu bağlamda bu çalışmada 1969 genel seçiminde Ulus gazetesinin CHP'ye yaklaşımını ve gazetenin CHP imajını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Millî Mücadele taraftarları, hedeflerini ve düşüncelerini halka duyurabilmek için önce İrade-i Milliye gazetesini kurarlar. Akabinde bu gazetenin halka ulaşmakta yetersiz kalmasından dolayı Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesini kurarlar. Millî Mücadele'nin halk nezdinde değer görmesinin bir aracı olmasının yanı sıra Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni devletin sözcüsü konumunda faaliyet gösteren gazete, daha sonra adını Ulus olarak değiştirir. Gazete, Ulus adını aldığı günden itibaren CHP'ye mensup kimseler tarafından yönetilmiş ve CHP ideolojisi yansıtılmıştır. Gazetenin 1969 Genel Seçimine yaklaşımı ve CHP imajı da daha önceki politikalarından farklı değildir. Bu konu siyaset bilimi çalışanlar tarafından ele alınmamış, bakir bir konudur. Bir gazetenin seçimlere gidilirken yaşanan olaylara CHP penceresinden bakması, siyaset bilimi, tarihî gerçeklik ve basın tarihi açısından önemlidir.

Neden her siyasî hareket veya rejim kendi sesini duyurmak için basını araç olarak kullanır?

Basını araç olarak kullanmak, siyasî hareketler ile rejimlere güç mü katmaktadır?

Neden bazı gazeteler, siyasî hareketler ve rejimler karşısında tarafsız kalırken bazıları tarafsızlığını yitirmektedir?

Bu türden bir basın siyaset ilişkisi, seçimlere nasıl bir etki yapmaktadır ve bu davranış tarafsızlık ilkesi ile ne derece örtüşür, bunun demokratik hayattaki karşılığı nedir?

Siyasî hareketler ile rejimlerin basını araç olarak kullanmaları hem maddî hem de manevî çıkar ilişkisine mi dayanmaktadır?

Gücü ele geçirmek için tek çıkar yol basını ele geçirmek mi?

Basının tarafsızlık görüntüsünün arkasında siyasî hareketler aracılığıyla rejimi istenilen şekle getirmek ve bu bağlamda devlette kadrolaşmak düşüncesi mi yatmaktadır.

Siyasî hareketler, hedeflerini gerçekleştirebilmek için basının tarafsızlık görüntüsünü mü kullanmaktadır?

Bu çalışma, Ulus gazetesi ile CHP arasındaki ilişkileri, bu ilişkiler doğrultusunda gazetenin 1969 Genel Seçimine yaklaşımını ve sergilemiş olduğu CHP imajını ele almaktadır. Bu bağlamda bir durum tespiti çalışmasıdır.

Her siyasî hareket veya rejim kendi sesini duyurmak için basını araç olarak kullanır.

Basını araç olarak kullanmak, kendi zeminlerini oluşturmak için siyasî hareketler ile rejimlere güç katar.

Bazı gazeteler, siyasî hareketler ve rejimler karşısında tarafsız kalırken bazıları tarafsızlığını yitirmektedir.

Basının siyasî hareketler ile rejimler karşısında tarafsızlığını yitirmesi, karşılıklı bir çıkar ilişkisine dayanmaktadır.

Basının siyasetin emrine girmesi, okurlarını belirli siyasî hareketlere yönlendirme amacına yöneliktir.

Basının siyasî hareketler ile rejimlerin güdümüne girmesi tarafsızlık ilkesine aykırıdır ve bu tür basının demokratik hayatta karşılığı yoktur.

Siyasî hareketler ile rejimlerin basını araç olarak kullanmaları hem maddî hem de manevî çıkar ilişkisine dayanmaktadır.

Yönetim erkini ele geçirmenin ve sahip olunan erkin sürdürülebilir olmasının en önemli kanallarından birisi basındır.

Basının tarafsızlık görüntüsünün arkasında siyasî hareketler aracılığıyla rejimi istenilen şekle getirmek ve bu yolla devlette kadrolaşmak düşüncesi yatmaktadır.

Siyasî hareketler, hedeflerini gerçekleştirebilmek için basının tarafsızlık görüntüsünü kullanmaktadır.

Çalışmanın evreni Ulus Gazetesinin 1969 Genel Seçimlerine gidilirken yapmış olduğu yayınları ihtiva etmektedir. Gazetenin seçim öncesi ve seçim sonrası

sayılarında yer alan haber, köşe yazısı, karikatürler ve tanıtım amaçlı ilanları çalışmanı evrenini oluşturan materyallerdir.

Ulus Gazetesinin 1969 Genel Seçimlerine yönelik yayınların yapıldığı sayılar, siyasî partilerin 1969 seçim beyannameleri, parti programları ile bu konuda yapılmış süreli ve basılı yayınlar örneklem grubunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada araştırmanın amacı açısından tarihî, araştırma tekniği açısından durum belirleyici yöntem kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama teknikleri bakımından ise belgesel kaynak derlemesi tekniği kullanılmıştır.

Süreli yayınlar ile siyasî kuruluşlar arasında ideolojik, ekonomik veya yönetim erkini elinde bulundurma açısından ilişkinin düzeyi ve yoğunluğu farklı olmakla birlikte her zaman bir ilişkinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bazı basın ve yayın organları, amaçları farklı olsa da siyasî hareketleri desteklemelerinin ötesinde roller üstlenmektedirler. Bu bağlamda siyasî hareketlerin basın yayın merkezi konumunda faaliyet gösterenler ise azımsanamayacak sayıdadır. Özellikle ideolojik odaklı faaliyet gösteren siyasî hareketler, ideallerini gerçekleştirebilmek için ilk olarak bir basın yayın kuruluşuna sahip olma gayreti içerisine girmektedirler.

Cumhuriyeti kuran kadro nihai hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla bir basın ve yayın organı kurmayı düşünmüşlerdir. Bu bağlamda Milli Mücadele taraftarları hedeflerini ve düşüncelerini halka duyurabilmek için önce İrade-i Milliye gazetesini kurarlar. Akabinde bu gazete halka ulaşmakta yetersiz kalmasından dolayı Ankara’da Hâkimiyet-i Milliye gazetesini kurmuşlardır. Milli Mücadele’nin halk nezdinde değer görmesinin bir aracı olmanın yanı sıra Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni devletin sözcüsü konumunda faaliyet göstermiştir.

Mustafa Kemal, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinden bahsettiği zaman daima “*benim gazetem*” sözünü kullanmıştır. Bunun nedeni ise Samsun’a ayak bastığı günden itibaren Amasya’da Erzurum’da Sivas’ta ve daha sonraları Ankara’da ulusal bağımsızlık savaşının simgesi olan “İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye” kavramlarını kullanmasıdır. 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışındaki konuşmasında Meclis üyelerine “*Efendiler şu dakikadan başlayarak Milli İradeyi siz temsil ediyorsunuz*” sözünü kullanarak bu soyut kavramı ilk defa somutlaştırmıştır. Bir meclisin olmadığı zamanlarda bile Mustafa Kemal hep ulusal iradenin varlığına inanmış ve çok küçük imkânlar dâhilinde hatta çoğu kez

imkânsızlıklar içerisinde millî iradenin sözcüsü olacak şekilde küçük yöresel gazeteler çıkarılmasını teşvik etmiştir. Bu gazetelerde çoğu zaman yazılar yazmış ve hedef kitleye yönelik bir kamuoyu oluşturmak maksadıyla basından yararlanmıştır (İnuğur, 1992: 26).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ilk sayısında gazetenin ilk sayfasını kaplayan başlığı da Hâkimiyet-i Milliye olan bir başyazı yayımlanır. Bu yazı Mustafa Kemal tarafından Hakkı Behiç'e dikte ettirilmiştir. Bu yazıda gazetenin gideceği yolun ve girişilen harekâtın amaçlarını anlatmıştır. İlk çıktığı günden itibaren gazetede yazılan yazılar ve yayımlanan haberler ulusal Kurtuluş Savaşının ve Türk Bağımsızlığının ne kadar güç şartlar altında yürütüldüğünü ve Mustafa Kemal'in bu uğurdaki olağanüstü yetenekleri sayesinde kazanıldığını anlatmıştır (İnuğur, 1992: 27). Bu haberlerin varlığı gazetenin tamamen savunduğu fikirleri alenen sergilediğinin bir kanıtı niteliğindedir. Kurulduğu günden kapandığı güne kadar geçen süre boyunca gazetenin idaresi ve aynı zamanda yazar kadrosu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ideolojisini benimseyen kişiler tarafından oluşturulmuştur.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla beraber dönemin muhalif basını da ortaya çıkmıştır. Siyasetteki Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası arasındaki yaşanan çekişmeler basında da karşılığını bulmuştur. CHF'yi destekleyen Hâkimiyet-i Milliye, Cumhuriyet, Milliyet, Akşam ile SHF'yi destekleyen Son Posta ve Yarın gazeteleri arasında çekişmeler başlamıştır (Mazıcı, 1996; Demir, 2012: 129'den). Fakat bu durum SHF'nin kendisini feshetmesi ile son bulmuş ve ülkedeki muhalif basının da sonu olmuştur.

SHF'nin kapatılmasından sonra CHP tarafından basının üzerinde kurulan baskı, çok partili hayata geçiş ile beraber tekrar yumuşamıştır. Gazetelerin büyük çoğunluğu Demokrat Parti'yi desteklerken CHP ise seçim hazırlıklarına başladığından basının büyük bir desteğine ihtiyacı olmuştur. O yıllarda basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel 1931 tarihli Matbuat Kanunun 56. maddesidir. Kanun maddesi şöyle diyor:

“Memleketin genel politikasına dokunacak yayından dolayı Bakanlar Kurulu'nun kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilirler”

Gazeteler için en büyük sakınca olan bu madde 1 Haziran 1946 yılında kaldırılır. Çok partili hayata geçişle beraber basında da ayrılıklar başlar. Cumhuriyet,

Vatan ve Tasvir o dönemde DP yanlısı bir tutum sergilese de Ulus gazetesi her zamanki gibi yine CHP'nin arkasındadır (Topuz, 1996: 100-102).

Siyasî hayatta yeni bir döneme giren CHP'yle birlikte Ulus gazetesi de değişim göstermeye başlamıştır. Öte yandan tek parti zihniyetine bağlı kalan Falih Rıfkı Atay, Ulus'un bu yeni dönem politikasını şöyle değerlendirmiştir:

“Ulus, CHP'nin gazetesidir. CHP'nin belli prensiplerine aykırı olmamak şartıyla bu gazetede partili arkadaşlar ayrı ayrı kendi fikirlerini savunabilmelidirler. Öyle de olmaktadır. Parti işleri denetçisi sıfatı bizim vazifemiz, Ulus'da çıkan yazıların sadece ana prensiplerine aykırı olmamasına dikkat etmekten ibarettir. Ne bize ne de başkalarına yazdıklarımız dikte edilemez. Ne biz ne de başkaları fikirlerimizin CHP'nin malı olduğu gibi bir iddiaya kapılamayız. Ancak Ulus parti çoğunluğunun kararlarına karşı mücadele edemez. Onun iktidara getirdiği hükümeti tutar. Biri, her demokratik organizmada hüküm sürmesi gereken fikir hürriyetinin tabii bir neticesi olduğu kadar ikincisi de her demokratik organizmada bulunması gereken disiplinin tabii neticesidir” (Ulus, 08 Ağustos 1947: s. 1; Konyar, 1999: 16'den).

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra resmi ilanların dağıtımı konusunda CHP iktidarı dönemini çok fazla eleştirmiştir. CHP'nin Ulus gazetesinin arkasında durarak sürekli bu gazeteyi tutması ve resmi ilanlarla ödüllendirmesi DP'nin üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Fakat bu durum DP'nin iktidara gelmesiyle DP sözcülüğünü yapan Zafer Gazetesinin resmi ilanlar yoluyla büyük gelirler elde etmesiyle değişmiştir. DP'liler seçimler öncesinde yaptıkları bütün konuşmalarda bu ve bunun benzeri konularda hesap soracaklarını belirtmişlerdir. 2 Ekim 1950- 31 Aralık 1950 arasındaki üç aylık sürede Ulus gazetesi 66.638 TL ve Zafer Gazetesi de 109. 350 TL resmi ilanlar yoluyla kazanç sağlamıştır. Fakat diğer gazetelerin kazançları 13 bin ile 33 bin arası değişmektedir. Bu adaletsiz ve ölçsüz dağıtım sürekli başa gelen iktidarın kendi yayınlarını destekleyen gazete sahiplerini devlet parası ile zengin etmiştir (İnuğur, 1992: 269-270). Ulus gazetesini CHP destekleyerek bu şekilde gelir elde etmesine karşın Zafer Gazetesini ise dönemin iktidarı DP destekler. Böylece diğer yayın organlarıyla girdikleri rekabetleri üstünlükle sonuçlanmıştır.

1965'li yıllarda CHP'deki bir grup kesimin ortaya attığı Ortanın Solu fikri, o dönemde toplumda ve parti içinde birçok tartışmaya yol açmıştır ki bu tartışmalar sonucunda daha sonra bir grup partiden ayrılarak yeni bir parti kuracaktır. O

dönemde Ulus gazetesinde bu fikir akımını CHP Nevşehir Milletvekili Selahattin Hakkı Esatoğlu şu şekilde savunmuştur:

“Ortanın solunu partisinin yönü olarak gösterdiğinden dolayı Sayın İnönü’ye karşı partisinin içinde ve dışında cephe alanlar olduğu görülmektedir. Bu bir bakıma, Sayın İsmet Paşa’nın kaderidir. Siyaset alanına atıldığından beri gerçekleştirmeye çalıştığı her yeni ve ileri hamlenin karşısına daima gerici ve muhafazacılar dikilmişlerdir. Bunlar getirilmek istenilen yeni düzenin toplumumuza uygun düşmeyeceğini iddia etmişler, statükonun korunmasını istemişlerdir. (...) Demokratik rejim kurtarıldıktan ve teminat müesseselerine kavuşturulduktan sonra Türkiye’nin en büyük davası olan kalkınmaya sıra gelmiştir. Aslında 1923’den sonra memleketin sosyal ve ekonomik kalınması ihmal edilmiş değildir. Fakat devrim ve rejim meseleleri köklü ekonomik kalkınmayı geciktirmiştir. Şimdi artık Türkiye’nin geri kalmış bir memleket olduğu kabul edilmiştir ve bu geri kalmışlıktan kurtulmanın çarelerini aramak zamanı gelmiş hatta geçmiştir (...) Memleketimizde özel teşebbüs kalkınmayı sağlayamamıştır. Ayrıca millî gelirin dağılımında adaletsizlik son haddine varmıştır. Mağara hayatı yaşayanlar, sürünenler, yarma çorbasıyla pamuk tarlalarında bütün gün alın teri dökenler, az maaşlı memurlar, kredisiz esnaflar, dullar, yetimler çoğunluktadır. Bunları bu sefalet batağından kurtarmak için tek çare, iç sömürmeye son vermek, vatandaş haysiyetine uygun bir yaşam seviyesini temin etmektir. İnönü bu amaca ulaştıracak tedbirleri ortanın solunda bulmuştur ve ancak o yolla kalkınmamızın halkımızın sefaletten kurtarılmasının mümkün olduğunu söylemiştir. Bu sefer de devrimler döneminde ve demokrasi döneminde olduğu gibi partisi içindeki ve dışındaki müfritlerin muhafazacıların saldırısına uğramıştır. Bu üçüncü mukavemet de muhakkak kırılacaktır ve Türkiye’de devrimler, demokrasi yerleştiği gibi ortanın soluna dayanan bir sosyal adalet düzeni de gelişip yerleşecektir” (Ulus, 7 Aralık 1965 s. 1; Kabacalı, 1994: 299-300).

Burada da görüldüğü gibi Ulus gazetesi CHP’yle birlikte şekillenen bir gazetedir. Onun görüşlerini, ideolojilerini ve siyasi hamlelerini esas alarak sürekli partinin arkasında duran bir parti yayın organı niteliğindedir. 1960’lı yılların sonuna doğru Ulus gazetesinin yönetimin çeşitli değişiklikler olmakla birlikte gazetenin yeni sahibi Bülent Ecevit olmuştur.

1969 Genel Seçimlerinde de gazetenin başında Bülent Ecevit vardır. Böylece seçim boyunca etkili ve seçmenini konsolide eden bir kampanya yürütmüşlerdir.

Seçim dönemi boyunca ülkenin o dönemki genel toplumsal durumu, siyasî hareketler, yaşanan polemikler ve alınan kararlar dâhil olmak üzere hepsi Ulus gazetesinde CHP'nin gözünden halka yansıtılmıştır. Ulus gazetesinde bu seçim dönemi boyunca sürekli CHP'nin haberlerine yer verilmiştir. İktidar partisi ile alakalı seçim hazırlıklarının verilmesinden ziyade sürekli yaptığı politikaları eleştiren bir tavır vardır. Diğer küçük muhalif partiler ise bu dönemde gazetede en ufak bir yer bile teşkil edememiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUS GAZETESİ VE CHP İLİŞKİSİ

1.1. ULUS GAZETESİNİN TARİHİ SÜRECİ

Millî mücadeleye girişen Mustafa Kemal Paşa'nın bu mücadelenin başarıya ulaşması için propaganda zemini oluşturmak maksadıyla bir süreli yayın organı çıkarma düşüncesinde olduğu anlaşılır. Bu düşünce ile birlikte Mustafa Kemal Paşa, 2 Eylül 1919 tarihinde Sivas'a gelerek Sivas kongresini toplar. Bu süreçte Sivas'ta Kuvayı Millîyecilerin sözcülüğünü yapmak ve gayelerini yaymak amacıyla 14 Eylül 1919 tarihinde *İrade-i Milliye* adlı gazete çıkarılır (Şapolyo, 1971: 192). Bu gazete, aynı amaç doğrultusunda Anadolu'da gelecekte kurulacak olan başka gazetelerin de habercisi konumundadır.

Sivas ve Erzurum kongrelerini toplayıp millî mücadele için siyasî ve toplumsal uzlaşma sağlayan Mustafa Kemal, bir süre daha Sivas'ta kalır ve daha sonra Ankara'ya gelir. Mustafa Kemal, *İrade-i Milliye*'yi çıkardıktan Ankara'ya geldiği zamana kadar geçen sürede yapılan işlerin halka ulaşmadığıyla ilgili aldığı şikâyetler üzerine Ankara'da bir başka gazete çıkarmaya karar verir.

İrade-i Milliye gazetesi çıkarıldıktan bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan ayrılarak Ankara'ya doğru harekete geçmiş ve yol boyunca saltanata itilafçılara ve Yunanistan'a karşı girdiği bu mücadelede gazetenin çok büyük bir rol oynayacağını düşünür. 1919 yılının son günlerinde Ankara'ya ulaşan Mustafa Kemal, çevresindekilere Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kararlarını millete duyuracak bir gazeteye ihtiyaç duyduklarını ve Ankara'da bir gazete çıkarmak için teşkilat kurmaları gerektiği düşüncesini anlatır. Gazetenin çıkarılmasına karar verildikten sonra Konya'dan bir matbaa makinesi getirtilerek Meclis bahçesindeki bir binada basımevi kurulur ve hazırlıklar iki hafta içinde tamamlanır. Mustafa Kemal Paşa, "*İrade-i Milliye*'yi çıkarmaktaki esas gaye, *Hâkimiyet-i Milliye*'yi tesis etmektir" ifadesi doğrultusunda gazetenin adını "*Hâkimiyet-i Milliye*" koyar (İnuğur, 1992: 25).

Hıfzı Topuz'un verdiği bilgiye göre 10 Ocak 1920'de ilk sayısı yayımlanan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, hükümetin resmi yayın organı konumundadır ve ilk Yazı İşleri Müdürü Nizamettin Nazif (Tepedenlioğlu), Sorumlu Müdür ise Recep Zühtü (Soyak)'tır. 3 (üç) kuruştan satılmasına karar verilen gazete, haftada iki gün yayınlanır (Topuz, 2016: 119). Gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın da gayretleri neticesinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin il merkezlerine telgraf çekerek halkın abone olmasını talep eder (Özkaya, 2014: 65). Devrin sosyal, siyasî ve ekonomik şartları gereği kâğıt bulma konusunda yaşanan sıkıntılardan olsa gerek çıkarılan bu yeni gazete haftanın iki günü yayımlanmakta ancak bu iki günün periyodik olup olmadığı hususunda bir malumat bulunmamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, gazetenin yayımlanması ve basılmasıyla oldukça yakından ilgilenerek bütün yazı ve haberleri gözden geçirir ve birçok yazı ile birebir ilgilenir, bazılarını not ettirerek yazdırır ve bazı yazılar üzerinde ise sonradan düzeltmeler dahi yapar. Hatta birinci sayıda çıkan Başyazı'nın Mustafa Kemal Paşa tarafından yazıldığı (Tökin, 1963: 17) düşünülür. Ancak bu konuda araştırmacılar arasında fikir birliği bulunmamaktadır. Yücel Özkaya'ya göre yeni Türkiye'nin yolunu çizen gazetenin başyazılarının birçoğunda imza yoktur. Yazıların üslubundan ve konuyla ilgili hatıralardan bunların Mustafa Kemal Paşaya ait olduğu anlaşılır. Yine altında tek yıldız olan yazıların Mustafa Kemal Paşa tarafından yazıldığı ileri sürülür (Özkaya, 2014: 60). Hıfzı Topuz'un aktardığına göre gazetenin ilk sayısında yer alan ve Mustafa Kemal Paşa'nın dikte ettiği tahmin edilen yazı kısaca şöyledir:

“Hâkimiyet-i Milliye üç büyük dayanak tanır; zekâ, kültür ve hamiyet (yurdunu, ulusunu ve ailesini koruma çabası). Ulusun egemenliği ne sermayelerin ne içi boş politikaların ne kinlerin çıkarların ve ikballerin (yüksek makamlara erişme) ne de geçici heveslerin oynacağı olur. Ulus özgün ve bağımsız olmaya muhtaçtır. Egemenliği bunun için kullanacaktır. Gazetemizin gayesi ulusun bu ihtiyacını karşılamaktır” (Topuz, 2016: 119, 120).

Bu yazıdan anlaşıldığına göre Mustafa Kemal Paşa zekâ, kültür ve hamiyet duygusu üzerine inşa edilen gazete sermaye, içi boş politikalar, kinler, çıkar ve ikballer ile geçici heveslere sayfalarını kapatıp milletin bağımsızlığını gerçekleştirmenin aracı olmayı hedefler.

Devrin ekonomik şartları gereği yokluk ve sefaletin esir aldığı Ankara’da yayımlanmaya başlayan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, oldukça zor şartlar içinde görevini sürdürmeye başlar. Baskı için kâğıda büyük ihtiyaç duyulmasına rağmen zor da olsa sağlanır. Gazetenin basılması için kâğıdın yanında başka ihtiyaçlara da ihtiyaç duyulmaktadır. 5 Mart 1920 tarihinde Harbiye Nezareti Başyaveri Salih Bey’e şapoğraf makinesi, mürekkep ve yedek muşambaların istendiğine dair bir telgraf çekilir. Mustafa Kemal Paşa da ihtiyaç duyulan malzemenin satın alınıp kurye ile acele Ankara’ya gönderilmesini Salih Bey’e iletir (Özkaya, 2014: 62-63). Gazetenin basımını devam etmesinden zor şartlar altında da olsa istenilen kâğıt ve malzemenin temin edildiği anlaşılmaktadır.

Yayınlandığı tarihten itibaren haftada iki gün yayınlanan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 18 Temmuz 1920 tarihinden itibaren haftanın üç günü yayınlanır. Yaklaşık altı buçuk ay sonra 6 Şubat 1921 tarihinden itibaren ise günlük olarak çıkmaya başlar (Atabay, 2015: 110).

Gazetenin idaresi Atatürk tarafından 11 Ekim 1923 tarihinde Kütahya Milletvekili Recep Peker’e verilir ve kendisi uzun bir müddet gazetenin başmakalelerini yazar. 22 Mayıs 1924’te Dâhiliye Vekili olduktan sonra üç ay daha ev sahipliği yapar ve 24 Ağustos 1924’te gazetenin idaresi Siirt Millet Vekili Mahmut Soydan’a geçer. Mahmut Soydan zamanında kendisiyle birlikte Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Ağaoğlu ve Falih Rıfkı Atay başyazarlık yaparlar. Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Atay, 30 Temmuz 1931’de gazete idaresinin başına geçerek devamlı olarak fıkra ve başmakalelerini yazmaya devam eder. Daha sonra gazete yönetimi Cumhuriyet Halk Partisi’ne geçer ve başyazarlık sıfatını kaldırır, siyasî murakıplık ortaya çıkınca Falih Rıfkı Atay tekrar bu sıfatla yazmaya devam eder (İskit, 1945: 273). Çok sık idari müdür ve başyazar değişikliğine maruz kalan gazete, bu aşamada doğrudan Cumhuriyet Halk Partisinin yönetimine girer ve partinin yayın organına dönüşür. Ülkenin bağımsızlığı için bir propaganda aracı olarak bin bir zahmet ve sıkıntıyla kurulan ve yayın hayatını sürdüren gazetenin parti yayın organı pozisyonuna dönüşmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atatürk’ün kurmuş olduğu ve Ankara’da yayınlanan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi 1934 yılına gelindiğinde ise adını değiştirerek “*Ulus*” adıyla yayın hayatına

devam eder. Falih Rifkî Atay yönetimindeki gazete Necip Ali Küçük, Zeki Mesud, Nasuhi Baydar, Ahmet Şükrü Esmer, Neşet Halil Atay, Burhan Belge, Nurettin Artam, Nurullah Ataç, Yaşar Nabi Nayır, Mecdi Sayman ve Cemal Kutay gibi zengin bir kadrodan oluşur. Gazetenin yazı işlerine ise Naşid Hakkı Uluğ, Sami Tiryakioğlu ve Münir Berik (Topuz, 1996: 94) bakar.

1945 yılının başlarında Falih Rifkî Atay hâlâ başyazarlık sıfatıyla gazetede yazılarını yayınlamaya devam eder. II. Dünya Savaşı yıllarında olması hasebiyle gazetenin birinci sayfasının sağ alt köşesinde dünya savaşıyla ilgili son dakikada alınan haberler okuyucu kitlesine sunulur. İkinci sayfada Nurullah Ataç'ın “Sohbet”, Dr. Sadi Irmak'ın “Günün Mevzuları”, üçüncü sayfada Ahmet Şükrü Esmer'in “Dış Politika” ve Fazıl Ahmet Aykaç'ın “Mızrak Boyu” başlıklarıyla yazıları çıkar. *Ulus* gazetesinin o dönemlerdeki sahibi Bursa Milletvekili Atıf Akgüç olmakla birlikte müessese müdürü Naşit Hakkı Uluğ'dur ve 26. yılında 8413 sayıya ulaşmıştır. Gazetenin başlığının sol tarafında “*CHP Ulus Müessesesi- Çankırı Caddesi Ankara*” ibaresi bulunması, bir parti gazetesi olmasını kanıtlayan delillerdendir. 6 Nisan 1945'te yazı işleri müdürlüğünü üstlenen Mümtaz Faik Fenik, 31 Mayıs 1945 tarihinden itibaren *Ulus*'un başyazarlarını yazmaya başlar (İnuğur, 1992: 208, 209).

1946 yılı çok partili hayatın başlangıcı ve çok partili seçimin de yapıldığı yıl olarak kabul edilmektedir. Bu siyasî şartlar basın hayatını da etkilemiş ve *Ulus* gazetesi, “*Zafer*” ve “*Kudret*” gazetelerin ortaya çıkışı ile beraber bu gazeteleri kendine rakip olarak görmeye başlamıştır (Abadan, 1961: 105) Böylece çok partili hayatla birlikte çok sesli basın hayatı da hayatımızda yerini alır.

1946 yılından itibaren *Ulus*'ta hâkim olan tek partili düşünce tarzı, konjonktürün ve CHP'nin değişmesiyle beraber yavaş yavaş değişmeye başlar. *Ulus* gazetesinin siyasî yapısı da CHP ile başlayan değişime paralel olarak değişir. Bu değişime paralel olarak gazete, CHP'nin yenilikçi kanadının hâkimiyeti altında yayın hayatına devam eder. Başyazarlığı 1949 yılında Hüseyin Cahit Yalçın'a geçse de zaman zaman bu görevi Yavuz Abadan üstlenir. 1950 seçimlerine kadar iktidar gazetesi olan *Ulus*, 1950 seçimiyle birlikte muhalefet gazetesine dönüşür. DP'nin iktidar olmasından sonra hükümetin basına karşı izlediği politikalardan *Ulus* gazetesi de payına düşeni alır ve hakkında çeşitli davalar açılmaya başlanır. 1952 yılında çıkan bir yangın sonucu *Ulus* gazetesi ve CHP binası kullanılamaz hâle gelir.

Gazeteyi tekrar çıkarmak için arayışlara girseler de CHP'nin malları hazineye intikal ettiği için matbaası mühürlenir ve başka bir matbaa bulunarak yayın hayatına devam eder (Konyar, 1999: 14-17).

1958 yılının ortalarında dönemin Başbakanı Adnan Menderes ile görüşmek için Türkiye'ye gelen Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam, uzun süre bekletilmesine rağmen hiçbir şekilde Başbakanla görüşemez. Ülkesine küskün dönen Pulliam, *Indianapolis* gazetesinde Menderes ve hükümeti hakkında hoş olmayan bir yazı kaleme alır. Pulliam, yazıda Türkiye'deki gidişin tehlikeleri üzerinde durur ve bu yazı Amerika'da 72 gazetede çıkar. *Dünya*, *Ulus*, *Vatan* ve *Kervan* gazeteleri bu yazının çevirisini yayınlarlar. Başbakan Menderes, söz konusu yazının Türkçe çevirisini basan gazeteler hakkında kovuşturma yapılması için savcıya izin verir. Bu hadiseden sonra bu dava, Pulliam Davaları olarak bilinir. Pulliam Davaları kapsamında 27 Mayıs 1959 tarihinde Ulus gazetesine iki ay kapama cezası verilir ve gazete bu süre içerisinde çıkarılamaz. Yine bu davalar kapsamında dönemin Ulus gazetesi sorumlu yazı işleri müdürü Ülkü Armağan 26 Kasım 1959 tarihinde açlık grevine girer (Topuz, 1996: 116, 117).

Ulus gazetesinin 1960 yılında sahibi Kasım Gülek iken başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Başyazar Karaosmanoğlu bir süre sonra yerini Cihat Baban'a bırakır. Gazetede Bülent Ecevit'in de köşesi olmakla birlikte Faruk Güvenç, Fikret Otyam, Özcan Ergüder ve Namık Zeki Aral'ın da yazıları çıkar. 1961'de gazetenin yeni sahibi CHP Genel Sekreterliğine getirilmiş olan İsmail Rüştü Aksal'dır. Genel yayın yönetmeni Seyfettin Turhan olup Ratıp Tahir Burak da yarım sayfa karikatür sütununa sahiptir. Daha sonraları Beyhan Cenkçi ve Ülkü Armağan, İbrahim Cüceoğlu, Fikret Ekinci, Yurdakul Fincanoğlu, Ali İhsan Göğüş, Şinasi Nahit Berker, Besim Üstünel, Sadun Tanju, Erdoğan Tamer ve Altan Öymen de sütun sahibi olurlar (Topuz, 2016: 246). 1965 yılına gelindiğinde ise gazete 15.750 tiraja sahiptir (Şapolyo, 1971: 314). Ulus o dönemde Ankara'da çıkan gazeteler arasındaki en yüksek tiraja sahip olan gazetedir.

1967 yılında gazetenin yeni sahibi Bülent Ecevit'tir ve CHP Merkez İdare Kurulu adına siyasî denetçi Ali İhsan Göğüş'tür. Yurdakul Fincancı ise bu dönemde Ecevit ve İnönü'nün parti ve meclis konuşmaları, yurt gezileri ile ilgili ayrıntılı bilgiler veren haber ve resimleri Ulus sayfalarına yansıtır. Gazete 4 Şubat 1968 yılı

itibariyle İnönü'nün hatıralarını yayınlamaya başlar. 1965 yılına kadar fikir gazetesi olan Ulus gazetesi, bu yıldan itibaren magazin, spor ve aktüaliteye de yer verir. Nitekim 1969 yılına gelindiğinde politika yazarı olan Ahmet Şükrü Esmer'in belgesel türdeki yazıları birinci sayfadan verilir (İnuğur, 1992: 392-393).

Ulus gazetesi 1971 yılının Temmuz ayında yayın hayatına son verir, 1975 yılında kapandıktan dört yıl sonra "Yeni Ulus" adıyla tekrar çıkar. Gazete sahibi Erdoğan Tokatlı, genel müdürü İbrahim Hortoğlu ve yazı işleri müdürü Cemalettin Ünlü'dür. Gazete on kuruş fiyatla satışa sunulur ancak bir yıl kadar yayına deva edebilir ve 1975 yılının yayın hayatına son verir (İnuğur, 1992: 355-357).

1.2. ULUS GAZETESİNDE CHP İMAJI

Cumhuriyet'in ilanı ile beraber Ulus gazetesinin CHP'nin yarı resmi niteliğinde bir yayın organı olduğu düşünüldüğünden dolayı temel işlevi CHP'nin ideolojisini kamuoyuna yansıtmaktır. Ulus çok partili hayata geçişle beraber bir yayın organı olarak demokratikleşmeye olan katkısından bahseder ve iktidarın görüşlerini topluma aktararak benimsenen yeni demokrasi ilkelerini toplumda tartışmaya açmıştır (Konyar, 1999: 11-12). 1945 yılında Falih Rıfkı Atay, gazetenin başyazarlığını yapar ve Ulus gazetesindeki yazılarına savunduğu düşünceleri aktarır. Örneğin bir yazısı şu şekildedir:

"CHP ile bizim bütün gençliğimizin yazı ve fikir hayatımızın uğrunda savaşla geçmiş olduğu millî kurtuluş prensipleri erk bulmuştur. Biz bu prensipler erkini savunuyoruz. Ve hiçbir gün ondan vazgeçecek değiliz. Ulus, CHP'nin gazetesidir. Ulus'da baş veya orta bütün yazılara imza koyanlar inandıkları davanın zayıflatılmasına çürütülmesine düşürülmesine engel olmak için savaşmağa yalnız değil mecburdurlar" (Ulus, 1945; Konyar, 1999: 14'den).

1950 seçimlerinde DP'nin başa gelmesiyle birlikte CHP artık muhalefet bir parti konumundadır. Dönemin Ulus gazetesi bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

- Seçimlerin milletin bir kararı olduğu vurgulanarak demokratik ilkeler gereği seçimlerin meşruluğunu kabul etmiştir.
- Muhalefet partisi olduğundan eleştirileri Meclis'te CHP milletvekilleri tarafından yapılacağını, dışarıda ise Ulus gazetesinin de içinde olduğu parti örgütü tarafından yürütüleceği belirtilmiştir (Bakacak, 2009: 23).

Gazetenin CHP'nin görüşlerini yansıttığının birçok daha örneği verilebilir. Ulus'un CHP'nin yayın organı olduğundan gazetenin politikaları da CHP'nin politikalarıyla paralellik gösterir (Bakacak, 2002: 26). Bu durum 1969 yılında yapılan seçimler içinde geçerlidir. Ulus gazetesi, 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri için hazırlık yapan CHP'nin haberlerine ve CHP'li siyasilerin söylemlerine daha fazla yer ayırarak seçim süresince etkili bir propaganda yapar. Diğer partilere ait haberler dahi bulunmazken CHP ile ilgili her şey en ince ayrıntısına kadar verilmiştir. Bu durum da Ulus gazetesinin CHP'nin bir yayın organı olduğunun kanıtıdır.

Gazete, CHP ile ilgili her konuyu sayfalarına taşımış ve bu bağlamda 4 Temmuz 1969 tarihli sayısının ikinci sayfasında yayınlanan bir ilan dikkati çekmektedir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün "*Hatıralarım*" isimli kitabının 1. cildi CHP'nin seçim masraflarında kullanılmak üzere 100 TL karşılığı kişiye özel imzalanmış olarak gönderileceği duyurulmuştur. Ayrıca ilanda söz konusu kitabın harici olarak hiç kimseye imzalanmayacağı belirtilerek gazete okurlarının kitabı almasını teşvik etmiştir (bk. Ek 1).

Ulus gazetesi CHP'li siyasilerin gezilerini de ön plana çıkarır ve bu çerçevede bu siyasilerin gezileriyle ilgili fotoğraflarını da sayfalarına taşır. CHP'nin seçim kampanyasını Genel Sekreter Bülent Ecevit yürüttüğünden dolayı gazetede yer alan fotoğraflar da Ecevit ile ilgilidir. Bu bağlamda gazetede Ecevit'in Bandırma ve Erdek'e yaptığı gezi yer almıştır (bk. Ek 2). Ardından Trakya ve Çanakkale seçim bölgelerine giden Ecevit'in buraya yaptığı ziyaret sırasında çekilen fotoğrafları gazetede "*Bülent Ecevit Trakya'nın ilçelerinde ve Çanakkale'de sevgi ile karşılandı*" başlığıyla yayımlanır (bk. Ek 3). Gazetenin 1 Ekim 1969 tarihli sayısında CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in çeşitli yerlere yaptığı seçim gezisi sırasında çekilen fotoğrafları "*Her gittiği yerde halk Ecevit'i bağrına basıyor*" başlığıyla yayımlar (bk. Ek 4). Bu fotoğrafların çoğunluğunda Ecevit'in halk ile kaynaşması yer almaktadır. Gazete fotoğrafları bu şekilde yayımlayarak CHP'nin halk ile iç içe olduğunu, halkın sorunlarına karşı duyarlı davrandığını ve en önemlisi siyasilerinin de halktan biri olduğu gösterilerek seçim kampanyası boyunca avantaj elde etmeye çalışmıştır. Gazete CHP'li siyasilerin fotoğraflarına bu kadar yer verirken iktidar partisi ve diğer partilere mensup olan siyasilerin fotoğraflarına yer vermez. Bu durum da gazetenin CHP ile ilgili imajını ortaya koymasına açıktır.

Seçim propagandası kapsamında partiler seçmenini konsolide etmek için seçim çeşitli afişleri bastırır. CHP'nin 12 Ekim 1969 seçimleri için bastırđı afişler, Ulus gazetesinin 9 Eylül 1969 tarihli sayısının birinci sayfasında yer alır (bk. Ek 5). CHP'nin tekrardan 12 Ekim Seçimleri için iki tane daha bastırmış olduğu, yeni seçim afişleri Ulus Gazetesinin 13 Eylül 1969 tarihli sayısının birinci sayfasından verilir (bk. Ek 6). Bu afişlerde CHP'nin 1969 seçimleri kampanyası sırasında ortaya koyduğu seçim beyannamesinde de yer alan *“Orman'da da insanca bir düzen”* veya *“Doğuda refah güneşi doğacak”* gibi sloganlar yer alır.

Seçimlerin yaklaşmasıyla beraber Ulus gazetesi, gazeteyle birlikte ek yayınlamaya başlar. İlaveler, CHP'li siyasilerin yer aldığı resimler ile CHP seçim beyannamesinde yer alan halka verilmiş vaatlerin kısa kısa kesitler hâlinde tekrar sunulmasıdır. Örneğin gazetenin 29 Eylül 1969 tarihli sayısında İsmet İnönü'nün fotoğrafının altına *“Genel Başkanımız İnönü”* ve *“Genel af ıkarılacak. Oyunu C.H.P.ye ver”* sözlerinin yer aldığı bir ilave ek sunar (bk. Ek 7). Diğer bir ekte ise *“Toprak işleyenin su kullananın köy evleri içinde oturanların olacaktır”* başlığı altında CHP'nin köylere ve köylüye verdiği önem anlatılarak beyannamesinde yer alan köylüyü bulunduğu yoksul durumdan kurtarmak için buldukları çözüm nerileri yer alır (bk. Ek 8).

Ulus gazetesinin 8 Ekim 1969 tarihli sayısının yanında verilen ilave ekte ise *“Ecevit'i dinlediler ve 'EVET' dediler”* başlığıyla birlikte Ecevit'in tam sayfa seçim gezisi sırasında çekilen çeşitli fotoğrafları yer alır (bk. Ek 9). Ekin devamında *“CHP bu ağ dışı düzene son verecektir”* başlığı altında CHP'nin vatandaşın sigortalanmasıyla ilgili beyannamesinden kısa kesitler vardır. Örneğin *“iftiler için tarım sigortası ve sosyal sigortalar kuracağız”, “Herkesi kapsayan bir Sağlık Sigortası kurulacak. Ayrıca işsizlik sigortası kurulacak”, “CHP'nin kuracağı sosyal güvenlik düzeniyle Türk toplumunda daha çok birlik ve dayanışma sağlanacaktır”* gibi CHP'nin başa gelince yapacağı icraatları anlatan kısa cmlerler yer alır (bk. Ek 10). Sayının son ekinde *“2000 yılının Türkiye'sini yönetecek bu çocukları eğitim yoluyla kurtaracağız”* başlığıyla CHP'nin köy çocukları hakkında söylediği çeşitli cmlerler ve bir köy çocuğunun fotoğrafına yer verilir. Fotoğrafın ilişiğinde *“CHP iktidarında bu köy çocuğu da her varlıklı ocuk gibi okuyacaktır”, “Köy çocuklarını en yüksekokullara kadar okutacağız”, “Bu ocuğun mutsuz kaderini CHP'ye oy vermekle değiştirebilirsin”* ve *“Bu bozuk düzende köy çocuğuna kapısını kapatan*

bütün okulları, CHP iktidarı sizin çocuğunuza açacak” gibi ifadeler de yer alır (bk. Ek 11).

Seçim dönemi boyunca kampanyayı Ecevit’in yürütmesine rağmen Ulus gazetesi sadece Ecevit’e yer vermemiş aynı zamanda CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’ye ait fotoğraf ve sözlerinin de yer aldığı bir sayfa yer vermiştir. Ulus gazetesi 27 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün büyük boy bir resmi ile büyük puntolarla yazılan *“Seçim mücadelesinde ahlak kayıtlarına bağlı kalınmalı, ‘Milletten, bize vazife vermesini istiyoruz’, ‘Düzen değişikliği demokrasi ile olacak’ ve ‘Bütün düzen değiştirilmesi konuları halka dayanarak gerçekleştirilecektir. Bunun dışındaki iddiaların kesinlikle karşısındayız’* gibi ifadelerini manşetten verir (bk. Ek 12). Düzen değişikliği sloganıyla çıkan CHP’nin bu sözleri Ulus gazetesinde sürekli yer bulmuştur.

Önseçim sonuçlarının açıklanmasından sonra kesin olarak belirlenen milletvekili adaylarıyla birlikte ülkede seçim yarışı daha da hareket kazanmıştır. Tam bu noktada Ulus gazetesinin daha sağlam ve daha fazla CHP propagandası yaptığını görürüz. Gazeteye bir seçim sayfası eklenir. Bu sayfada yer yer AP’yi yeren karikatürler olsa da asıl amaç bütün illerin CHP milletvekili adaylarını tanıtmaktır. Her sayıda farklı illerin milletvekilleri tanıtılmıştır. İlk olarak Ankara, Adana, Afyon, Adıyaman, Ağrı, Amasya illerinin milletvekili adayları fotoğrafları ile birlikte tanıtılmıştır (bk. Ek 13). 18 Eylül 1969 tarihli sayısında Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik illeri (bk. Ek 14) 26 Eylül 1969 tarihli sayısında Elazığ, Erzurum, Eskişehir ve Erzincan adayları tanıtılır (bk. Ek 15). Hemen akabinde Gaziantep, Giresun, İçel, Hatay, Gümüşhane ve Isparta illerinin CHP milletvekili adayları fotoğrafları ile birlikte tanıtılır (bk. Ek 16). Ulus gazetesinin bir diğer seçim sayfasında Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Mardin, Muğla, Muş ve Niğde illerinin adaylarının tanıtılmasının yanı sıra oy pusulasının resimli bir örneği yer alır (bk. Ek 17). Son olarak seçim sayfasında Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Urfa, Uşak, Van, Yozgat ve Zonguldak illerinin CHP milletvekili adayları fotoğrafları ile birlikte tanıtılır (bk. Ek 18). Gazetenin 7 Ekim 1969 tarihli sayısındaki seçim sayfasında ise büyük renkli puntolarla *“CHP iktidarı köylüyü borçtan kurtaracak”* ifadesi yer alır ve çeşitli karikatürler ve fıkralarla AP iktidarını hicveden yazılar yer alır (bk. Ek 19).

Oy pusulaların yayınlanması ile beraber Ulus gazetesi pusulasının bir örneğini yayımlar. Fakat bu örnek pusulada dikkat çeken nokta CHP'nin yeri belirgin bir şekilde gösterilerek altında “EVET” yazılı bir mühür vardır. Ayrıca pusulasının altında bir açıklama vardır ve şu şekildedir:

“Birleşik Oy Pusulasında CHP'nin yeri dördüncü sıradadır. Bu bozuk düzenin değişmesini, ezilen büyük halk kitlelerinin insanca bir hayat düzeyine ulaşmalarının sağlanmasını isteyen tüm yurttaşlar sandık başına giderek Birleşik oy pusulaların dördüncü sırasında bulunan en üstünde altı ok işareti, hemen altında C.H.P. ve daha altında Cumhuriyet Halk Partisi yazılı bölümün herhangi bir yerine ‘Evet’ mührünü basmalıdırlar” (bk. Ek 20).

Seçimden bir gün önce CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in seçim gezisi biter ve kapanışı Ankara'da yapar. Burada İnönü'yle buluşur ve iki CHP'li siyasinin Ulus gazetesinde fotoğrafları yer alır. Ankara'daki buluşması sırasında çekilen fotoğraflar ile kalabalığın iki partiliye olan coşkusu “Ankara'da büyük sevgi gösterisi” başlığıyla yayımlar (bk. Ek 21). Ertesi gün seçimler yapılır ve seçimlerin yapıldığı gün yine bu iki CHP'li siyasinin eşleriyle birlikte oy verdikleri sırasında çekilen fotoğrafları manşetten verilir (bk. Ek 22). Genel Seçimlerin bitmesiyle ve sonuçların açıklanmasıyla birlikte sadece CHP'den çıkan milletvekilleri sayısı illere göre ayrılarak bir tablo hâlinde Ulus gazetesinin manşetinden yayımlanır (bk. Ek 23).

İKİNCİ BÖLÜM

ÜLKENİN SEÇİM ÖNCESİ DURUMUNUN DEĞERLENDİRMESİ

2.1. TOPLUMSAL OLAYLAR

2.1.1. Kayseri Olayları

Ülkede baş gösteren devrimci işçi örgütlenmelerine paralel olarak çeşitli meslekî gruplar arasında da devrimci örgütlenmeler başlamıştır. Bunlardan bir tanesi de sol görüşlü öğretmenleri bünyesinde bulunduran Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) dır. 1965 yılında kurulan TÖS, kısa zaman içinde etkin bir örgüt hâline gelir. 1966 yılın 21 bin üyesi varken 1970'e gelindiğinde 500 bin üye sayısına ulaşır. TÖS kurulduğu tarihten itibaren çeşitli olaylarla karşı karşıya gelse de bu süreçteki en önemli olay, 1969 yılında Kayseri'de toplanan Genel Kurul'un sağ görüşlü kimseler tarafından basılmasıdır (Aydın ve Taşkın, 2017: 169). Sendikanın genel kurul toplantısının basılmasıyla yaşanan çatışma bir anda toplumsal olaya dönüşmüştür. Yaşanan bu çarpıcı olay o dönemde Ulus gazetesinde de yankı bulur.

Ulus gazetesinin manşetten vermiş olduğu habere göre Kayseri'de 8 Temmuz akşamı şehirde elektriklerin kesilmesiyle beraber şehrin Kurşunlu ve Örnekevler cami avluları, İmam-Hatip okulunun bahçesi ve Türk Kültür Derneğinin bulunduğu iş hanının koridorunda dinamitler patlar. Yaşanan bu kötü hadise, o sırada ikinci genel kurultayını yapmakta olan TÖS'e mal edilir. AP'li ve AP'yi destekleyen bir kısım kuruluşların çabaları sonucunda TÖS aleyhine kışkırtılan grup, sabah saatlerinde Kayseri'deki kurultayın yapıldığı Alemdar sinemasına doğru hareket eder. Sinema salonu kısa bir süre sonra nümayişçiler tarafından kuşatılır. Önce taş ve sopalarla sinemanın caddeye bakan bütün camları kırılır, akabinde salona açılan kapı nümayişçiler tarafından zorlamaya başlanır. Böylece saldırganlar içeri molotof kokteylleri ve benzin şişeleri fırlatılarak yangın çıkarırlar. Asker duruma hemen müdahale ederek olası bir katliamın önüne geçmiştir. Ancak nümayişçiler bu defa çevredeki sol görüşe sahip kimselerin iş yerlerini ve çeşitli kitapevlerini tahrip ederek içindeki eşyaları dışarı atmış ve birçoğunu da yakmıştır. Nümayişçiler öğleden sonra 15.30 civarında dağılmıştır. Askerlerin yardımıyla sinema salonundan ayrılan

öğretmenler askerî vasıtalarla bindirilerek Kayseri’den ayrılırlar (Ulus, 9 Temmuz 1969: s. 1,7).

Olaylarla ilgili olarak Birlik Partisi Başkanı Hüseyin Balan şunları söylemiştir:

“Bu tertibin Milliyetçi Öğretmenler Derneğinin eseri olduğu, istihbaratımızın değerlendirmesiyle ortaya çıkmaktadır. TÖS Kongresinin Kayseri’de toplanacağı ilan edildikten sonra Milliyetçi Öğretmenler Derneği Genel Başkanlığı, özel kuryeler çıkartıp teşkilat ve mensuplarına gizli tamim yayınlamıştır. Camilerde dinamit patlatıp halkı galeyana getirmek, ‘din elden gidiyor’ dedirtmek, bu suretle TÖS Kongresine yapılacak baskını haklı ve halktan geliyor göstermenin gizli tamimin ana hedefi olduğunu olaylar ortaya çıkarmıştır” (Cumhuriyet, 10 Temmuz 1969: s. 7).

Yaşanan olaylara tepki olarak CHP Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Prof. Dr. Nihat Erim basına bir demeç verir. Erim, Kayseri’de yaşanan olaylar karşısında hükümetin sustuğunu ya da yapılan saldırıları övdüğünü ileri sürer (Ulus, 14 Temmuz 1969: s. 1, 7).

Ulus gazetesinin yayınladığı haberlere göre şehirde olayların yatışmasının ardından TÖS Genel Başkanı Fakir Baykurt Ankara’ya gelmiş ve olaylarla ilgili bir demeç vermiştir. Baykurt, yaşananların AP’nin bir tertibi olduğunu ifade eder. Kendilerine yapılan muameleyi faşizm olarak nitelendirir ve olay günü toplantının yapılacağı saatte vali, emniyet müdürü, başsavcı ve milli eğitim müdürünün izinli olduğunu söyleyerek bunların bir tesadüf olmadığını söyler. Ayrıca olayla ilgili TİP Konya Milletvekili Yunus Koçak da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a bir telgraf göndererek Başbakan Süleyman Demirel’in ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ın Yüce Divana sevkini ister (Ulus, 10 Temmuz: s. 1, 7).

Kayseri’de yaşanan olaylardan dolayı TÖS’ün yarıda kalan kongresi Ankara’ya taşınır (Ertuğrul, 2017: 142). TÖS kongresi Ankara’da 10 Temmuz’da tamamlanırken kongreye çağrılan Bülent Ecevit öğrenciler tarafında konuşturulmaz ve CHP’yi olaylara karşı sessiz tutumundan dolayı suçlarlar. Bütün bunlara karşın Başbakan Demirel ise olaylar için *“Türkiye’de amatör ve profesyonel tahrikçiler var”* ifadelerini kullanır (İnsel, 2005: 216).

Kongre sırasında Ecevit’e gösterilen tavra karşılık CHP Merkez Yönetim Kurulu Üyesi ve İstanbul Milletvekili Orhan Birgit basına bir demeç verir. Birgit,

TÖS'ün Ankara kongresinde Ecevit'i konuşturmayan ve kendini devrimci zanneden tertipçilerin 12 Ekim seçimlerinde AP'nin iktidarda kalması için Ankara ve İstanbul'da toplantılar hazırladıklarını ileri sürer. Sözde solcuların üç ana esasa dayanan stratejileri var:

- Bunlardan ilki, ülkenin demokratik rejiminin var olmasını ve bu rejim içinde ortanın solundaki Anayasanın kurulmasını isteyenleri CHP'den uzaklaştırabilmek için iftiralar düzmektir.
- İkincisi ise seçim öncesi sokak hareketlerini hızlandırmaktır.
- Sonuncusu ise bu strateji sahiplerinin AP'ye oy verdirterek tekrar başa getirmek ve ülkedeki anarşinin daha da artmasını sağlamaktır.

Birgit, bu üç ana stratejinin uygulanmasının sonucunda AP'nin başa gelerek faşist bir yönetim uygulayacağını ve bundan dolayı da bu solcuların Marksist bir yapı hazırlamaya başlayacaklarını ifade eder (Ulus, 12 Temmuz 1969: s. 1,7).

Siyasî istikrarın bozulmasının getirdiği işçi ve öğrenci hareketleri toplumda çeşitli olaylara neden olmuştur. Artan iç huzursuzluk ve karışıklıktan dolayı toplumsal çatışmalar artmaya devam etmiştir. Bu süreçlerle ilgili muhalefet iktidarı suçlar. CHP Genel Sekreter yardımcısı Muammer Erten verdiği bir demeçte Türkiye'de yaşanan toplumsal olaylar karşısında hükümetin bu konu üzerinde hiçbir şekilde tedbir almadığı için asayişin son derece bozuk olduğunu ifade eder (Ulus, 8 Ağustos 1969: s. 1). Önlenemez toplumsal olaylar karşısında iktidar çözüm yolunu özgürlükleri kısıtlamakta bulur. Bu konu ile alakalı hükümet, "*Anayasa Nizamını Koruma*" tasarısını hazırlamaya çalışsa da başta CHP olmak üzere muhalefet partileri buna karşı çıkmıştır (Uyar. 2017: 316).

2.1.2. Pir Sultan Abdal Olayları

1969 yılının temmuz başından itibaren durulmayan toplumsal olaylara ağustosun son günlerinde bir yenisi daha eklenir. 1968'de Halk Oyuncaları Topluluğu tarafından Pir Sultan Abdal oyunu ilk defa sahnelenir. Oyunu sahneleyen grup, Anadolu turnesine çıkar ve birçok şehirde valilik tarafından engellenmeye çalışılır. Bu durum ülkede büyük yankılar uyandıracak olayların başlamasına neden olur.

Elazığ'da Maden Krom Kömür İşçileri Sendikası yararına oynanacak olan Pir Sultan Abdal oyunu, Valilik tarafından izin verilmiş olmasına rağmen son anda yine Valilik tarafından gösterilmesinin emniyet ve asayiş yönünden sakıncalı bulunması üzerine iptal edilir (Ulus, 22 Ağustos 1969: s. 7). Bunun üzerine 800 MHP'li komando, komünizm propagandası yaptığını ileri sürerek oyunun gösterildiği sinema salonunu basmış ve TİP merkezinin camlarını kırmıştır. Oyunun gösterilmesine ısrar eden gençlerle MHP'li komandolar arasında çıkan kavgayı askerî birlikler yatıştırmıştır (Ulus, 23 Ağustos 1969: s. 7).

Elazığ'da yaşanan olayların ardından "*Pir Sultan Abdal*" oyununu sergilemek için Halk Oyuncuları Tunceli'ye gelir. Burada Tunceli Valisi tarafından sahnelenmesine izin verilmesine rağmen daha sonra sergilenmesini sakıncalı bularak kararından vazgeçer. Valinin kararına direnen oyuncular, dekorları içeriye taşımak için polislere direnirken polisler ile oyuncular arasında tartışma çıkar. Halk oyuncularının hakkını savunan Avukat Kemal Burkay'ın polisler tarafından yakalanarak nezarethaneye atılması üzerine halk, polis karakolunu basarak yedi polis memurunu yaralar. Şehirde olayların gittikçe alevlenmesi üzerine bir vatandaş ölmüş ve ondan fazla vatandaş da yaralanmıştır. Olayların bastırılmasının ardından şehirde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir (Ulus, 24 Ağustos 1969: s. 7). Yaşanan olaylar esnasında yaralanan bir lise öğrencisi tedavi gördüğü hastanede ölür ve olaylar kapsamında elli dokuz kişi, güvenlik kuvvetleri tarafında nezarethaneye alınır (Ulus, 25 Ağustos 1969: s. 1, 7). Olayların bir anda büyümesi ve halkın galeyana gelmesinden dolayı ilgili soruşturma başlatılmıştır.

Tunceli'de yaşanan olaylardan dolayı soruşturmanın tamamlanması gerekçesi ile şehrin giriş ve çıkışlarında arama yapılmaya başlanır. Polis, olaylardan dolayı halkı galeyana getirdiği gerekçesiyle TİP Belediye Meclis üyesi Hüseyin Okyay ile İl İdare Kurulu Üyesi İsmet Yüksel'i arar. Ayrıca nezarethaneye alınan altmış yedi kişiden on sekizi delil yetersizliğinden serbest kalır (Ulus, 26 Ağustos 1969: s. 1, 7).

"*Pir Sultan Abdal*" adlı piyesten dolayı çıkan kanlı olaylarla ilgili olarak Devrimci Kültür Ocakları ve 26 doğu ilinin kültür dernekleri temsilcileri olayı protesto ederek olaylardan Tunceli Valisinin ve Emniyet Müdürünün sorumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca CHP Tunceli Senatörü Arslan Bora, Cumhurbaşkanı Sunay'a Başbakana ve İçişleri Bakanına olaylardan Valinin ve

Emniyet Müdürünün suçlu olduğunu bundan dolayı görevlerinden alınması gerektiğini arz eden bir telgraf gönderir (Ulus, 28 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Tunceli’de çıkan olaylardan sonra Ankara’ya dönen Halk Oyuncuları Topluluğu düzenledikleri basın toplantısında polislerin yakalayıp nezarethaneye götürdüğü oyunculara işkence ve kötü muamelede bulunduklarını ileri sürerler (Ulus, 29 Ağustos 1969: s. 1, 7).

“*Pir Sultan Abdal*” adlı piyesin oynatılmaması yüzünden çıkan olaylar sırasında karakolda sanıkları dövdüğü ileri sürülen Emniyet Başkomseri Selahattin Bülbül, Savcı tarafından yürütün kovuşturma sonrası tutuklanır. Ayrıca Emniyet Müdürünün Bakanlık emrine alındığına dair haberlere karşılık İçişler Bakanlığı bu haberi doğrulamamaktadır (Ulus, 30 Ağustos 1969: s. 7).

Tunceli’de Halk Oyuncuları tarafından oynanmak istenen “*Pir Sultan Abdal*” adlı piyesin oynatılmaması üzerine çıkan kanlı olaylardan sonra nezarethaneye alınarak işkencelere uğradıklarını öne süren ve tutuklanan sekiz kişi avukatlarının itirazı üzerine mahkeme tarafından serbest bırakılır. Öte yandan kanlı olayların elebaşı olarak aranan İsmet Yüksel Savcılığa teslim olur (Ulus, 5 Eylül 1969: s. 1, 7).

2.2. ÜNİVERSİTE HAREKETLERİ

Türk Gençliği, dünyada meydana gelen gençlik hareketlerinden ister istemez etkilenmiştir. Üniversitelerde demokrasi, yönetimde söz hakkı, eğitimde fırsat eşitliği, iyi şartlarda yurt imkânı, daha fazla burs imkânı gibi konular üzerinden konular üzerinde durarak bildiriler dağıtır ve basın toplantıları yaparlar. Türkiye’deki gençlik hareketiyle Batı’daki ve Amerika’daki gençlik hareketleri oldukça farklı yapılardır. Öte yandan Batı’daki bu hareketler geçiciyken Türkiye’deki daha uzun soluklu ve köklüdür (Bulut, 2011: 144). Dönemin gençliği sadece kendilerini ilgilendiren konularla kalmayıp toplumsal ve siyasî sorunlara da el atmıştır.

Dönemin siyasî havasının yeterince gergin olmasının yanında öğrenciler arasındaki ideolojik ayrışmadan kaynaklanan çatışmalar da yaşanmıştır. Fakat öğrenci hareketleri çerçevesinde baktığımızda sadece ideolojik çatışmalar yaşanmamış aynı zamanda öğrenciler ülkede yaşanan toplumsal olaylarda yer alarak ve tepki göstererek varlıklarını hissettirmiştir. Öte yandan öğrencilerin fiili olarak yaptıkları eylemler genellikle üniversite işgalleri, siyasî gelişmeleri protesto ve boykotlar şeklinde olmuştur. 1968 yılında dünyadaki gençlik hareketlerinden

etkilenen Türk gençleri, çeşitli isteklerle ülkedeki eylemlerin ilk tohumlarını atmıştır. 1969 yılı itibariyle ivme kazanmaya başlayan öğrenci hareketleri, aslında o dönemde yaşanan siyasi krizlerin de bir yansıması niteliğindedir.

CHP, öğrencilerin boykot ve işgal eylemlerinin eskide kaldığını ve gençlerin düşüncelerini zorla gerçekleştirmeye kalkmaları sonucunda yine en fazla zararı kendilerinin göreceğini ifade eder. Tırmanmakta olan kutuplaşmanın ileride daha büyük tehlikelere yol açacağını fark ettiğinden dolayı CHP’li gençleri çatışma ortamlarından uzak tutmak için çaba göstermiştir (Uyar, 2017: 312). CHP, kendi tabanının gençlerini sokaklardan uzak tutar. Fakat aşırı sol eğilimli öğrenciler, bu esnada çeşitli fikirlerden esinlenerek kendilerine bir yol haritası belirlemeye başlar.

Aşırı sol eğilimli öğrencilerin o dönemde etkilendiği üç grubun varlığından söz edilir. Bunlar:

- Filistin bağımsızlık savaşını yürüten Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)
- Güney Amerika’daki bağımsızlık ve demokrasi savaşını sürdürürken öldürülen Che Gueavara
- Son olarak Mao tarafından başlatılan Kültür Devrimidir.

Gençlerin bir bölümü FKÖ’nün eğitim kamplarına katılmış, bir bölümü ise Che Gueavara’nın gerilla hareketlerini yol göstericisi olarak benimsemiştir (Çavdar, 2013: 186). O dönemde öğrenciler daha çok hızlı bir şekilde yükselen sol görüşün etkisi altında kalsalar da ilerleyen süreçlerde solun karşısına dikilen sağ görüşler de ortaya çıkmaya başlayacaktır.

Temelde öğrenciler sol görüşlü olarak aynı amaçları benimsemiş olsalar da kendi içlerinde ayrışır. Buna örnek olarak 1969’da Ankara’da kurulan Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (DEV-GENÇ), ardından Deniz Gezmiş’in liderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Mahir Çayan önderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) dir. Solun bu denli önlenemez yükselişi karşısında sağdan da tepkiler yükselmeye başlamıştır. Sağ gruplar içerisindeki liderler arasında en şiddetli tepkiyi Alparslan Türkeş vermiştir. Milliyetçi Hareket Partisi’nin “komandolar” diye anılan gençlik kolları solun karşısına dikilebilen en etkin örgüttür. Bahsedilen öğrenci gruplarının saflarının belirlenmesi ile beraber öğrenciler arasında kavgalar patlak verir (Hale, 2014: 223-

224). Siyasî arenalardaki ayrılığın üniversitelerin içine sızması ile birlikte öğrenciler taraflara ayrılmıştır. İleride sürekli olarak birbirleriyle çatışacaklardır.

Bu duruma örnek olarak Ulus gazetesinin 3 Temmuz 1969 tarihli sayısında yer alan bir haber verilebilir. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde okuyan bazı öğrenciler, üniversite reformlarının gerçekleştirilmediği gerekçesiyle fakültede yapılan sınavları erteletmek isterler. Fakat bunlara karşı olan öğrenciler ile aralarında çıkan tartışma sonucu okul yönetiminin de çabalarıyla sınavlara devam kararı alınır (Ulus, 3 Temmuz 1969: s. 1). Bu durum basit bir sınav erteletme meselesinden daha çok karşıt grupların birbirlerine üstünlük kurma mücadelesidir. Bir nevi güç gösterisidir.

Daha sonraları öğrenciler arasındaki gruplaşmalar iktidar ve muhalefet partilerin etrafında gelişmenin ötesinde düzen yanlısı (sağ) ve düzen karşıtı (sol) şeklinde gelişmeye devam eder (Özdemir, ty: 260).

2.2.1. Commer Olayı

1969 yılının ilk şiddetli olayı CIA uzmanı Robert Commer'in Türkiye Büyükelçisi olarak atanmasıyla başlar. İstanbul ve Ankara'da Commer aleyhine başlayan gösterilerin sonucunda Deniz Gezmiş başta olmak üzere pek çok öğrenci tutuklanır. Commer'in ODTÜ Rektörünü ziyaret etmesiyle birlikte olaylar alevlenir. 6 Ocak 1969 tarihinde rektörlük binası önünde toplanan kalabalık, Commer'in arabasını yakar (Cumhuriyet, 12 Ocak 1969; Çilengir: 2011; 79'dan). Bunun üzerine savcılık harekete geçer ve yakma olaylarına karışan dokuz öğrenci hakkında yakalama kararı çıkartır (Aydemir, 2014: 44). Bu olayın sonucu diplomatik krize dönüşür ve Amerika karşıtı hareketler ülkede iyice güçlenir (M. Kaya, 2006: 6; Çilengir, 2011: 79'dan).

Olayın ardın ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş şunları söylemiştir:

“Büyük dostumu, ABD'nin değerli sefiri, özel bir nezaket ziyaretinde bulunmak ve üniversite erkânıyla birlikte bir öğle yemeği yemek için üniversiteye teşrif buyurmuşlardır. Rektörlük önünde bekleyen ve arabasını tanıyan küçük bir grup öğrenci, arabayı taşlamış sonra ters çevirerek yakmışlardır. Türkiye'de fikir özgürlüğünün kurulması ve korunması için inatla yıllardır çalışan bir insan olarak bu hareketi şiddetle takbih ediyorum. Bu zorbalık yalnız memleketimizin değil üniversitemizin de gerçek düşmanlarının eseridir. Fikir özgürlüğünü ne

kadar inatla korumuşsak bu hareketlere de o kadar inançla karşı koyacağız. Benim kanaatimce Türk-Amerikan dostluğu zayıflamış olarak değil kuvvetlenmiş olarak ortaya çıkacaktır. Üniversitenin Akademik Konseyi ve Disiplin Konseyi, toplantıya çağırılmıştır” (Cumhuriyet, 7 Ocak 1969: s. 7).

Süleyman Demirel, Cumhuriyet Senatosunun 06.02.1969 tarihli 34 üncü Birleşiminde Commer olaylarıyla ilgili şu sözleri sarf eder:

“Yabancı bir sefir, hangi devlete mensup olursa olsun. Emniyeti Türkiye Cumhuriyetine tevdi edilmiştir. Yabancı bir sefirin arabasını devirip yakan çocuğumuzun Türk gençliğinin mümessili addedelim mi? Ve bravo diyelim mi buna? Öyle ise hakikaten gençlik hiçbir şekilde ihmal edilemez” (Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, 1969a: 42).

2.2.2. Kanlı Pazar

Ülkede gitgide artan huzursuzlukla birlikte 16 Şubat 1969 tarihinde yaşanan “Kanlı Pazar” olarak da bilinen olay büyük bir yankı uyandırmıştır. Fakat Kanlı Pazar olayı bir dizi olayların son halkasıdır.

6. Filo’nun geleceğini duyan aşırı solcu öğrenciler planlı bir protesto gerçekleştirmek maksadıyla 28 Ocak 1969’da devrimci örgütleri toplantıya çağırır. Bu toplantı da tüm yurttaki filonun gelişini protesto etmek için bir “dayanışma kurulu” kurulur ve bu kurul yapılacak eylemleri yürütmekle mesuldür. İlk toplantı da alınan kararlar şunlardır:

- Filoyu halka anlatacak bildirilerin yayınlanması
- Duvar gazeteleri ve bez panoların hazırlanması
- Devrimci Anadolu basınıyla temasa geçilmesi ve yayınların önerilmesi
- İstanbul’un köylerinden merkeze yürüyüşlerin düzenlenmesi
- Yöresel cemiyetlerle ortak eylemlerin düzenlenmesi
- Tüm Anadolu’daki devrimci örgütlerle birlikte direniş çağırısı yapılmasıdır (Karadeniz, 1976: 163-164). Daha önceki protestolara nazaran bu sefer bu protesto öğrenciler arasında kalmamış, geniş halk kitlelerinin de protesto hareketine katılması için çalışmalar yapılmıştır.

1967’den itibaren Türkiye’ye her geldiğinde protesto ile karşılaşan ABD’nin 6. Filosu, 1969 yılının şubat ayında tekrar gelir. Buna karşılık yetmiş altı gençlik ve işçi örgütlerinin katılacağı Beyazıt’tan başlayarak Taksim Meydanı’nda sona eren ve

valilikten alınan izin doğrultusunda bir yürüyüş düzenlenir. Beyazıt'ta toplanan kalabalık Taksim Meydanı'na geldiğinde karşıt görüşlü kimseler tarafından taşlı, sopalı ve bıçaklı saldırıya uğrarlar. Bu şiddetli saldırının sonucunda iki işçi bıçaklanarak öldürülür ve onlarca kişi de yaralanır. Asıl dikkat çeken olay ise meydana polis birlikleri olmasına rağmen saldırganları engellememesidir iddiasında bulunulmasıdır (İnsel, 2005: 215). Kanlı Pazar olayları bozulan siyasî istikrarın bir ürünüdür. Dönemin iktidarı, hızla tırmanan çatışmalardan ders alarak Taksim Meydanı'nda daha sıkı güvenlik önlemleri alabilir ve olası bir durumda polislerin hemen müdahale etmesini emredebilirdi. Böylece bu olayların yaşanmasına mani olabilirdi. Dönemin bütün muhalefeti de bu konuyla ilgili, AP iktidarını suçlayacaktır.

“Kanlı Pazar” olayı ile ilgili dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, hadiselerden üzüntü duyduğunu ve bir daha tekrar etmemesini dileyerek kaba kuvvetin yanında olmadıklarını ifade eder. Öte yandan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, hükümetin sorumluluk duygusunu taşımadığını ve bundan dolayı iktidarda kalmaması gerektiğini söyler. Birlik Partisi Genel Başkanı Hüseyin Balaban da İçişleri Bakanı Faruk Sükan hakkında gensoru istemiştir. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise polislerin pasif kalmasını kınayarak iktidara yüklenmiştir. CHP de İçişleri Faruk Sükan'ı ve AP iktidarını olayların sorumlusu olarak suçlamıştır. Bütün bunların neticesinde muhalif parti başkanları, İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın istifasını isterler. Fakat Başbakan Süleyman Demirel, Sükan'ın çekilmeyeceğini bildiren bir demeç verir (Çetinkaya, 2010: 101-102).

Öte yandan Ulus gazetesinin bir haberi, yaşanan olayların Ankara'ya da sıçradığını gösteren örnek olarak verilebilir. İstanbul'da gençlerin Amerikan 6'ncı Filosunu protesto etmek amacıyla düzenlediği eylemi desteklemek amacıyla TBMM önünde oturma eylemi yapan 16 öğrenci tutuklanır. Bu kararlara avukatların yaptığı itiraz, kararı veren mahkemece reddedilir (Ulus, 5 Temmuz 1969: s. 1, 7). Bu haberi iki gün sonra bir kere daha yayımlayan gazete, itiraz hakkında Nöbetçi Ankara 1. Ağır Ceza mahkemesinin vereceği karar ile öğrencilerin akıbetinin belli olacağını yazar (Ulus, 7 Temmuz 1969: s. 1, 7).

2.2.3. ODTÜ İşgali

1968 yılında ilk boykotun ODTÜ’de yaşanması üzerine üniversitelerde boykotlar dönemi açılmıştır. ODTÜ, DTCF, SBF, İTÜ ve İstanbul Üniversitesi boykotlarda başı çeken okullardır. 7 Nisan 1969 günü öğrenciler ODTÜ’yü işgal kararı alırlar. ODTÜ’nün işgalinden hemen sonra Hacettepe, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi’nde de birbiri ardına boykotlar başlar. Boykotlarla baş edemeyen ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş, işgalin sona ermesi için yetkililerden üniversiteye polis ve jandarma göndermeleri talebinde bulunur (Çetinkaya, 2010: 102). Bunun üzerine öğrencilerin düşmanı hâline gelene rektör, dekanlar ve bazı öğretim üyeleri üniversiteden öğrenciler tarafından kovulmuştur. Bu uzaklaştırma hadisesi üzerine Tuncay Çelen isimli öğrenci, “*temsili rektör*” olmuş ve üniversiteyi yönetmeye başlamıştır. Fakat olaylardan kısa bir süre sonra Milli Demokratik Devrim (MDD) görüşüne sahip öğrenciler boykot ve işgalin sona erdirilmesini isterken TİP’li ve sosyal demokrat görüşüne sahip öğrenciler boykotun devam etmesinden yana olmuşlardır. Öğrenciler arasında çıkan bu anlaşmazlık sonucunda boykot ve işgalin 15 Nisan 1969 tarihinde sonlandırma kararı alınır. Boykotun kalkmasının ardından Üniversite Akademik Konseyi, İşçileri Bakanlığı’nı göreve çağırarak üniversiteyi tekrar eğitim-öğretim yapılabilir hâle getirmelerini isterler. İşçileri Bakanı Faruk Sükan’ın koordinesiyle 1300 polis ve 750 jandarma ODTÜ’ye girer. Bunun üzerine kolluk kuvvetleri, öğrencilerin direnişiyle karşılaşsa da kısa sürede bastırılır. Olayların sonucun 113 öğrenci gözaltına alınır ve ODTÜ boykotu biter (Aydın ve Taşkın, 2017: 166).

9 Nisan 1969 tarihinde Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu mecliste ODTÜ işgali ile ilgili bir konuşma yapar. Feyzioğlu, ODTÜ’yü işgal eden ve kendilerine ‘devrimci’ sıfatını koyan öğrencilerin aslında bir devrimci olmaktan ziyade ihtilalci bir grup öğrenci olduklarını belirtir. Bu öğrencilerin sol kanat mensubu olduklarını ve düpedüz Maocu ve Leninci olduklarını ifade eder. Bu yaşananların milletlerarası Komünizm şebekesinin bir oyunu olduğunu ve devrimci öğrencilerin bu şebekenin bir kolu olduğuna vurgu yapar. Bu öğrenci hareketiyle asıl yapmak istenen şeyin Türk milletini, Türk işçisini ve Türk köylüsünü kışkırtmak olduğunu ileri sürer. Feyzioğlu, bu grubun aslında milletle bir alakası olmadığını ve sadece düzeni yıkmak istediklerini ifade eder. Ayrıca vatana ve millete bağlı olan vatandaşların hürriyeti, manevî inançları ve millî ebediyeti korumak için bu hareketle

savaşılmaması gerektiğinin altını çizer (Millet Meclisi [MM], Tutanak Dergisi, D. 2, C 35, 77inci Birleşim, s. 513-514).

2.2.4. ODTÜ’de Öğrenci Birliği Seçimleri

Mevcut kurulu düzene karşı bir araya gelen öğrenci hareketleri bir süre sonra dağılıp parçalanmaya mahkûm olmuştur. Özellikle iktidar kavgası diyebileceğimiz öğrenci seçimlerinde bu daha da belirgin hâle gelir. Üniversite yönetiminde öğrencilerin dâhil olduğu grubun söz sahibi olması demek, öğrenci açısından bir prestij ve güç kaynağıdır. Bu hususta Ulus gazetesinde yer alan haber, ODTÜ’deki öğrenci birliği seçimlerinde öğrenciler arası yaşanan anlaşmazlıklara örnektir.

1 Eylül’de yapılan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği seçimleri sırasında seçimi kaybettiğini anlayan Toplumcu Grup öğrencileri, kendilerine rakip olarak gördükleri Ortanın Solu Grubu öğrencilerine saldırırlar. Ayrıca Toplumcu Grup öğrencileri, seçimi Ortanın Solu Grubunun kazandığını gösteren delilleri yok etmek amacıyla sayılmış olan oyları alarak kaçmayı başarırlar (Ulus, 1969: s. 1, 7). Olaylardan bir gün sonra yenilgiyi hazmedemeyen Toplumcu Grup, seçimleri bozmak ve birliği ele geçirmek için saldırılarına devam eder. İnşaat Bölümü Öğrenci Derneği Başkanı Sedat İsmet başından ve Mukavemet dersine giren Öğretim Üyesi Turgut Tokdemir de ateş edilerek kolundan yaralanır. Yaşanan olaylar ile ilgili Ortanın Solunu destekleyen Sosyal Demokrasi Derneği üyelerinin öncülüğünde bir basın toplantısı düzenlenir. Sosyal Demokrasi Derneği Başkanı Osman Coşkunoglu, Ortanın Solu Grubu başkan aday Erhan Erdoğan ve öğrenci temsilcisi İskender Odabaşıoğlu’nun sözcülük ettiği toplantıda olayların gelişmesiyle beraber Rektörlüğün olayları hafife aldığını ve herhangi bir müdahalede bulunmadıkları şeklinde suçlama yöneltilmesine rağmen (Ulus, 3 Eylül 1969: s. 1, 7) rektörlükten herhangi bir açıklama gelmez. Seçimin yapıldığı gün Toplumcu Grup tarafından oyların çalınması neticesinde Öğrenci Birliği seçimlerinin sonuçlanmadığı anlaşılmaktadır. Toplumcu Grup öğrencileri tarafından yaratılan gerginlik daha sonraki günlerde de devam eder ve bu bağlamda üniversitedeki bu grup Sosyal Demokrasi Derneği’ne ait bir odayı tahrip etmiş, bütün eşyaları parçalamış ve dosyaları yakmışlardır. Toplumcu Grup öğrencileri adına konuşan Seçim Genel Kurul Başkanı ise okuldaki havanın çok gergin olduğunu ve sürtüşmelerin önlenmesi için seçimlerin sömestr sonuna erteleneceğini bildirir. Öte yandan inşaat

mühendisliğinin otuz dört öğretim üyesi ortak bir bildiri ile bu öğrenci grubunun bütün saldırılarını kınadıklarını açıklarlar (Ulus, 5 Eylül 1969: s. 1, 7).

Öğrenci Birliği başkanının seçilememesi sonucunda Sosyal Demokrasi Derneği yöneticileri Ankara Valiliğine başvurarak seçimlerin neticelendirilmesini isterler. Bunun üzerine Valiliğin yaptığı inceleme sonucunda seçimlerin Ortanın Solu grubu tarafından kazanıldığı kararına varılır ve bu karar resmi bir yazı ile taraflara tebliğ edilir. Valiliğin kararı üzerine ODTÜ Öğrenci Birliği Binası önünde toplanan Ortanın Solu Grubu öğrencilerine Toplumcu Grup öğrencileri “*Lenin geliyor*” diye slogan atarlar. Seçimleri kazandığını öğrenen Ortanın Solu Grubu öğrencileri, Toplumcu Grup öğrencilerini ikaz ederek en kısa zamanda öğrenci birlik merkezini terk etmelerini isterler (Ulus, 6 Eylül 1969: s. 1, 7). Yaşanan hadiselerde en dikkat çeken nokta iki sol grubun birbiriyle olan mücadelesidir. Temelde ikisi de solda birleşiyor gibi görünebilir fakat bu olaylarla solun içindeki ayrılıklar daha belirgin hâle gelmektedir.

2.2.5. Taylan Özgür’ün Ölümü

O dönemde olaylara karışan öğrencilerin birçoğu, işledikleri suçlardan dolayı polis tarafından aranır hâle gelmiştir. Aranılan öğrenciler polise yakalanmamak için sürekli kaçtıklarından dolayı olası bir yakalanma ihtimaline karşın polisle çatışmaya girerler. Böyle durumlarda iki taraftan biri mutlak suretle zarar görmüştür. ODTÜ işgali olaylarından dolayı aranılan Taylan Özgür’ün durumu bu konuya örnektir. Ulus Gazetesi’nde de bu haber yankı bulmuştur.

Işık Mühendislik ve Mimarlık Özel Yüksek Okulundaki olaylarda tabanca ile yaralanarak ölen Mehmet Cantekin’i anmak üzere İstanbul Üniversitesi’nde yapılan törende olaylar çıkar. Daha önce hakkında gıyabi tevkif kararı bulunan ve İstanbul Üniversitesinde olduğu anlaşılan Deniz Gezmiş’i yakalamak için sivil polis Hukuk Fakültesi Dekanının odasına girer. Öğrenci Mustafa Taylan Özgür tarafından tartaklanan bir sivil polis, öğleden sonra kendisini tartaklayan öğrenciyi yakalamak isteyince öğrenci kaçmaya başlar. Olayın devamında üzerinde tabanca bulunan öğrenci polis tarafından vurulur (Ulus, 24 Eylül 1979: s. 1, 7). Taylan Özgür’ün ölümünün ardından Ankara’da yapılan cenaze töreni büyük bir gösteriye dönüşmüş ve cenaze altı saatte kaldırılabilmiştir (Aydın ve Taşkın, 2017: 167).

Öte yandan polisler tarafından uzun süredir aranan Deniz Gezmiş de olaylar esnasında yakalanarak Emniyet Müdürlüğüne götürülür (Ulus, 24 Eylül 1969: s. 1, 7). Deniz Gezmiş'in yakalanmasından sonra gıyabi tutuklama kararı vicahiye çevrildiğinden dolayı mahkeme tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakır (Aydın ve Taşkın, 2017: 188).

Türkiye, 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimlerine yukarıdaki bahsedilen öğrenci eylemlerini yaşayarak girmiştir. Yaşanılan siyasî cepheleşmeler seçimlere de yansımaktadır.

2.3. SENDİKA HAREKETLERİ

1960'lı yıllarda işçiler sendikal haklarını korumak ve daha fazla güvence elde etmek için yasaların tanıdığı haklar doğrultusunda grev ve yürüyüş yaparak toplumda kendilerine bir yer edinmeye çalışırlar. Öte yandan Türk-İş Konfederasyonunun içindeki siyasî ve ideolojik farklılıkları sonucunda yeni sendika konfederasyonları kurulur. Fakat yeni kurulacak olan konfederasyonlardan en dikkat çeken Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) dur.

Türkiye'de sendikacılık faaliyetleri 1965'den sonra canlanmaya başlar ve sendikalar arası sürtüşmeler ortaya çıkar. Türk-İş içerisindeki AP'ye yakın sendikacıların gücünün giderek artmasından dolayı Türk-İş'in grevlere mesafeli durmaya başlaması üzerine konfederasyon içinde gerilim artmaya başlar. TİP'i kuranlar ile Türk-İş arasındaki gerilim Paşabahçe greviyle beraber iyice gün yüzüne çıkar. Türk-İş'in greve başlayan işçilere rağmen işverenle uzlaşmak istemesine karşın grevi diğer bazı sendikalar destekler. Bunun üzerine Sendikalar Arası Dayanışma Komitesi (SADA) 1966 yılının temmuz ayında Lastik-İş, Maden-İş, Basın-İş ve Türkiye Gıda-İş sendikaları tarafından imzalanmasıyla kurulur. Adı geçen sendikacılar tarafından 13 Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulur (Koç, 2003; Aydoğanoglu, 2011: 81'den). Bu sendikalar o döneme kadar tek işçi sendikaları konfederasyonu olan Türk-İş'ten ayrılmıştır. Aynı zamanda 1965 seçimleriyle de ivme kazanan TİP, o dönemlerde sendikal faaliyetler içerisinde aktif bir şekilde rol oynamaya başlayacaktır. Zaman geçtikçe daha da siyasetin ve işçi hareketlerinin iç içe geçtiği söylenebilir.

2.3.1. Ereğli Demir-Çelik Grevi

1969 yılı içerisinde meydana gelen birçok işçi grevi arasında en dikkat çeken, Ereğli Demir-Çelik Fabrikasında yaşananlardır. Dönemin iktidarı başlayan grevleri, Bakanlar Kurulu kararıyla sürekli ertelemesine karşılık ana muhalefet partisi CHP'nin desteklediği görülür. Bu olaylar Ulus gazetesine şöyle yansımıştır:

Türkiye Metal-İş Federasyonuna bağlı Karadeniz Ereğli Metal-İş Sendikası ile Ereğli Demir-Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü arasında devam eden toplu iş sözleşmesi görüşmeleri uyuşmazlığa düşülmesi üzerine sonuca bağlanamaz (Ulus, 2 Ağustos 1969: s. 1, 7). Bunun üzerine çalışan 4 bin işçi, toplu iş sözleşmesinden olumlu sonuç alamadıklarından dolayı 6 iş günü içinde greve gitmeye karar verir (Ulus, 5 Ağustos 1969: s. 1, 7). Toplu sözleşme görüşmelerinde çıkan uyuşmazlık bakanın arabuluculuğuna rağmen giderilememiş ve Ereğli Demir-Çelik Sendikası aldığı kararla 4500 işçinin katılımıyla grev gider. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, fabrika önünde yaptığı konuşmada Sanayi Bakanı Mehmet Turgut'u işçiye karşı kin ve düşmanlık besleyen, istismar eden ve işçiyi ezen bir hükümetin temsilcisi olduğunu ileri sürer. Buna karşın Bakan Turgut, Halil Tunç'un sendikalarla kamu sektörünü karşı karşıya getirmek istediğini ve böylece hem sendikaları güçsüz düşürmek hem de kamu teşebbüslerini çökertmek istediğini ifade eder (Ulus, 13 Ağustos 1969: s. 1, 7). Hükümet ise başlayan grevi, "milli güvenliği bozucu" nitelikte görerek Bakanlar Kurulu kararıyla erteleme kararı alma yoluna gider. Grevin 30 gün süre ile ertelenmesi için Bakanlar Kurulu kararnamesinin Resmi Gazetede yayınlanmasını bekler (Ulus, 14 Ağustos 1969: s. 1, 7). Akabinde CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, Ereğli Demir-Çelik İşletmesindeki grevin ertelenmesi üzerine verdiği demeçte Türkiye'de olağanüstü bir durum olmamasından dolayı grevin millî güvenliği etkileyemeyeceğini ifade ederek karara karşı çıkmıştır. Hükümetin kanunlara aykırı davrandığını ve demir-çelik sanayisinde grev hakkını işlemez hâle getirmesinin kabul edilemez bir durum olduğunu söyler (Ulus, 18 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Ereğli Demir-Çelik Fabrikasında başlayan grevin "*milli güvenliği bozucu*" nitelikte olduğu gerekçe gösterilerek ertelenmesi hakkındaki Bakanlar Kurulu kararnamesinin Resmi Gazetede yayımını takiben geçmesi gereken 48 saatin sona ermesi üzerine işçiler işbaşı yapar. Türk-İş erteleme kararının iptali için Danıştay'a başvurur. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç işçilerin işbaşı yaptığını belirterek

Danıştay'ın kararını beklediklerini söyler (Ulus, 17 Ağustos 1969: s. 1, 7). Türk-İş'in yaptığı müracaat Danıştay Nöbetçi Kurulu'nca reddedilir. Böylece hükümetin erteleme kararı devam eder (Ulus, 20 Ağustos 1969: s. 1). Erteleme kararı üzerine Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç bir demeç verir. Tunç, grevin ertelenmesi için hükümetin verdiği sürenin dört gün sonra biteceğini ve böylece grevin yeniden başlayacağını duyurur. Ayrıca Hükümetin tekrar ertelemeyi uzatması hâlinde Danıştay'a başvuracaklarını da ifade eder (Ulus, 13 Eylül 1969: s. 1, 7). Bakanlar Kurulunun erteleme süresinin bitimi ile birlikte işçiler tekrar greve başlar. Fakat Bakanlar Kurulu grevin ikinci defa ertelenmesi için karar alır ve öğleden sonra Resmi Gazetenin mükerrer sayısında ilan edilir. Böylece 2,5 saat süren greve son verilir. Türk-İş yöneticileri alınan bu karara karşı Danıştay'a tekrar iptal davası açar. Demirel ise grevin ertelenmesi ile alakalı "*Grevin tehir sebebi vardır*" ifadelerini kullanır (Ulus, 16 Eylül 1969: s. 1, 7). Danıştay, grevin tekrar ertelenmesini durduran bir karar alır ve bu durum Türk-İş içerisinde memnuniyetle karşılanır. Bunun üzerine Ereğli Demir-Çelik tesislerinde 4000 işçi greve başlar (Ulus, 30 Eylül 1969: s. 1).

2.3.2. Singer İşgali

Türk toplumu 1969 yılında işçilerin fabrikaları işgal etmelerine de şahit olur. Birçok fabrikada başlayan işgallerin siyasî bir amacının olmadığı sadece işyerindeki sendikal hak ve özgürlüklerinin korunması ile ilgili olduğu öne sürülür (Koç, 2003: 83).

İlk fabrika işgali, 1969 yılındaki Kartal'da bulunan Singer Fabrikasında meydana gelir (Çetinkaya, 2010: 93-94). İşgalin nedeni ise 520 işçinin Çelik-İş Sendikası'ndan DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası'na geçmesi üzerine işverenin 3 fabrika işçisini diğer işçilere gözdağı vermek maksadıyla işten atışı olarak gösterilir. Bunun üzerine işçiler, atılan arkadaşlarının geri dönmesi, ücret zammı, çalışma saatlerinin 45 saate indirilmesi ve Amerikalı Müdür Rox'un işten uzaklaştırılması talepleriyle fabrikayı işgal ederler (Yaraşır, 2006: 64; Millioğulları, 2007: 80'den).

TİP İstanbul Milletvekili Sadun Aren, Singer Fabrikasındaki işgal ile ilgili mecliste bir konuşma yapar. Aren, mecliste fabrikadaki işçilerle görüşüğünü söyler ve işçilerin durumunu üç ana hususta toplar. Bu üç nokta şunlardır:

- Öncelikli olarak fabrikadaki işçilerin çalışma şartlarının oldukça kötü olduğunu, işine geç kalan işçiyi, işe almayarak yevmiyesinden kesildiğini, işverenin ise hiçbir şekilde Türk İş Kanununa uygun hareket etmediğini ve tüm bunların üstüne arkadaşları da işten atılınca işçilerin direnmeye karar verdiklerini ifade eder.
- İkinci husus, fabrika işgalini sonlandırmak için fabrikaya giren polislerin işçileri insafsızca dövdüğünü vurgular. Fakat işçiler, polislerin kendilerine birşey yapamayacakları vaadinin üzerine işgali sonlandırırlar. Aren, polislerin sözünü tutmadıklarını ve işçilerin tekme tokat dövüldüğünü ifade eder.
- Son hususta ise Singer işverenin işçilerin işgal sırasında fabrikaya zarar verdiğini öne sürerek bir grup vardiyalı işçiyi işe almadığını ileri sürer. Aren'e göre ise işçiler hiçbir şekilde fabrikaya zarar vermemiştir. Bundan dolayı da işverenin uygunsuz ve kanunsuz hareket ettiğini ifade eder (MM, Tutanak Dergisi, D. 2, C 31, 31inci Birleşim, 89-90).

Süleyman Demirel ise Millet Meclisinin 13.02.1969 tarihli 49. birleşiminde Singer işgalinin yasadışı olduğunu belirtir ve işgali eleştiren şu konuşmayı yapar:

“Singer grevi olmuş. Grevle beraber arkasından işgal takip etmiş ve kanunsuz olduğu ihtar edilmiş, terk etmemişler fabrikayı, polis girmiş çıkarmış. Ne yapacaktı polis? Polis vazifesini yapmış. Kim vermiş emri polise? Hükümet vermiş. Polise direkt emir vermeye lüzum yok, vazifesi o. Girmiş çıkarmış. Ne yapmış? Götürmüş mahkemeye vermiş. Birinci mahkeme salmış elebaşlarını, bir yüksek mahkemeye onun üstündeki mahkemeye vermiş. O mahkeme altı tane elebaşını tevkif etmiş. Hükümet vazife yapmış mı? Kanun işlemiş mi? Hâkim elebaşlarını tevkif etmiş mi? Yani biz hâkime falan götürmeden bu elebaşlarını tabutluğa mı götürecektik?” (Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, 1969a: 69).

2.3.3. Alpagut Linyit Madeni İşgali

1969 yılının fabrika işgallerinden en ilgi çekicisi Alpagut Linyit Madenlerinde meydana gelir. Fabrikanın işçiler tarafından işgal edilmesinin ardından fabrika yöneticilerinin iş yerini terk etmeleri üzerine işçiler yönetimi ele almış ve birbirlerine destek vererek üretime devam edilmiş ve hiçbir yönetici olmadan da fabrikanın işleyebileceği gösterilmiştir. Bu olay kolektif bilincin geldiği aşama açısından kendi türünde zirve olan bir örnek olacaktır.

Çorum İl Özel İdaresi yönetiminde çalıştırılan Alpagut Linyit Madenleri, yöneticilerin ilgisiz tutumu ve teknik kadroların yetersizliğinden dolayı işletme iflas etme eşiğine gelmiştir. Ayrıca çalışma koşullarının kötü olması, yasal düzenlemelere aykırı olması ve iş kazalarının çok fazla olmasının yanı sıra ücretlerde gecikmeler de yaşanmıştır. Daha sonraları yöneticilerin ortada görünmemesi ve teknik kadroların fabrikayı terk etmesiyle bu durum iyice çıkmaza girer. Fabrikada birkaç büro çalışanı ve işçilerin dışında kimsenin kalmamasının yanı sıra işçiler, ücretlerini de alamamıştır. 13 Haziran 1969 tarihinde 786 işçi fabrikanın bürolarını işgal etmiştir. İşgalin iki amacı vardır. Bunların ilki ücretlerini elde etmek için fabrikayı kendi denetimleri altında çalıştırmaktır. Diğerisi ise fabrikanın Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) tarafından alınmasını sağlamaktır. Bu amaçları gerçekleştirmek için örgütlenen işçiler, grevciler ve fabrika yönetimiyle uğraşması için bir “İşçi Kurulu” belirler. Böylece iş başına geçen işçiler, üretimi ve verimi arttırarak aylıklarını alırken bir yandan da birikmiş paralarını tahsil ederler. 17 Temmuz 1969 tarihinde Ankara’dan Alpagut’a gelen özel birlikler yerel güçlerin de yardımıyla greve son verirler. Çorum Valisi’nin emri üzerine beş sendikacı, yedi madenci ve bir büro çalışanı tutuklanır (Güzel, 1983: 1864-1866).

2.3.4. Koç Holding Demir Çelik Döküm Fabrika İşgali

1969 yılı içerisinde gerçekleşen bir diğer fabrika işgal hareketi ise Silahtarağa’da bulunan Koç Holding Demir Çelik Döküm Fabrikasında meydana gelir. Ulus gazetesinin haberine göre işgal altına alınan fabrikaya toplum polisi sevk edilir. Fabrikanın içinde aileleriyle birlikte savunma tedbiri alan 1000 işçi sabaha karşı polisin jop, kalkan ve bombalarla saldırmasına karşılık işçiler de demir çubuklarla polisleri saldırır. Olayların kanlı bir hâl almaya başlaması ve büyümesi üzerine fabrika önüne asker sevk edilmeye başlanır. Olayların bu denli şiddetlenmesi üzerine Vali Vefa Poyraz, Emniyet Müdürü Muzaffer Çağlar, Garnizon komutanı Korgeneral Tevfik Turung, Merkez Komutanı Tümgeneral Şevket Taras ve İl Jandarma komutanı Albay Zülfü Cotelî iki saat süren bir toplantı yapar (Ulus, 6 Ağustos 1969: s. 1, 7). Duruma askerî kuvvetlerin müdahil olmasıyla beraber fabrikanın çevresi tanklar ve zırhlı araçlarla kordon altına alınır. Bunun üzerine birkaç gün devam eden fiili işgal, işçilerin evlerine dağılmasıyla son bulur (Ulus, 6 Ağustos 1969: s. 1, 7).

2.3.5. Büyük İşçi Mitingi

1969 Genel Seçimlerine doğru gidilirken Türk-İş Sendikası tarafından “*Büyük İşçi Mitingi*” düzenlenir. Bu miting Ulus gazetesine şöyle yansımıştır:

Türk-İş tarafından düzenlenen büyük işçi mitingi 24 Ağustos 1969 tarihinde yapılır. Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç mitingde bir konuşma yapar. Tunç, işçilerin problemleri halledilmedikçe huzurdan bahsetmenin imkânsız olduğunu söyleyerek hayat pahalılığı karşısında aldığı ücretle geçinemeyen işçilerin huzurunun olmadığını söyler. Devamında Doğu’da her yüz aileden otuz yedisinin topraksız olduğuna vurgu yaparak bölgede sermaye-emek ilişkisinden söz edilemeyeceğini ifade eder. Türk işçisinin kendi dertleriyle uğraşmasının yanında diğer sosyal meselelerde de var olduğunu söyleyerek tarım işçilerinin durumuna dikkat çeker. Tarım işçilerinin her türlü kanun himayesinden yoksun olduğunu, devletin onları unuttuğunu ve yalnız bırakıldıklarını ileri sürer. Öte yandan yurt dışında işçi olarak çalışan vatandaşların sayılarının artmasına rağmen devletin bu işçilerin problemlerinin çözümünde ilerleme kaydedemediğini ileri sürerek işçilerin işten çıkarılma ve en ufak sebeplerden dolayı sınır dışı edilmelerine kayıtsız kaldıklarını söyler (Ulus, 25 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Büyük mitingde Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy ise şu konuşmayı yapmıştır:

“İşverenlerin işçisine ücretleri ödememeleri nedeniyle kendilerini kınıyoruz. Asgari ücreti uygulatmamak için içi çıkartmaya yeltenmek düpedüz samimiyetsizliktir. Sermaye tahakkümüdür. İşte buna tahammül edemeyiz... İşsizlik sigortası mutlaka uygulanma sahasına sokulmalıdır. Tarım işçilerini kapsamına alan kanun önümüzdeki devre mutlaka çıkarılmalıdır. Yardımlaşma Kurumu Kanunun kabulü şarttır... Demokratik rejimi korumaya kararlıyız. İktidar hırsıyla demokratik idareye gölge düşürmek isteyenlerle sonuna kadar mücadeleye kararlıyız” (Cumhuriyet, 25 Ağustos 1969: s. 1, 7).

2.3.6. Ücretler İle İlgili Sendika Demeçleri

1969 yılında hayat pahalılığından dolayı işçilerin aldıkları ücretlerle hayatlarını idame ettirmekte zorlandıkları açıkça görülür. Birçok sendika işçilerin şikâyetlerini dikkate alarak ücretler meselesini gündeme getirmiştir. Bu sendikaların demeçleri Ulus gazetesinde de yer alır.

Türkiye İktisadi Devlet Teşekkül ve Teşebbüsleri Personel Sendikaları Konfederasyonu, “*Siyasi Partilere Açık Mektup*” başlığı altında bir bildiri yayınladı. Siyasî partilerin seçim beyannamelerine memurlar için adil bir ücret nizamı koymalarını isteyerek Türk Milletinin kamu hizmetlerinden yakındığını ve tutarlı bir hizmeti özlediklerini belirtirler. Ayrıca bildiride hayat pahalılığından dolayı duydukları endişe şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kamu hizmetlilerin şeref ve haysiyeti, bu hizmetleri görenlerin güvenliği ve huzuru ile kaimdir. Türk memurunu gün geçtikçe yoksulluğa iteleyen bu ortamın kamu hizmeti görevlilerini bedbinlikten kurtaracak şekilde dönüşümünü sağlayacak tedbirleri seçim beyannamelerinizde geçerli bir senet ve şeref taahhüdü hâlinde görmek istiyoruz” (Ulus, 8 Temmuz 1969: s. 1, 7).

Türkiye Üniversiteleri ve Okulları Hademeleri Sendikası Genel Başkanı Mevlüt Köle ise verdiği demeçte 400.000’e yakın devletin hizmetli kadrolarındaki görevlilerin memur kitlesinin en alt kesimi olarak yerleri tayin edilir. Fakat aldıkları maaşın bir asgari ücretliden de düşük olduğunu belirtir. Son işçi ücretlerinin ayarlamasıyla aylık asgari ücretin 465 TL ile 570 TL arasında değiştiğini, hademe ücretlerinin ise 250 TL ile 450 TL arasında olduğunu açıklar. Dahası okullardaki hademelerin yapacağı işlerin ne olduğu belirlenmediğinden dolayı amirlerin şahsî işlerini de yaptıklarını ifade eder (Ulus, 20 Ağustos 1969: s. 1, 7).

2.4. İKTİSADİ MESELELER

Türk Ekonomisinde 1954 yılında başlayan dış tıkanma ve durgunluğa karşı uygulanan istikrar ve uyum politikaları 1961 yılında son bularak ekonomi yeni bir gelişme sürecine girer. 1962 yılı sonrasında iktisat politikaları planlama temeli üzerine oturtulmuştur. Kamu yatırımları beş yıllık planlar dâhilinde hazırlanarak programa uyum göstermek zorunda kalmıştır. Özel sektör ise desteklerden yararlanabilmek için Devlet Planlama Teşkilatı’nın onayından geçmek zorundadır (Boratav, ty: 354-355). AP iktidar olmadan önce planlı ekonominin sanayileşme politikası belirlenmiştir. Bu politika iç pazara dönük ve korumacı önlemlerle hayata geçirilecek olan İthal İkame Sanayileşme adıyla uygulanır (Güler, 2003: 103). Ekonomide 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Plan’ın uygulanmasıyla karma ekonomi kullanılmıştır ve 1971 yılına kadar ithal ikame tarzıyla yıllık % 9’luk bir hızla büyümüştür. Sanayiye yapılan yatırımların yarısı devlet eliyle gerçekleştirilir. Özel kesimde ise çok küçük bir oranı özel yabancı sermayeden kaynaklanırken büyük

çoğunluğu ise içerden finanse edilmiştir (Keyder, 1990: 63). Bu planda yapılan yatırımların % 28'inin tüketim malları, % 58,2'sinin ara malları ve % 13,8'inin de yatırım malları sanayinde olduğu görülür. Yatırım mallara sanayinden ziyade ara malları sanayisine daha çok yatırım yapıldığından ithal ikameci sanayiye ağırlık verilmiştir (Bahar, 2005: 81).

1965 seçimlerinde Adalet Partisinin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte Başbakan Süleyman Demirel, Devlet Planlama Teşkilatı (DTP) 'nın başına Turgut Özal'ı atar. Ekonomide artık özel sektöre yön gösterenden ziyade özel sektörü destekleyen bir planlama anlayışını benimsemeye karar verir. Böylece planlama ve ithal ikame sürecinin yönünü Ankara değil İstanbul'da var olan özel sektörün tercihleri belirleyecektir (Pamuk, 2017: 236).

1967-1972 dönemini kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Turgut Özal'ın önderliğinde hazırlanır. Planda şu tedbirler alınmıştır:

- Yıllık yüksek bir büyüme oranı görülmesi (% 7)
- Yatırımlardaki artış ilk plana nazaran biraz daha düşürülmesi
- Sektörler arası dengenin kurulması ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi
- Sanayi sektöründe öncelikli olarak imalat sanayiye önem verilmesi
- Yatırım teşviklerin yıllık programlara bağlanması ve teşvik indirimi yatırım miktarının % 80'i geçmemesi
- Yatırımlara gümrüklerde birtakım muafiyetler getirilerek ithal ikameci sanayi politikasının pekiştirilmesi
- İhracata yönelik sanayinin genişletilmesi ve böylece ihracatın yapısının değiştirilmesi
- Teşvik tedbirleri arasında vergi iadeleri, ihracat birliklerinin kurulması orta vadeli kredi, selektif kredi, geliştirme ve teşvik fonları, döviz tahsislerinde ihracatçılara öncelik tanınması gibi kalemler yer alır (Aydın ve Taşkın, 2017: 182).

29.05.1968 tarihinde Süleyman Demirel planda yer alan tedbirlerin kalkınmaya etkisinin özelliklerini şu şekilde sıralar:

- Ekonominin mümkün olan en hızlı bir şekilde geliştirilmesi ve bu gelişme ile birlikte toplumun genel refah seviyesinin yükseltilmesi

- Ekonomik gelişmede iç kaynakların harekete geçirilmesi esas alınarak dış kaynaklara bağıllık derecesinin azaltılması
- Toplum içerisinde sosyal adaletin gerçekleştirilmesine çalışılması
- Bölgeler arası ve sektörler arası dengeyi temin edecek bir kalkınmayı teşvik edici fonlar tesisi ve finansman kolaylıkları sağlanması
- Plan hedeflerine uygun gelişmelerin ve bu arada ihracat ve döviz gelirlerinde artmanın teşviki için gerekli teşvik tedbirleri alınması
- Sanayi, turistik bölgelerin tesis, tanzim ve muhafazası tedbirleri alınması
- Sanayi kuruluş muameleleriyle ihracatı teşvik tedbirlerinin ve yabancı sermayeyi teşvik kanunu tatbikatının uzun ve zaman alıcı formalitelerden kurtarılarak kolay ve süratli işler hâle getirilmesidir (Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, 1969b: 61-62).

1969 yılı içerisinde seçime doğru gidilirken CHP'li siyasilerin ekonomi ile ilgili verdiği demeçler şunlardır:

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Muammer Erten verdiği bir demeçte ekonomik istikrarsızlık ve para değerinin düşmesi sonucu köylünün fakirleştiğini ileri sürer. Bunun nedenini ise AP'nin ikinci beş yıllık plana koyduğu ekonomik bir anlayışın sonucuna bağlar (Ulus, 9 Ağustos 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Prof. Besim Üstünel, plan uygulaması ve yatırım aksamalarıyla ilgili bir demeç verir. Demeçte tarımdaki hatalı tutumları neticesinde tarım üretimi yeterince artmadığından dolayı köylünün fakirleştiğini ileri sürer. Akabinde Demirel'in plancıları tarafından hazırlanan resmî belgeden yola çıkarak 1968 yılı için planlanan tarım alanında yapılması gerekenlerin yüzde 33'ünü, turizm yatırımlarının yüzde 29'u ve eğitim yatırımlarının ise yüzde 16'sının gerçekleştirilemediğini söyler. Ayrıca Üstünel, kamu kesiminin plan uygulamasındaki bu başarısızlığının başlıca nedeninin hükümet olduğunu savunur (Ulus, 11 Ağustos 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Muammer Erten verdiği demeçte AP'nin 1965'ten bu yana köylüyü ezdiğini ve ellerindeki malları oldukça ucuza satmasını sağlayan bir sömürü düzeni kurduklarını ileri sürer. Bu konu ile ilgili CHP'nin sürekli iktidarı uyardığını ancak bu fiyat politikasından vazgeçiremediklerini ifade ederek TARIŞ'ın açıkladığı yeni ürün fiyatlarının bunu desteklediğini söyler.

Açıklanan fiyatlar 1964 senesi ile aynı oranda olduğunu fakat üreticinin maliyet fiyatlarındaki artışın göz ardı edildiğini söyler (Ulus, 15 Ağustos 1969: s. 1, 7).

CHP Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal ise mali durumla ilgili verdiği bir demeçte Demirel hükümetinin ekonomik politikaları sonucu oluşan büyük bütçe açıkları olduğunu ileri sürer. Yılsonuna bütçe açığının 3-3,5 milyar lira civarında olacağını ve hazinenin net açığı ise şimdiden 4 milyar lirayı aştığını ifade eder. Aksal, ekonomideki sorunların bunlardan ibaret olmadığını söyleyerek dış ticaretteki yetersizlikler ve olumsuzluklar üzerine de konuşur. Ülkede yeteri kadar makine ve teçhizat olmadığından dolayı yatırımların azaldığını söyler. Dahası ham madde ve yedek parça ithalatında karşılaşılan zorluklardan dolayı oluşan gecikmeler mevcut kapasitenin kullanımını önlemekte ve dolayısıyla fiyatların yükselmesine neden olduğunu ileri sürer (Ulus, 26 Ağustos 1969: s. 7).

2.5. TARIM VE KÖYLÜ POLİTİKALARI

2.5.1. Tarım Politikaları

1960'lı yıllarda tarım politikalarında devletin sulama yatırımları ve gübre kullanımının artması ağırlık kazanmıştır. Öte yandan birçok eleştirilere maruz kalan Meksika buğdayının uygulanmasıyla beraber hububat tarımında yüksek verimli yeni türlerin kullanımı başlar. Bu yeni türleri öncelikle yüksek gelirli çiftçiler benimsese de daha sonraları küçük ölçekli çiftçiler de kullanmaya başlamıştır. Yine bu yıllarda modern tarımın üretim sembolü olarak yansıtılan ülkedeki traktör kullanımına bakılabilir. Traktör sayısı 1960'ta 42 bin iken 1970'e doğru 100 bini bulmuştur (Pamuk, 2017: 245). Tarımda üretimin arttırılmasının bir başka sembolü de sertifikalı tohum kullanımıdır. Bu bağlamda sertifikalı tohum kullanımı da teşvik edilerek artırılmıştır. 1964'te 95.000 ton olan sertifikalı tohum kullanımı 1969'da 275.000'e çıkmıştır (Adalet Partisi, 1972: 185).

Başbakan Süleyman Demirel'in 18 Ocak 1969'da Ankara'da düzenlenen on üçüncü basın toplantısında tarım sektörü ile ilgili şunları söylemiştir:

“1968 yılında tarım sektöründe hava şartlarının etki ve baskısı, beklenen sonuçların elde edilememesi ve bu kesimde hâsılat artışının % 1,1 den ibaret kalması, tarımsal ürünler işleyen imalat endüstrisinin ve dolayısıyla sanayi kesiminin hâsıla artışı üzerinde olumsuz yönde etkili olmuştur. (...) 1968-69

döneminde hububat rekoltesinin geçen senelerin seviyesinde pek farklı olmayacağını göstermektedir. (...) Pamuk, zeytin, fındık üretiminde bir önceki yıla nazaran önemli artışlar meydana gelmiştir. Özellikle pamuk üretiminin artışında Çukurova ve Ege bölgelerinde sulama imkânlarının genişletilmesinde büyük rol oynamıştır. Aynı şekilde sebze ve meyve üretiminde de daha mütevazı ölçülerde olmakla beraber artışlar meydana gelmiştir. Öte yandan tütün üretiminde bu yıl geçen seneden daha az fakat kalite itibarıyla çok daha iyi ürün elde edilebileceği anlaşılmaktadır” (1969: 12, 13).

Öte yandan AP seçime doğru giderken seçim beyannamesinde tarım politikasına da yer vermiştir.

AP tarım ile ilgili politikalarını 1969 Seçim Beyannamesinde “*Tarım Hizmetleri*” adı altında yayınladı. Beynamede tarım sektörünün ekonominin mihenk taşlarından biri olduğunu ve ihracatta tarım ürünlerinin payının büyük olduğu ifade edilir. AP’nin başa gelmesi hâlinde tarımı düzenli ve ekonomik bir ünite hâline getirilmesi, toprak rejiminin düzenlenmesi, tarım ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlanması, arazilerden ve su kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanılması, çiftçinin teşkilatlanması gibi tedbirleri uygulayacakları ifade edilir (Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, 1969c: 36).

2.5.2. Köylü Politikaları

1960’lı yıllara baktığımızda dönemin politikaları daha çok tarım ve köylü üzerinden yürütülür. Bunun nedeni ise Türkiye’deki sektörler arası dağılımda tarımın daha ön planda olmasıdır. Ana muhalefet partisi, yaptığı çalışmalardan dolayı iktidarı suçlasa da iktidar, yaptıkları çalışmalardan dolayı memnundur. Öncelikli olarak DP’nin mirasçısı olan AP ile CHP arasındaki ezeli çekişmeden dolayı bu iki partinin köylüler için hazırladıkları politikaların seçim beyannamelerinde nasıl verilmiş ona bakılması gerekir.

Ulus Gazetesi’nin 12 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP’nin 1969 seçim bildirgesinin ilk bölümü “*Köylüye Dönük Düzen Değişikliği*” başlığıyla yayınlanır. Bildirgede bu düzenin değişikliğinin amacı üç noktada toplanarak verilir. Bunlar:

- Köylünün üretimi arttırmasını sağlamak,
- Üretim artışından meydana gelecek değerin köylünün olmasını sağlamak,
- Köylünün Türkiye’nin sanayileşmesine katkıda bulunmasını sağlamaktır.

Bu üç amacın gerçekleşmesi halinde köylünün kalkınacağına ve böylece ülkenin kalkınacağını ileri sürerler. CHP, bu ortamın solu politikasını gerçekleştirerek köylünün kalkınmasını sağlayacak çeşitli reformlar yapılması gerektiğini ifade eder. CHP'nin seçim bildirgesinde bu reformlar şöyle açıklanır:

- Adaletli ve daha çok kişinin yaralanacağı toprak reformu,
- Küçük ve orta tarım işletmelerinin yararlanacağı kooperatiflerin kurulması,
- Yeterli toprak bulunmayan bölgelerde sanayinin yoğunlaşması,
- Tarımsal ürünlerin adaletli bir şekilde yeniden belirlenmesi,
- Köylüye dönük bir eğitim düzeninin kurulması

gibi reformlar. CHP, bu program ile köylünün sömürülmesinden kurtularak mutlu ve refah bir seviyeye erişeceğini ileri sürer (Ulus, 12 Ağustos 1969: s. 3).

Uyar'a göre CHP seçim bildirgesinin bu bölümünü şu şekilde yorumlar:

“Türkiye’yi bağımsız bir sanayi toplumu hâline getirmek isterken kalkınma sürecinde ezilenlerden dar gelirlilerden yana tavır alıyordu. Köylüye yönelik politikalar, DP’nin mirasçısı AP’nin köy kökenli seçmeninin oylarına göz dikildiği anlamına da geliyordu” (2017: 326).

Buna karşılık dönemin iktidarı olan AP ise yeni seçim dönemi için yayınladıkları 1969 Seçim Beyannamesinde “*Köylü ve Köylü Meselelerimiz*” başlığıyla bir bölüm yayınlar. Beyannamede her bölgenin özelliğine göre köylerde yetiştirilen mahsullerin değerlendirilmesi için küçük sanayi tesislerin kurulması, köylerdeki gizli işsizliği önlemek amacıyla el ve ev sanatlarının geliştirilmesi için çalışılması, köylüye ev yeri verilmesi, Köy Kalkınma Kooperatiflerinin kurulması, topraksız köylüye mevcut olan yerlerde adil bir şekilde dağıtılarak toprak verilmesi, küçük sulamalara öncelik verilmesi gibi tedbirler alınır (Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1969: 60-62).

Partilerin köylü politikaları sadece tarım köylüsüyle sınırlı kalmamış aynı zamanda orman köylüsünün de durumu göz önünde bulundurularak beyannamelerinde yer vermişlerdir. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisine bakacak olursak CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinde orman köylüsünün problemlerinin çözümü “*İnsanca Bir Orman Düzeni*” başlığıyla açıklanır. CHP, Türkiye'nin bozuk düzeninde ormanı ve orman köylülerini güvenceye alan reformları şöyle açıklamıştır:

- Orman alanlarının yeniden belirlenmesi,
- Köylüler için düşünülen ilk bölüm orman köylüleri için de uygulanması,

- Orman işletmeciliği genişletilmesi,
- Orman köylüleri için kooperatif kurulması,
- Orman ürünleri için sanayi kurulması,
- Orman köylülerinin konut ihtiyaçlarının sağlanması

gibi reformlar. CHP, bu düzen değişikliği ile beraber köylünün devlet karşısında değil devletin yanında olacağını ifade eder (Ulus, 16 Ağustos 1969: s. 3). Öte yandan CHP'nin siyasileri, dönemin iktidarı olan AP'nin köylü politikalarını beğenmediği için AP'ye yönelik çeşitli eleştirilerde de bulunmuştur. Ulus Gazetesi bu eleştirileri şu şekilde vermiştir:

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Manisa Milletvekili Muammer Erten yaptığı konuşmada köylünün yetiştirdiği ihraç ürünlerindeki fiyat düşüklüğüne değinerek AP'nin köylüyü ezen bir fiyat politikası izlediğini ileri sürer. Ayrıca tefecilik ve faizcilikle köylünün sömürüldüğünü, CHP'nin ise iktidara geldiğinde bu sömürü düzenini kaldıracağını ifade eder (Ulus, 25 Eylül 1969: s. 7). Yine CHP sıralarından olan Nihat Erim'in yaptığı bir konuşmada AP'nin köylüye üvey evlat muamelesi yaptığını fakat CHP iktidara geldiğinde köylüye dönük bir politika izleyeceğini ileri sürer (Ulus, 25 Eylül 1969: s. 7). CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise partisinin başa gelmesi durumunda köylüye toprak dağıtımında adalet sağlayacağını ve güvenle kendilerine ait hissedecekleri topraklara kavuşturacaklarını ileri sürer. AP iktidarının kurmuş olduğu düzeni bozuk bulan Ecevit, CHP iktidarının köylüye dönük düzen kuracağını güvencesini vererek köylünün Ziraat Bankasına 500 liraya kadar olan bütün borçlarını affedeceklerini ileri sürer. Öte yandan orman köylüleri için hayvancılık, arıcılık, el sanatları veya küçük sanayi ile gelirlerini arttırabilmeleri için kredi vereceklerinin de sözünü verir (Ulus, 5 Ekim 1969: s. 1, 7).

2.6. DEMOKRAT PARTİLİLERİN SİYASİ AFFI MESELESİ

1961 seçimlerinden sonra AP'nin gündemini sürekli meşgul eden konulardan bir tanesi de Demokrat Partililerin siyasî affı meselesidir. DP'nin devamı niteliğinde olduklarından dolayı bu meselenin sürekli gündemde kalmasını sağlamışlardır. CHP ile uzlaşmaya varılarak çıkarılmak istenen siyasî af 1965'e kadar gündemi meşgul etmiştir fakat bir türlü çıkarılamamıştır (Çaylak ve Baran, 2018: 460-461). 1965 seçimlerine doğru giderken Celal Bayar ve birçok DP'linin hapsedildiği Kayseri Hapishaneleri boşaltılmış olsa da AP o zamanlar tek başına iktidarda olmadığından

siyasi affi çıkaramamıştır. Bu AP için bir seçim malzemesi hâline gelmiştir. Nitekim 1965 seçim kampanyalarında işlemiş ve tek başına iktidar olmuştur. Bunun üzerine AP Hükümeti ilk büyük kongrede eski DP'lilere siyasî hakların geri verilmesi için bir öneri oybirliğiyle kabul edilse de hükümet daha sonra bunu bağlayıcı bulmamış ve harekete geçmemiştir. Aslında hükümetin bu siyasî hakları geri vermek istemediği düşünülür. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi, askerî kesimden gelecek tepkilerden korkuyor olmalarıdır. İkincisi ise AP'nin bir Demokrat Partinin devamı niteliğinde düşündüğümüzde ortaya çıkar. Eski DP'lilerin gelmesiyle parti içinde yeni AP'lilerin konumu tehlikeye girecektir. Bu özellikle Süleyman Demirel için geçerlidir. Siyasî haklarını alan DP'liler milletvekilliklerinden adaylıklarını koyacaklar ve AP'lilerin büyük oranda şansları azalacaktır (Toker, 1993: 145-146). Bu gelişen olaylar sonucunda her ne olursa olsun, hükümet bu sorundan kaçamamış ve seçimler yaklaşınca kendisini eski DP'lilerin siyasî haklarının geri verilmesi bunalımının içinde bulmuştur.

1969 seçimlerinden hemen önce Anayasa'nın 68. maddesinin değiştirilmesi sağlanmaya çalışılacaktır. Dönemin Anayasa'sına göre anayasa değişikliği yapabilmek için Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda ayrı ayrı üçte iki çoğunluk sağlamak gerekir. AP tek başına bu şartı sağlayamıyor ve mutlak suretle CHP'nin desteğini alması gerekmiştir. Anayasa değişikliği önerisi Mayıs ayında Millet Meclisi'ne sunulur. CHP lideri İsmet İnönü ise partisindeki bazı istifalara karşın yine de siyasî af meselesinde ısrarcı olur ve *“Düşünerek bir karar aldım, bundan dönemem. Şimdi sizin kararınıza boynumu uzatmış bulunuyorum. Kuyuya düşmüş bir insanı kurtaracağım”* sözlerini sarf eder (İnsel, 2005: 212). İnönü'nün bu demeci Türk siyasî hayatına *“kuyudan adam çıkarma”* meselesi olarak kazanır.

13 Mayıs 1969 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i siyasî af meselesini görüşmek üzere köşke çağırmasıdır. Yapılan görüşmeler sonrasında iki lider basına demeç verir. İnönü, Cumhurbaşkanı'nın önce kendilerini ikaz ettiğini fakat Demirel'le siyasî af konusunda mutabakat olsa da irtica konusunda mutabakat olmadığını ifade etmiştir. Demirel de verdiği demeçte İnönü ile aynı şeyleri söylemiştir (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1969: s. 1).

14 Mayıs 1969 günü Millet Meclisinde Yassıada Yüksek Adalet Divanı kararıyla siyasî haklardan mahrum olan “eski Demokratlar” ile ilgili Anayasa değişikliğinin birinci görüşmeleri yapılır. İsmet İnönü Meclis’te şunları ifade eder:

“Bir defa bahis konusu insanların, geçmişte gösterdikleri, şiddet ve kabiliyetlerine istidatlarına verilen mana haksızdır. 1950’den evvel ve ondan sonra tartışmalarda en çok üzüntü çekmiş biri olarak ihtilale varan hükmü, o zamanki idarecilerin münhasıran onların anlayışının eseri olduğunu kabul etmiyorum... Serinkanlılıkla memleketi huzura kavuşturmak için eski yaraları sarmak için düşmanlığı kaldırmak için bu bir adımdır. Bunu yapmak da memlekete fayda getirecektir, kanaatiyle bunu elbirliğiyle çıkaralım” demiştir.

Büyük çoğunluğun kararıyla tasarı meclisten geçer fakat Osman Bölükbaşı ve M. Ali Aybar “red” oyu verirler (Bozbeyli, 1977: 76-77). Red oyu veren Osman Bölükbaşı bu konu ile ilgili endişelerini dile getirmiştir. Eski DP’lilerin devlet görevinde bulunma hakkının verilmesine millî endişelerden dolayı sıcak bakmadığını ifade eder ve Celal Bayar-İnönü görüşmesiyle ilgili olarak da bu iki eski Cumhurbaşkanı’nın kucaklaşıp barışmasından ziyade siyaset sahnesinden çekilmeleri gerektiğini ileri sürer (MM, TD, D. 2, C 34, 93. Birleşim, 436-438; Çaylak, 595).

Anayasa değişikliğinin birinci görüşmelerinin yapıldığı ve büyük bir çoğunlukla da meclisten geçirildiği günün akşamı Celal Bayar, İsmet İnönü’nün davetlisi olarak Pembe Köşk’e gelmiştir. Basın bu görüşmeyi “büyük barışma” olarak lanse etmiştir (Yılmaz, 2017: 43). Görüşmede daha çok İnönü’nün konu açtığını fakat 27 Mayıs’tan DP’den ve Adnan Menderes’ten bahsetmemeye dikkat ettiği ileri sürülür (Ulus, 15 Mayıs 1969: s. 7).

15 Mayıs 1969 günü ise Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, Cumhurbaşkanı ile görüşür. Görüşmede Cumhurbaşkanı, ordunun bu anayasa değişikliği karşısında duyduğu rahatsızlıkları anlatmış ve bu sebeple anayasa değişikliğinin ertelenmesini talep etmiştir. Bozbeyli görüşmenin içeriğini Başbakan Demirel’e anlatmıştır. Bunun üzerine Demirel, partililerle durumu değerlendirdikten sonra değişikliğe sebep olan partiler karşısında geri adım atamayacaklarını anlamışlardır. Bu arada Meclisten geçen değişikliğin onaylanması için gereken bir aylık süre zarfında meclis tatile girmiş ve Anayasa hükmüne göre meclis tatilde işlemediğinden bir çözüm yolu bulunmuştur (Bozbeyli, 2000: 28; Çaylak ve Baran, 2018: 462). Meclisin tatil edilmesiyle seçime giremeyen eski DP’lilerin bu durumu Adalet Partisi içinde ayrılıklara neden olmuştur. Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy ile Samet Ağaoğlu’nun eşi

Neriman Ağaoğlu partiden istifa etmeye karar verirler (Ahmad, 2010: 304). Ulus gazetesinin 1 Ağustos 1969 tarihli gazetesinde manşetten verilen habere göre A.P. Bursa Milletvekili ve Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ile A.P. Manisa Milletvekili ve Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu yaptıkları basın toplantısıyla Adalet Partisi'nden ve milletvekilliğinden istifa ettiklerini açıklarlar. Adalet Partisi yöneticilerinin rejimin ve parlamentonun itibarını zedelediğini ayrıca siyasî hakları engellediğinden dolayı istifa ettiklerini ifade ederler (Ulus, 1 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Verilen Meclis tatili kararından dolayı eski Demokrat Partililer seçimlere katılamamışsa da seçimlerin sonunda Cumhuriyet Senatosu ilk iş olarak bu meseleyi ele alır ve eski Demokratlar siyasî haklarına kavuşur (Bozbeyli, 1977: 82).

2.7. DIŞ POLİTİKA

2.7.1. Türkiye-ABD İlişkileri

Adalet Partisi 1965'ten sonra Amerika ile ilişkilerinde özellikle ikili anlaşmalar konusunda hiçbir devletin etkisi altında bulunmadıklarını kanıtlama çabası içine girmiştir. Başbakan Süleyman Demirel 4 Nisan 1966 yılında basına verdiği demeçte ikili anlaşmalar konusunda *"55 kadar ikili anlaşma vardır. Bunların hepsi hükümet tarafından gözden geçirilmiştir. Bunların bizim kendi düzenimiz açısından tek bir anlaşma hâline getirilmesi için çalışılmaktadır"* ifadelerini kullanmıştır. Yapılan incelemelerde Dışişleri Bakanlığı 21 Ocak 1967 tarihinde yaptığı bir açıklamada söz konusu ikili anlaşmalarının üçünün 1950'den önce otuz birinin 1950 ile 1960 yılları arasında yirmisinin de 1960 ile 1965 yılları arasında imzalandığını bildirir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1993: 507, 508).

Nihayet dönemin hükümeti, 23 Haziran 1954 tarihinde Amerika ve Türkiye arasında imzalanan *"Askeri Kolaylıklar Anlaşması"*na dayanılarak yapılan on üç daha ikili anlaşmayı değiştirmek, açıklığa kavuşturmak ve birleştirmek üzere tek metin hâline getirmek için hazırlık çalışmalarına başlar. Türkiye 7 Nisan 1966 tarihinde teklifte bulunmuş, Amerika'da buna karşılık 18 Nisan 1966 tarihinde görüşmeye hazır olduğunu bildirir. İki ülke arasındaki görüşmelere resmen 20 Ocak 1967 tarihinde başlanmış ve iki yıl dört ay süren görüşmeler sonucunda 3 Temmuz 1969'da temel antlaşma imzalanır. Anlaşma, NATO çerçevesinde iki hükümet arasındaki savunma işbirliğinin temel ilkelerini ortaya koyar. Dışişleri Bakanlığının konferans salonunda Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlıyangil ve Amerika Birleşik

Devletlerinin yeni Ankara Büyükelçisi William J. Handley tarafından imzalanır ve daha sonra taraflar kürsüde konuşma yapar (Ulus, 4 Temmuz 1969: s. 1, 7).

İmzalanan “*Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması*” diğer anlaşmalar gibi bu anlaşmada gizlidir. Fakat sadece anlaşmaya hâkim olan temel ilkeler kamuoyuna duyurulur. Söz konusu anlaşmaya göre

- Türkiye, ortak savunma tesislerine ayrılan alanın ve bu alan üzerindeki binaların mülkiyetine sahiptir. Ancak antlaşmada herhangi bir kira öngörülmemiştir
- Türkiye bütün tesislere uygun gördüğü askeri ve sivil personeli tayin etme hakkına sahiptir
- Her bir ortak savunma tesisinin mahiyet, amaç ve süresinin Türk hükümeti tarafından onaylanması gerekmektedir
- Bu antlaşma hükümleri içinde ABD hükümetinin Türkiye Cumhuriyeti hükümetinden hiçbir hususu gizli tutmadığı açıktır
- Ortak savunma tesislerinde görevli yabancı personel, TBMM tarafından da onaylanmış bulunan 1951 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine bağlıdır
- Ortak savunma tesislerinin işletilmesi ve kullanılması ortaklık ilkesine uygun olacaktır
- Ortak savunma tesislerinin inşasında mahallî el emeği kullanılacak, gerek duyulan malzeme ABD tarafından en geniş ölçüde temin edilecektir
- Ortak savunma tesislerine tayin olunan Amerikan askeri personeli ile askerî personel tarafından kullanılan sivil müstahdem ve bunların yakınları Türkiye Cumhuriyeti yasalarına uymakla yükümlüdürler
- Millî bayrakların çekilmesine ilişkin Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına uygun özel bir talimatname olacaktır
- Olağanüstü ulusal durumlarda Türkiye olağanüstü hâl süresi boyunca ulusal varlığın korunması için gerek duyulan kısıtlayıcı önlemleri almak hakkına sahiptir
- ABD, Kongre’nin kararlarına bağlı olarak Türkiye’nin savunma çabalarına destek sağlayacaktır (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Belge 2, No 58, 1969: s.30-32; Fırat, 1997: 261-263’den).

2.7.2. Türkiye-SSCB İlişkileri

1968-1969 yıllarında iki ülke ilişkiler gelişir. Bu gelişen ilişkiler şu şekildedir:

- 19 Nisan 1968'de İstanbul-Moskova arası aktarmasız yataklı vagon anlaşması
- 7 Mayıs 1968'de üçüncü demir-çelik ön proje anlaşması
- 19 Haziran 1968'de Arpaçay barajı ile ilgili Türk-Sovyet protokolü imzalanır
- 23 Haziran 1968'de ekonomi uzmanlarından oluşan bir Sovyet heyeti Türkiye'yi ziyaret eder.
- 8-12 Temmuz 1968'de ise Dışışleri Bakanı Çağlayangil Sovyet Birliği'ni ziyaret eder.
- 10 Ekim 1969 tarihinde Sovyet Birliği tarafından İskenderun'da inşa edileceği ön görülen demir-çelik tesisleriyle ilgili anlaşma imzalanır.
- 12-21 Kasım 1969 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Sovyet Birliği'ni ziyaret eder.
- 16-23 Mayıs 1970 tarihinde ise Sovyetler Birliği Dışışleri Bakan Yardımcısı Vladimir Vinogradov Türkiye'yi ziyaret eder.

İki ülke arasında ekonomik alanda yürütülen bu işbirlikleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan gergin havayı ortadan kaldırmış ve böylece yeniden diyalog kurulmasını mümkün hâle getirmiştir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1993: 527-528). AP hükümetinin doğu bloğuyla yaptığı işbirliklerinin hepsi ekonomik nedenlerden kaynaklanmıştır. Bu durum Batı politikasına bir alternatiften değil aksine iki politika birlikte yürütülmüştür (Fırat, 1997: 237).

2.7.3. Türkiye-Batı Avrupa İlişkileri

1960'lı yıllarda Türkiye'nin Batı bağlantısındaki Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkisi en önemli gelişmedir. AET ile 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanır ve 1 Aralık 1964'te ise yürürlüğe girer. Böylece Türkiye'nin AET ortaklığı için en az beş yıl sürecek olan bir Hazırlık Dönemi başlamıştır (Gerger, 1983: 545).

Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması Hazırlık, Geçiş ve Son Dönem olmak üzere üç aşamada gerçekleşir. Hazırlık Döneminde Türkiye ortak pazara karşı hiçbir şekilde sorumluluk altına girmemiştir. Bu ortaklık anlaşması ile sadece ileride kendisine düşebilecek sorumlulukları üstlenmek için ekonomisini güçlendirmeyi

kabul eder. Anlaşmaya göre hazırlık döneminin süresi beş yıl olsa da tarafların ortaklaşa aldığı kararlar veya taraflardan birinin isteğiyle bu süre önce iki yıl sonra da üç yıl uzatılır. Toplamda on yılın sonunda taraflar geçiş dönemine girer. Bu geçiş dönemiyle beraber taraflar kurulacak gümrük birliği bütün mal alışverişini içine almaktadır. Fakat tarım ürünleri için topluluğun ortak tarım politikası çerçevesinde özel yöntemlerin uygulanması öngörülür. Son dönem ise gümrük birliğinin gerçekleşmesi üzerine iktisadî bütünleşme hareketinin geliştirilerek tamamlandığı dönemdir. Bu dönemde yeteri kadar ilerleme kaydedilirse Türkiye topluluğa tam üye olarak katılır (Bal, 2002; Yıldız, 2006: 140).

9-10 Aralık 1968 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin Brüksel'de bir toplantısı yapılır. Yapılan toplantıda hazırlık döneminin uzatılmasına gerek olmadığını ve 1 Aralık 1969 tarihinden itibaren ikinci aşama olan geçiş döneminin başlatılmasına karar verilir. Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin 3-9 Aralık 1969 tarihinde yapılan toplantısında geçiş döneminin başlatılması konusunda bazı pürüzler ortaya çıkmıştır. AET, Türkiye'nin ham bez ihracatında belli bir kontenjana tabi tutmak hususunda ısrar eder. Fakat buna karşın tarım alanında da Türkiye'nin istediği tavizlerin hepsini kabul etmez. Daha sonra Türkiye-AET Ortaklık Konseyi 22 Temmuz 1970 yılında yaptığı toplantıda pürüzlerin giderildiğini açıklar (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1993: 520, 521).

2.7.4. Türkiye ve İslam Zirve Konferansı

İslam Konferansı Örgütü, İsrail tarafından işgal altında bulunan Kudüs'te 21 Ağustos 1969 tarihinde Mescid-i Aksa'nın yakılmasına Türkiye büyük tepki göstermiştir. Başbakan Demirel yaşanan olay ile ilgili şöyle bir demeç vermiştir:

“Üç büyük dinin kutsal sayıldığı Kudüs'te bütün dünyadaki Müslümanların istisnasız şekilde kalp ve ruhlarında yaşayan Mescid-i Aksa'nın uğradığı yangın felaketi, büyük teessürle öğrenilmiştir. Türk Milleti, bütün dünyadaki Müslümanların duyduğu elem ve teessüf hislerini paylaşmakta ve hükümetimiz, hadisenin sebeplerinin bir an önce öğrenilmesi üzerinde önemle durmaktadır. Bu sebeplerin bütün dünya efkârını tatmin edecek esaslara dayanan bir tahkikat sonunda ortaya çıkması, en büyük temennimizdir. Zira siyasî nitelikteki sebeplerin tezahür etmesi olayın vahametini arttıracak ve durumu ağırlaştıracaktır. Türkiye Cumhuriyeti adına bütün dünya Müslümanlarına teessürlerimi ifade ediyorum” (Cumhuriyet, 23 Ağustos 1969: 1, 7).

Bu yakılma hadisesinin ardından Ürdün Kralı Hüseyin, Arap devletlerine ve Türkiye'ye mesaj göndererek bir zirve toplantısı önerir. Konferansın toplanması için gerekli girişimleri Suudi Arabistan ve Fas üstlenir. Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da davet almasına rağmen Türkiye'nin laik bir devlet olduğunu bu yüzden adı İslam olan bir konferansa katılmayı uygun görmediğini açıklamıştır. Fakat hükümetin konferansa katılma ve göndereceği temsilcisinin düzeyi hakkında karar verme açısından yetkili olduğunu da bildirmiştir (Fırat, 1997: 246).

Türkiye konferansa Dışişleri Bakanı Çağlıyangil'in gözlemci statüsüyle katılmasına karar verir. Başbakan Demirel karar ile ilgili bir açıklamada bulunur:

“Rabat Toplantısına memleketimiz davet edilmiştir. Toplantının ismi ne olursa olsun, gündemi bellidir. Gündemde Mescid-i Aksa'nın yakılması ve Kudüs meselesi bulunmaktadır. (...) Rabat'ta yapılacak toplantı, bölgemizi alakadar eden bir konuda dinî değil siyasî bir toplantıdır. Müslüman memleketlerin iştirak edeceği bir toplantı olması, bu toplantıya iştiraki, laikliğe aykırı bir fiil hâline getirmez. Böyle bir düşünce, İslam ve Müslüman kelimelerinin bulunduğu her yerden kaçmamızı icap ettirir. (...) Rabat toplantısına iştirak, Türkiye Cumhuriyet'i hükümetinin dış politikasına aykırı değildir” (Fırat, 1997: 246).

Rabat'taki İslam Zirve Konferansında iki önemli karar alınmıştır. Bunlar:

- İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini sağlamak
- Müslüman ülkelerin her yıl dışişleri bakanlarının toplanması ve Daimi Sekreterliğin kurulması öngörülmüştür (Tuncer, 2014: 122).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUS GAZETESİNE GÖRE 12 EKİM 1969 GENEL SEÇİMLERİ

3.1. CUMHURİYET HALK PARTİSİNİN SEÇİM HAZIRLIKLARI

CHP 12 Ekim 1969 Genel Seçimlerine tıpkı 1965 seçimleri gibi “*Ortanın Solu*” politikası ile girer. Bu politikanın asıl çıkış noktası, 1961’de parti içindeki Sovyetlerin denetiminde olan “*Halk Demokrasileri*” grubuna karşı Sosyalizm’den rahatsızlık duyan grubun bunu artık yüksek sesle dile getirmesiyle başlar. Sosyalizmden rahatsızlık duyan bu grup “*Ortanın Solu*” olarak isimlendirilmektedir (Gaytancıoğlu, 2014: 145). 25 Temmuz 1965 tarihinde Beşiktaş İlçe Merkezi’ndeki Parti Meclisi toplantısında Genel Başkan İsmet İnönü tarafından Ortanın Solu politikası anlatılır. Bu tarihin önemli olmasının nedeni Ortanın Solu’nun ilk defa parti organında dile getirilmesidir (Esmer, 2006: 59). Böylece CHP’de değişimin temelleri atılır. Meclis grubu toplantısında İnönü, partisine her kesimden yeni üyeler almak istediğini belirtir. Bu bağlamda 25 Mayıs 1965’te yapılan Ankara Gençlik Kolları Kongresi’nde ekonomide ortanın solunu yansıtan bir bildiri yayınlanır. CHP’de bu değişiklik kamuoyunda farklı düşüncelerle değerlendirilir. Merkez ve sağ partililer bu değişimleri bir tür komünizme doğru yaklaşma olarak eleştirerek “*Ortanın solu, Moskova yolu*” sloganları atarlar. Buna rağmen İnönü, ortanın solunun ne olduğunu açıklamaya devam etmiştir (Turan, 2003: 435-436). Ecevit ise CHP’deki bu değişim hareketi hakkında “*Bu bir anayasa hareketidir, gerideki köprüleri yıkarak Ortanın Solunda yürümeliyiz*” (Koloğlu, 2001: 297) demiştir.

CHP, bin bir umutlarla girdiği 1965 seçimini kaybeder. CHP’nin oylarında düşüş yaşanır ve bu düşüşü ortanın solu politikasına bağlayan kesim, bu politikayı yoğun bir şekilde eleştirmeye başlarlar (Akşin, 2016: 269). Seçimlerin ardından partide sık sık ortanın solu politikasının CHP için bir ideolojik değişiklik anlamına gelip gelmediği tartışılır. Parti içinde muhalefet grubu sürekli olarak bu politikadan vazgeçilmesi gerektiğini savunur. Bu yaşanan hadiselerden dolayı CHP, 1965 ve 1972 yılları arasında sürekli kurultay yapar ve bu kurultayların ikisinde toplu istifalar olmuştur. 1966 Kurultayında İnönü, Ecevit kanadını destekler. Kurultayda Ecevit’in seçilmesiyle beraber parti içi çekişmeler, hızlanır ve muhalif grup olağanüstü

kurultay ister (Ayata, 2010: 82-83). 4. Olağanüstü CHP kurultayında İnönü “8’ler Hareketi” olarak bilinen bu muhalif grubun tasfiye sürecini başlatır. Kurultay’da değiştirilen parti tüzüğü ile Turhan Feyizoğlu önderliğindeki grup partiden istifa eder (Hristidis ve Ergüz, 2010: 141-143; Erdoğan, 2017: 308).

Ortanın solu söylemi, değişen şartlarda CHP’nin sosyal ve ekonomik politikalara olan yaklaşımını ortaya koyması açısından önem teşkil eder. Bu söylem 1969 seçimlerinde “*Düzen Değişikliği*” düşüncesinin arka planını oluşturmuştur (G. Kaya, 2013: 240). CHP, 1969 Genel Seçimlerine uzun bir çalışmanın sonucunda yayınladığı “*Halktan Yetki İstiyoruz*” başlıklı seçim bildirgesiyle girer. Bu bildirge ortanın solu hareketinin resmen başlatıldığı 1965 seçimlerinden itibaren geliştirilen ülke ve toplum sorunlarına karşı çözüm önerileri sunan bir bildirgedir (Ecevit, 1968; Kili, 1976: 247).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ve Merkez Yönetim Kurulu üyesi İstanbul Milletvekili Orhan Birgit, İsmet İnönü’yü ziyaret ederler. Yapılan görüşmede seçim çalışmaları ve Parti Meclisi hazırlıkları konuşulur. Parti Meclisi’nin de 15 Temmuz’da Beşiktaş CHP İlçe Merkezi’nde toplanılacağı duyurulur ve Parti Meclisinin bu toplantısında CHP seçim bildirgesinin esasları görüşüleceğini bildirilir (Ulus, 8 Temmuz 1969: s. 1).

Seçimler yaklaşırken iktidar partisi gibi muhalefet partileri de seçime hazırlık yapmaya başlar. İnönü, seçim kampanyasının açılışını Şan Tiyatrosu’nda açsa da rahatsız olduğu için ülke çapındaki kampanyayı Bülent Ecevit yürütür (Turan, 2003: 460).

Ulus gazetesi, 27 Ağustos 1969 tarihli sayısında İnönü’nün açtığı seçim kampanyasının haberini büyük harf ve puntoyla “*İnönü Dün Seçim Kampanyasını Açtı*” başlığıyla İnönü’nün bir fotoğrafı ile birlikte manşetten verir. Habere göre CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Şan Sineması’nda düzenlenen toplantıda Seçim kampanyasının açılış konuşması yapar. CHP seçim bildirgesinin şimdiye kadar yapılan seçimlerden çok daha farklı olduğunu, Toprak Reformu, Sanayi Kalkınma, eğitim davası, orman köylüleri ve doğu bölgesinin kalkındırılması gibi meselelere değindiklerini ve hemen uygulamaya koyacak kadar etraflıca hazırladıklarını ileri sürer. Memleketin iç ve dış politikasında özlediği huzura tekrar kavuşturmayı amaç edindiklerini belirtirken sosyal ve ekonomik sorunları da halletmeye çalışacaklarını ifade eder. Vatandaşların CHP’ye güvenmelerini talep etmekle birlikte iktidara

geldiklerinde vazifelerini vatandaşın arzusuna uygun olarak yapacaklarını ifade eder (Ulus, 27 Ağustos 1969: s. 1, 7). İnönü, ayrıca seçim bildirgelerinin Ecevit tarafından hazırlandığını da açıklar. Ayrıca kendisi hakkındaki hastalık haberlerini yalanlayarak *“Sıhhatim, henüz size hizmet edecek kadar verimlidir”* sözlerini sarf eder (Cumhuriyet, 27 Ağustos 1969: s. 7).

Bülent Ecevit ise seçim kampanyası ışığında gezdiği çeşitli illerde konuşmalar tertip eder. Bu konuşmalar şu şekildedir:

CHP Genel Sekreteri ve Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit, beraberinde CHP Afyon Milletvekili Murat Öner ile birlikte Zonguldak'a gider. Karabük ve Safranbolu'da toplantılar tertip eder. Ecevit toplantılardaki konuşmasında CHP'nin sözünü tutan bir parti olduğunu belirterek son iktidarı döneminde işçilere grev ve toplu sözleşme haklarını tanıdığını, böylece ülkede yeni çalışma düzeni kurduklarını ifade eder. Ayrıca CHP'nin iktidara geldiği vakit derhal Tarım-İş Kanunu çıkartacaklarını ve personel reformunu da gerçekleştirerek devlet kesimindeki bütün çalışanların haklarını koruma altına alacaklarını söyler (Ulus, 8 Eylül 1969: s. 1, 7).

Seçim Kanunu gereğince 21 Eylül 1969 tarihinde seçim propagandalarının resmî olarak başlaması üzerine Ecevit, Kırıkkale'de düzenlenen açık hava toplantısında resmi seçim kampanyasının ilk konuşmasını yapar. Ecevit, Türk halkının devrimci olmadığı söylemlerine karşı çıkarak şunları söyler:

“Türkiye’de şimdiye kadar yapılan devimlerin çoğu daha çok üst yapı ile yani siyasal ve yönetsel kurumlarla örgütlenmelerle davranışlarla ve törelerle ilgili devrimlerdir. Bunlar hiç kuşkusuz gerekiydiler. Fakat halkın ekonomik ve sosyal durumunda köklü değişiklikler meydana getirmedikleri, alt yapıyı bütünüyle ve yaygın olarak değiştirmedikleri için yetersiz kalmışlardır. Türkiye’de yapılması gereken asıl devrim, gerçek devrim, alt yapı devrimidir. Yani üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen ve ekonomik güce el değiştiren devrimlerdir. Durumun düzelmesi için iktidar değişikliği gerekli ama yeterli değildir” (Cumhuriyet, 22 Eylül 1969: 7).

Ecevit Trakya gezisi sırasında Çorlu'da yaptığı bir konuşmada CHP'nin Türk halkını ezen bu düzenin değişmesi gerektiğini, bunun içinse Türk halkından düzen değişikliği yapma yetkisini istediklerini açıkladığı esnada elektrikler kesilir. Ecevit bu elektrik kesintisi hakkında *“Herhalde söylediklerimizi fazla sert buldular bunun için elektriği kestiler”* ifadesini kullanır. Elektriğin gelmesinden sonra konuşmasına

devam eden Ecevit, köylünün Sosyal Sigortalardan yararlanacağını da ifade eder (Ulus, 28 Eylül 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit seçim gezisi kapsamında Konya'ya gelerek burada bir konuşma yapar. Ecevit konuşmasında Demirel'in yabancı sermaye ile ilgili yayınlanan bir demecindeki “*Ne getirdiler ne götürdüler bilmiyorum*” sözlerine karşılık olarak “*Bunu bilmeyen bir Başbakan Türkiye'nin başında oturup Türklerin haklarını koruyamaz*” (Ulus, 5 Ekim 1969: s. 1, 7) sözleriyle eleştirel bir cevap vermiştir.

Ulus gazetesinin haberine göre CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit gittiği Diyarbakır'da sevgi gösterileriyle karşılanmıştır. Yaptığı konuşmada düzen değişikliğinin en gerekli olduğu bölgenin Doğu Anadolu olduğunu söyler ve bu bölgedeki toprak adaletsizliğinin ileri boyutlara vardığını ifade eder. Öte yandan CHP'nin sadece ekonomik ve sosyal alanda değil siyasî alanlarda da değişiklik yapacağını söyleyerek doğudaki ağaları ve aracıları aşarak halka dayanan bir politika güdeceklerini ileri sürer. Bu duruma örnek olarak da CHP'nin Diyarbakır'da liste başında aday gösterdiği kişinin halktan bir işçi olduğunu söylemiştir. Son olarak Ecevit, sömürü düzeni olarak adlandırdığı AP iktidarının kurmuş olduğu düzeni değiştirmek için Diyarbakırlıların oylarına CHP adına talip olur ve onlardan CHP'ye güç vermelerini ister (Ulus, 9 Ekim 1969: s. 1, 7). Bülent Ecevit, Diyarbakır'ın ardından uçakla İzmir'e geçer ve burada da kısa bir konuşma yapar. Konuşmasında “*Türkiye'de yeni bir iktidar havası esiyor. Türk halkı bozuk düzeni değiştirmeye karar verdi*” sözlerini sarf eder (Cumhuriyet, 9 Ekim 1969: s. 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, seçim gezisinin son durağı olan Ankara'ya giriş yaparken halkın sevinç gösterileriyle birlikte “*Ecevit, Ecevit çok yaşa*” nidalarıyla karşılanır. Ayrıca Ecevit ile İnönü birlikte halkı selamladıktan sonra Ecevit'in Ankara halkına “*Sayın Ankaralıları, sizin bu heyecanınız, emin olunuz ki Türkiye'nin her yerinde aynı ölçüde iktidara geliyoruz arkadaşlar*” sözlerini sarf eder. Öte yandan gazetede bu haber “*On binlerce Ankaralı, İnönü'ye ve Ecevit'e büyük sevgi gösterisi yaptı*” (Ulus, 11 Ekim 1969: s. 1, 7) başlığıyla büyük bir fotoğraf ile birlikte manşetten verilmiştir.

CHP seçime girmeye hazırlanırken bir yandan da ülkede yaşanan huzursuzluklara karşı gelmiştir. Seçim gezileri esnasında CHP milletvekilleri, Adalet

Partisi'nin iktidara geldiğinden beri ülkede yaptıkları politikalar hakkında tenkit dolu sözler sarf ederler. Bunlardan birkaçı Ulus gazetesine şu şekilde yansımıştır:

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Besim Üstünel verdiği bir demeçte AP'nin iktidar başarısızlıklarından bahsederek dört yıl içinde Türkiye'yi büyük iktisadî dengesizliklere ve çıkmazlara sürüklediğini ileri sürer. Öte yandan Demirel Hükümeti'nin sosyal ve siyasî alanda da büyük bunalımlara yol açtığını ve iç huzurun güvenliğin barışın büyük ölçüde zedelenmesine sebep olduklarını söyler. Ayrıca Üstünel, hiçbir şey olmamış gibi AP yöneticilerinin “*Alicenap bir iktidar olduk*” sözlerini eleştirerek alengirli ve çilingirli bir iktidar olduklarını ifade eder (Ulus, 5 Eylül 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Manisa Milletvekili Muammer Erten yaptığı konuşmada köylünün yetiştirdiği ihraç ürünlerindeki fiyat düşüklüğüne değinerek AP'nin köylüyü ezen bir fiyat politikası izlediğini ileri sürer. Ayrıca tefecilik ve faizcilikle köylünün sömürüldüğünü, CHP'nin ise iktidara geldiğinde bu sömürü düzenini kaldıracağını ifade eder (Ulus, 25 Eylül 1969: s. 7).

CHP Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Nihat Erim yaptığı bir konuşmada AP'nin köylüye üvey evlat muamelesi yaptığını fakat CHP iktidara geldiğinde köylüye dönük bir politika izleyeceğini ileri sürer (Ulus, 25 Eylül 1969: s. 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, seçim kampanyası kapsamında Çankırı'da bir konuşma yapar. Ecevit, CHP'nin daha aydınlık, refah, daha insanca bir düzen kuracağını ve bozuk düzenin maddi ve manevi yüklerinden kurtaracağını ileri sürer. Düzendən şikâyetçi olanların oylarını dağıtmamalarını ve düzeni değiştirecek olan CHP'de birleşmeleri gerektiğini söyler. Konuşmanın devamında genel af konusuna da değinen Ecevit, siyasî affın AP'liler tarafından engellendiğini belirterek DP'ye ihanet edenlerin başında AP'nin olduğunu ifade eder (Ulus, 26 Eylül 1969: s. 1, 7).

Nihat Erim, yaptığı bir konuşmada AP'nin başa gelmesi hâlinde işçi haklarının daha da kötüye götüreceğini ileri sürerek CHP döneminde grevin fabrika ile işçi arasında anlaşmazlıkların AP dönemine göre daha az olduğunu vurgular. Erim, CHP'nin başa gelmesi durumunda işçi haklarını iyileştireceklerini hatta işçilerin kardan pay alacaklarını savunur (Ulus, 27 Eylül 1969: s. 7).

Bu yüklenmelere karşılık Bugün gazetesi yazarı olan Mehmet Şevket Eygi ise her daim AP'nin öneminden bahsederek AP'nin sıradan bir parti olmadığını, millî bir

teşekkül olduğunu ifade eder. Aslında Eygi'ye göre AP, CHP'nin zihniyetine karşı Türk halkının açtığı bir direniş cephesi temsilcisidir (Yorgancılar, 2012: 67).

12 Ekim seçimlerine katılacak milletvekili adaylarını tespit etmek üzere ön seçimler 31 Ağustos 1969'ta bütün yurttan saat 08.00'de başlayarak 17.00'a kadar yapılır. Oy vermek için sandık başına gelecek olan parti üyeleri veya delegeler, sandık kurulu önüne sıra ile birer birer alınır. Kurul önüne gelen delege ön seçime katılmaya yetkili olduğunu gösterir parti belgesini başkana verir ya da seçmen sıra numarasını söyleyerek kimliğini ispat eder. Başkan seçmene özel zarflardan ve özel oy pusulalarından birer tane vererek delegenin oyunu kullanması için kapalı yere geçmesini söyler (Ulus, 31 Ağustos 1969: s. 1, 7). CHP'li Nihat Erim'in günlüklerinde önseçim ile ilgili şöyle bir anısı vardır: *“Önseçimler yapıldı. Kocaeli CHP listesinde birinci oldum. Nazmi Oğuz ikinci oldu. Feridun Özbay üçüncü. Nazmi Oğuz benim İzmit'te 60, Kandıra'da 12, Karamürsel'de 4 oyumu kırdırmış. Hem birincilikte gözü olmadığını çocuklarının üzerine yemin ederek söyledi hem de bunu yaptı. Çok da para harcadı”* (Erim, 2005: 906). Bu olaydan hareketle parti içindeki çatışmaların seçim esnasında da yaşandığını söyleyebiliriz. Bu durum ileriki yıllarda daha büyük bölünmelere neden olacaktır.

Önseçime parti liderleri de katılır. CHP lideri İsmet İnönü Malatya'dan AP lideri Süleyman Demirel Isparta'dan GP lideri Turhan Feyzioğlu Kayseri'den ve TİP lideri Mehmet Ali Aybar da İstanbul'dan partilerinin birinci milletvekili adayı olurlar. Öte yandan MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, BP Genel Başkanı Hüseyin Balan, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve YTP Genel Başkanı Yusuf Azizoglu partilerindeki ön seçime katılmazlar fakat seçim listelerine merkez adayı olarak girerler (Ulus, 2 Eylül 1969: s. 7).

Öte yandan 12 Ekim günü yapılacak olan milletvekili seçimlerine katılacak adayların tespiti için yapılan ön seçim sonuçlarına göre CHP milletvekili adayları Ulus gazetesinde bütün illere göre tek tek yer alır (Ulus, 1 Eylül 1969: s. 1, 7). Gazetede CHP'nin bütün adaylarının verilmesine rağmen diğer partilerin adaylarına yer verilmez. Bu durum Ulus gazetesinin CHP propagandası yaptığının sadece bir örneğidir. Yine Ulus gazetesinde CHP'lileri yücelten bir habere göre 1957'den itibaren Meclis'te CHP Uşak Milletvekilliği yapan Ali Rıza Akbıyıkoglu ön seçimlerde liste dışı kalır. Fakat Akbıyıkoglu bunu demokrasinin bir doğal sonucu saydığından verdiği hizmetleri artık bir nöbet devri olarak nitelendirdiği ileri sürülür.

Akabinde gazete, bu olayı “İşte CHP’liler böyledir” diye manşet yapar ve bu bağlamda CHP’lilerin tek amaçlarının yurduna ve yurttaşlarına hizmet ettiklerini yazar (Ulus, 4 Eylül 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Muammer Erten ise ön seçimlerle ilgili bir demeç verir. Ön seçim sonuçlarında CHP Milletvekilli adaylığı kazanan teşkilat üyelerinin Ortanın Solu’nu zafere ulaştırmak için CHP, il ve ilçe örgütlerinde mücadele verdiklerini ifade eder. Adaylık hakkı kazanan ekibin köklü reformları gerçekleştirebilecek güçte olduklarını ve CHP örgütünün her zaman devrimci olduğunu ileri sürer (Ulus, 6 Eylül 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit bir demeç vererek ön seçim sonuçlarının alındığını ve milletvekili adaylarının 12 Ekim’de yapılacak seçimler için çalışma döneminin başladığını bildirir. Ayrıca Ecevit’in demecinde şu sözler yer alır:

“Amacımız, Türkiye’nin düzenini Anayasa doğrultusunda ve bildirgemizde açıklanan biçimde değiştirmek üzere Türk halk çoğunluğunu mutlu ve müreffeh bir yaşama düzenine erdirmek ve Türkiye’nin bağımsız ve büyük sanayi toplumuna bir an önce geçişini sağlamak üzere iktidara gelmektir”
(Cumhuriyet, 3 Eylül 1969: 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, CHP Kontenjan adaylarının seçimiyle ilgili bir demeç verir. Ecevit, bu demecinde “CHP, işçilerin de savunucusu olduğunu gösterdi” ifadesini kullanarak CHP’nin kontenjan adaylarının altısının sendikacı olduğu ve iki sendikacının da önseçimlerde aday listelerinin üst sıralarda yer aldığını belirtir. Ecevit, bu seçimlerde CHP’nin işçi haklarının tek samimi ve azimli savunucusu olduğunu gösterdiğini ileri sürer (Ulus, 7 Eylül 1969: s. 1, 7).

Adayların belli olmasıyla beraber partilerin seçim propagandaları hız kazanır. TİP lideri Mehmet Ali Aybar, Türkiye Maden-İş Kongresi’nde yaptığı bir konuşmada CHP’nin düzeni değiştiremeyeceğini söyler. Aybar, düzen değişikliği fikrinin ilk kez TİP tarafından gündeme getirildiğini, emperyalizmle bağların koparılmadan düzenin asla değişmeyeceğini vurgular (Milliyet, 2 Eylül 1969; Uyar, 2017: 329). Bülent Ecevit ise Batı Karadeniz’e yaptığı gezi sırasında yaptığı konuşmada Mehmet Ali Aybar’ın aksine CHP’nin iktidara gelebilecek güçte olduğunu savunur (Ulus, 8 Eylül 1969: s. 1, 7).

Seçim öncesinde partililer tarafından radyo konuşmaları da yapılır. Bu konuşmaların ilk n partisi adına CHP Genel Başkanı İsmet İnönü yapar. Bu radyo konuşmaları Ulus gazetesinde şu şekilde yer alır:

Ulus gazetesi 1969 milletvekili seçimleri ile ilgili olarak CHP adına ilk radyo konuşmasını yapan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün haberini büyük bir fotoğrafı ve kısa kısa cümleler eşliğinde manşetten verir. İnönü, planlı kalkınma, orman sorunu, sanayileşme ve işçi meseleleri gibi konular hakkında konuşur. Genel olarak köylüyü ve işçiyi varlıklı kılacaklarını, orman bölgesindeki köylülerinin tarım ve hayvancılık yapabilmeleri için ek gelir kaynakları bulabilecekleri tedbirler alındığını, sanayileşme de ıraklık devrinden çıkıp montaj devrine geçecek tedbirler aldıklarını ve bozuk düzeni değiştirmek için tam kararla çalıştıklarını ileri sürer. İnönü, AP'nin kurduğu bozuk düzeni değiştirmek için milletinden yetki talep ettiğini ifade eder (Ulus, 28 Eylül 1969: s. 1, 7). Gazete, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Türkiye radyolarındaki ikinci konuşmasıyla ilgili haberini de İnönü'nün büyük bir fotoğrafı eşliğinde kısa cümlelerle manşetten verir. İnönü eğitim konusuna değinerek esas gayelerinin bütün gençlere eşit eğitim imkânlar sağlayarak daha verimli bir düzen kurmak ve öğretmenleri baskı altında çalışmaktan kurtarıp maddî ve manevî huzur içinde çalışabilmelerini sağlamak olduğunu söyler. Ayrıca ülkede asayişin sağlamadığını bundan dolayı da memleketin her köşesinde vatandaşların huzursuzluk içinde yaşadıklarını ifade eder. Huzur ve asayişin sağlanması için devlet yönetimi sorumluluğunu bilen ve vatandaşın güvenliğini her türlü siyasi düşüncenin üstünde tutan bir idarenin kurulabilmesi için CHP'nin iktidar olması gerektiğini ileri sürer (Ulus, 29 Eylül 1969: s. 1, 7). Radyodaki nc konuşmasını ise siyasi haklar konusu üzerine yapar. İnönü, AP'nin siyasi affı seçim konusu yaparak istismar ettiğini söyleyerek CHP'nin başa geldiği vakit siyasi hakların iadesini bir an önce neticelendireceğinin güvencesini verir (Ulus, 30 Eylül 1969: s. 1, 7).

İlk n İsmet İnönü'nün gerçekleştirdiği radyo konuşmalarının dördüncüsünü CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit stlenir. Ecevit, yaptığı konuşmalarında genellikle ülkede iktidara geldikleri takdirde yapacakları icraatlardan ve seçim bildirgelerinde de yer alan düzen değişikliklerinden bahseder. Bu konuşmalar Ulus gazetesinde şu şekilde yer alır.

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, Türkiye radyolarında partisi adına dördüncü seçim konuşmasını yapar. Ecevit, Türkiye'de iktidar değişikliğinin

ötesinde bir düzen değişikliği olması gerektiğini savunarak halktan düzen değişikliği için izin istediklerini, CHP'nin kuracağı yeni düzende kredi kaynaklarının halkı sömürenlerden ziyade örgütlenen halk topluluklarının yararına yapacaklarını ileri sürer. Öte yandan kuracakları düzen ile birlikte halkın sosyal güvenliğe kavuşacağını, herkesin eğitim hakkının eşit olacağını ve toplumda adalet sağlanacağını ifade edilir. Son olarak Ecevit, CHP'nin her zaman verdiği sözleri tutan bir parti olduğunu söyler (Ulus, 1 Ekim 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, radyoda partisi adına Türkiye'nin düzeninde köylünün durumunu ele alınarak yapılan konuşmanın demeci Ulus gazetesinin 6 Ekim 1969 tarihli sayısında verilir. Ecevit, partisinin başa gelmesi durumunda köylüye toprak dağıtımında adalet sağlayacağını ve güvenle kendilerine ait hissedecekleri topraklara kavuşturacaklarını ileri sürer. AP iktidarının kurmuş olduğu düzeni bozuk bulan Ecevit, CHP iktidarının köylüye dönük düzen kuracağının güvencesini vererek köylünün Ziraat Bankasına 500 liraya kadar olan bütün borçlarını affedeceklerini ileri sürer. Öte yandan orman köylüleri için hayvancılık, arıcılık, el sanatları veya küçük sanayi ile gelirlerini arttırabilmeleri için kredi vereceklerinin sözünü verir (Ulus, 6 Ekim 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit radyoda partisi adına yaptığı konuşma “*Yeni bir çağ başlıyor*” başlığıyla Ulus gazetesinin 7 Ekim 1969 tarihli sayısında manşetten verilir. Ecevit konuşmasında CHP'nin Doğu Anadolu köylülerinin kooperatiflerle birleştirileceğini ve böylelikle kooperatifler sayesinde yeterli kredi alabileceklerini söyler. Ayrıca Doğu Anadolu bölgesinde yeni bir düzenle fabrikalar kuracaklarını ve devlet yardımıyla fabrika kurulmasını teşvik edeceklerini ileri sürer. CHP'nin doğuda kuracağı yeni düzende doğu halkına yeni bir hayat yaşatacaklarını ifade eder. Ayrıca Ecevit radyo konuşmasındaki bazı cümleler gazetede manşetten ve büyük punto renkli yazılarla yer alır (Ulus, 7 Ekim 1969: s. 1, 7).

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit radyoda partisi adına bir başka konuşma daha yapar. Konuşmasında AP iktidarının İstanbul'a yabancılardan alınan yardım ile yapmaya karar verilen asma köprüünün sadece bir ayağıyla çiftçilerin borçlardan kurtarılabilceğini söyler. Ecevit, AP'yi köprü yapmak yerine köylülerin borçlarının bağışlanmasına çağırır. Devamında, AP'yi toprak sahipleri, şirket sahipleri ve yabancı yatırımcıları koruyup kollamakla suçlayarak köylünün borçlarından dolayı ezildiğini ekler. Öte yandan Ecevit, CHP'nin başa gelmesi hâlinde vergide adalet

sağlayacaklarını, köylüyü ezmeyeceklerini, daha elverişli yatırım yapacaklarına ve adaletli bir düzen kuracaklarının sözünü verir (Ulus, 8 Ekim 1969: s. 1, 7).

Öte yandan partiler seçim bildirgelerini yayınlamaya başlar. Fakat bu seçimde CHP, seçimlerden iki ay önce seçim bildirgelerini bölüm bölüm açıklar.

CHP'nin seçim bildirgesi ile ilgili siyasî çevrelerde huzursuzluklar başlar. Bülent Ecevit iddialara cevap vermek maksadı ile bir demeç verir. Türkiye İşçi Partisi'nin CHP'nin seçim bildirgesinin hayal mahsulü veya bilim dışı olduğu ile ilgili iddialarına karşı Ecevit, seçim bildirgesinin köyde ve kentte geniş halk toplulukların teması ile kurularak hazırlandığını ve Türkiye'nin imkânları ile kuracakları bu insanca düzeni akıllarına sığdıramayan kısır düşünceli insanlar olduğunu ileri sürer. Ayrıca TİP'in CHP'nin solcu olmadığı ile ilgili iddialarına karşılık Türkiye İşçi Partisi ile CHP arasında temel farkın üretim araçlarının tümünün veya büyük bir bölümünün devlet elinde olmasını gerekli görmediklerini ve gerçek egemen olabilmesi için ekonomik gücün doğrudan doğruya halkın elinde toplanması gerektiği inancını taşıdıklarını ifade eder. CHP'nin seçim bildirgesinin Milliyetçi Hareket Partisi'nin programından esinlenildiği iddialarına karşılık Ecevit, MHP'nin otoriter bir devlet kurmak istediğini fakat CHP'nin otoritenin halkta toplanmasını ve halkın devlet hizmetine değil devletin halk hizmetinde olmasını istediklerini söyler. Akabinde CHP'nin böyle zorlama eğilimlerinin olamayacağını vurgular (Ulus, 29 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Cumhuriyet Halk Partisi, seçim dönemi boyunca yaptığı propagandalarda dönemin iktidarı yüzünden ülkenin bozuk bir düzene sahip olduğunu anlatır ve seçim bildirgelerini de düzen değişikliği üzerinden hazırlar. Bunun altındaki neden ise Adalet Partisi'nin oylarına talip olabileceği ve tekrar iktidara gelebileceği düşüncesi olabilir. Seçim dönemi boyunca CHP, kendi seçim bildirgesinde yayınladıkları çeşitli reformları anlatır ve Adalet Partisi'ni küçümseyerek kendileri ile bir kıyaslama yoluna girilir. Ayrıca CHP seçim dönemi boyunca gerek gazeteler vasıtasıyla gerek kendi içinde örgütlü bir şekilde çalışmıştır.

3.2. ADALET PARTİSİNİN SEÇİM HAZIRLIKLARI

Adalet Partisi, dört yıllık iktidarının sonunda tekrar genel seçimlerle karşı karşıya kalır. Seçim hazırlıkları süresince iktidarda kaldığı sürede yaptığı reformlardan bahseder. Tekrar iktidara gelebilmek için CHP'nin iktidar olduğu

yıllardan örnekler vererek hem CHP'nin ülkeyi ne kadar kötü yönettiğini göstermek, hem de dört yıl içinde kendilerinin ülkeyi ne kadar çok kalkındırdığını anlatmıştır. İktidar partisi bu seçim hazırlıklarında daha çok muhalefet partilerinin saldırılarına maruz kaldığı için kendilerini sürekli bir hesap verme zorunluluğunda hissederler. Ayrıca bu süre esnasında AP, hoş olmayan birkaç hadise yaşar.

Adalet Partisi seçim kampanyalarını, AP Genel Başkan Yardımcısı İsmail Hakkı Tekinel yürütmüştür. Kampanya süresince AP'nin dört yıllık iktidarındaki olumlu gelişmeleri anlatmıştır. Demirel ise seçim gezilerinde beyannamelerde yer alan reformları anlatmış ve muhalefet tarafından kendilerine yöneltilen suçlamalara cevap vermiştir.

31 Ağustos'ta yapılacak önseçimler için AP içinde hazırlıklar başlamıştır. Saadettin Bilgiç ve taraftarları bir lokalde toplanır. Partili taraftarlar, Saadettin Bilgiç'e ve Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli'ye bağlılıklarını bildirirler. Öte yandan AP Genel İdare Kurulu Üyesi Prof. Aydın Yalçın, partisinin İstanbul ilçe başkanları ve temsilcilerinin katıldığı toplantıda “*Ön seçimler AP teşkilatının hangi çapta hangi zihniyette ve fikriyatta bir kadro tarafından idare edileceğini Türk milletine yeniden gösterecektir*” (Cumhuriyet, 28 Ağustos 1969: 7) sözlerini söyler.

Eski Ulaştırma Bakanı Saadettin Bilgiç ve listesinde yer alan 11 arkadaşı bir basın toplantısı düzenleyerek kendisine meydan okuyan “*Tekinel-Yalçın*” grubuna cevap vermiştir. Bilgiç, karşı grubu parti içinde kötülük yolunda olmakla suçlar. Ayrıca İstanbul'daki 19 ilçe teşkilatından 12'sinin kendisini desteklediğini ileri sürer. Bu basın toplantısının üzerine AP Genel Başkan Yardımcısı ve Seçim İşleri Başkanı İsmail Hakkı Tekinel ile AP Genel İdare Kurulu Üyesi Prof. Aydın Yalçın, Saadettin Bilgiç'in suçlamalarına karşılık verirler. Tekinel, konumu itibarıyla polemige giremeyeceğini ve AP seçmeninin meseleleri bildiğini böylece değerlendirmeleri en iyi şekilde yapacaklarını ifade eder. Yalçın ise artık karar saatinin geldiğini ve AP seçmeninin tartışılan konuları çok iyi bildiğini ileri sürer (Cumhuriyet, 31 Ağustos 1969: 7).

31 Ağustos 1969'da yapılan ön seçim sonuçlarına göre AP'nin Samsun'da “*Ulusoy*”cuların “*İstife*”ciler tarafından devrilmesi büyük sevinç doğurur. Ayrıca elliden fazla ilde alınan sonuçlara göre kırk bir AP'li liste dışı kalmıştır (Cumhuriyet, 1 Eylül 1969: s. 1). Ön seçimleri, AP'de “*Bilgiççi*” grubunun kazanması üzerine bazı

AP'li aday adayları, İl Seçim Kurulu'na itirazda bulunur. Kurul tarafından yapılan itirazlar reddedilir (Cumhuriyet, 2 Eylül 1969: s. 1).

Önseçim sonuçları ile beraber AP teşkilatında karışıklıklar başlar. Önseçimleri kazanamayan bir kısım adaylar kontenjandan gösterilmeleri için AP genel merkezine başvurur. Öte yandan alınan sonuçlardan memnun kalmayan bazı bölgelerde AP teşkilatında istifalar olmaktadır. Gaziantep'te ilk üç sırayı alan adayların kazaları temsil etmemesi üzerine bu teşkilatlarda AP'ye karşı isyan ederler. Buna ek olarak Kilis'te de teşkilatın desteklediği aday Prof. Mustafa Işkan'ın listede beşinci sırada yer alması üzerine Kilisli AP'liler, ilçe teşkilatını fesh ederek mührü il başkanına teslim ederler (Ulus, 4 Eylül 1969: s. 1, 7).

AP'li Samsun Belediye Başkanı Kemal Vehbi Gül'ün ise istediği kişiler ön seçimi kazanamayınca üç yüz işçiyi işten çıkarır. Bunun üzerine haksızlığı protesto etmek maksadıyla belediye binası önünde toplanan işçiler, arabasına binmek üzere olan Belediye Başkanı'nın önünü keserek tokatlamaya başlarlar ve arabasının camlarını kırarlar. Belediye binasına kaçan başkan, kapıları kilitleyerek toplum polisinden yardım ister. Akabinde toplum polisi de olayları yatıştıramayınca başkan itfaiye kapısından kaçır (Ulus, 5 Eylül 1969: s. 1).

Öte yandan AP Konya'daki önseçimlerinde onuncu sırayı Ali Erol alınca bağımsız aday olmaya karar verir. Erol, Necmettin Erbakan taraftarları ile birlikte seçim çalışmaları yapar. Ön seçimi kaybeden AP Genel Merkezci kanat, ön seçimi kazanan Dr. Sükan grubuna oy vermeyeceklerini Erbakan ile Ali Erol'u destekleyeceklerini ifade ederler. Öte yandan Bursa'da önseçimleri Demirel'e karşı grubun kazanmasından dolayı Demirel taraftarlarının şaşkınlık içinde olduğu ileri sürülür. Ayrıca Bursa'da AP'den istifa eden Nilüfer Gürsoy merkez kontenjanından YTP'den aday gösterildiği takdirde birçok AP'linin Nilüfer Gürsoy hatırına YTP'ye oy vereceği ileri sürülür (Ulus, 5 Eylül 1969: s. 1, 7).

Gerginlikler içerisinde geçen önseçim çalışmaları sonucunda Demirel, partisindeki kırılganlıkların bir kenara konulmasını istemiş ve Adalet Partisi'nin bir dayanışma partisi olduğunu hatırlatmıştır (Kuru, 1996: 108).

21 Eylül 1969 tarihinde Seçim Kanunu gereğince seçim propagandaları başlatılır. Bu kapsamda AP de seçim beyannamesinin ilk bölümünü resmen açıklamıştır. Yayınlanan seçim beyannamesine ilk tepki Ecevit'ten gelir.

Ecevit, AP'nin seçim bildirgesinin birinci bölümünü gericiiliğin ve demokrasiye aykırı eğilimlerin olduğunu ifade eder. Yine AP'nin bu seçim bildirgesiyle üniversiteleri vesayet altına almak istediğini, savcılar hükümetin emrine alacağını ve TRT'nin özerkliğinin kısıtlanacağını ileri sürer. Ayrıca Ecevit, CHP'nin ekonomik yapıyı değiştirerek halkın sömürülmek ve adaletsizlikten kurtulmasını isterken AP'nin ekonomik sorunları geriye itip yapmak istediği anayasa değişikliği ile ülkeyi rejim bunalımına ve demokratik rejimle ilgili tartışmalara sürükleyeceğini ifade eder. Son olarak AP'nin sömürü düzenini sürdürmek için keyfi idareyle TBMM'yi bir yana itip bir zümre egemenliği kurmak istediğini ifade eder (Ulus, 23 Eylül 1969: s. 1, 7).

AP'nin yayınlanan seçim bildireleriyle ilgili seçime doğru giderken bir yasaklama hadisesi yaşanır. Bu hadise Ulus gazetesine şu şekilde yansır:

Yüksek Seçim Kurulu, Adalet Partisi Seçim Beyannamesi'nin dağıtılmasını yasaklar ve dağıtılmış olanların da toplatılmasına karar verir. Bu kararın temel sebebi 293 sayılı Seçim Kurulu'nun 58 inci maddesine aykırı olmasıdır. Gazetede yer alan kanun maddesi şöyledir: *“Propaganda için kullanılan duvar ilanları ile el ilanları ve diğer her türlü matbualar üzerinde Türk bayrağı, dinî ibareler, Arap harfleri ile yazılar ve her türlü resim bulundurulması yasaktır.”* Gazetede kanun maddesinin aksine AP'nin beyannamesi resimlerle dolu olduğu ileri sürülür. Kanuna aykırı olan beyannameler, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit tarafından Yüksek Seçim Kurulu'na bildirilmiştir (Ulus, 1 Ekim 1969: s. 7).

Bülent Ecevit ise AP'nin seçim bildirgesinin toplatılması konusunda bir demec verir. Ecevit, beyannamenin birinci kapağında AP'nin amblemi olduğunu ve iç sayfalarda Adalet Partisi Genel Başkanı'nın birtakım devlet işleriyle uğraşırken çekilen fotoğraflarının yer aldığını belirtir. Bunların kanuna aykırı olduğunu ve dağıtımına hazır olan diğer beyannamelerin dağıtılmasını önlemek için tedbirler alınması gerektiğini ifade eder (Ulus, 2 Ekim 1969: s. 7). Ayrıca Yüksek Seçim Kurulu'nca yasaklara uymadığı gerekçesiyle ile toplatılan AP Seçim Beyannamesi ile ilgili olarak Ankara Savcılığı tarafından soruşturma başlatılır (Ulus, 3 Ekim 1969: s. 7).

AP'liler tarafından seçim propagandası amacıyla Kur'an-ı Kerim dağıtılır. Küçük boydaki ve yeşil kapaklı Kur'an-ı Kerimlerin iç kapağında AP'nin amblemi olan *“kırat”*ın olduğu bir kâğıt yapıştırılmıştır (Cumhuriyet, 1 Ekim 1969: s. 7).

AP'lilerin yurdun çeşitli yerlerinde kırat amblemlili Kur'an bastırması üzerine din adamları tarafından “*dine saygısızlık*” olarak nitelendirilir. Ayrıca yurdun çeşitli yerlerindeki müftüler de bu duruma tepki gösterir (Ulus, 7 Ekim 1969: s. 1, 4).

Seçim kampanyaları devam ederken cereyan eden bir olay daha yaşanır. Orman Bakanlığı Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan “*Bülten*” adlı dergide AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile Orman Bakanı Sabit Osman Avcı'nın propagandası yapıldığını iddia eden CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, Yüksek Seçim Kurulu'na şikâyetle bulunur. Kurul yaptığı inceleme sonucunda şikâyeti haklı bularak dergilerin yayınlanmasını yasaklayarak yayınlanmış dergilerin de toplatılmasına karar verir (Cumhuriyet, 27 Eylül 1969: s. 7). Akabinde Ulus gazetesinde Yüksek Seçim Kurulu'nca dağıtılması yasaklanan AP seçim beyannamelerinin emniyetçe hiç toplanmadığı ileri sürülerek AP yöneticilerinin bu beyannameleri uçaklarla il örgütlerine gönderdikleri ifade edilir (Ulus, 8 Ekim 1969: s. 1, 7).

Seçim hazırlıkları kapsamında AP lideri Süleyman Demirel'in ilk yaptığı radyo konuşmasında geçen dört yıl içinde ülke için yaptıkları faydalı işlerden bahseder ve “*Türk siyasî hayatının hiçbir devresinde 1965-66 dönemindeki kadar hürriyet mevcut olmamıştır*” sözlerini sarf eder (Cumhuriyet, 28 Eylül 1969: s. 7). Konuşmasında dış ülkelerle iyi dostluklar geliştirdiklerini ve Türkiye'nin güvenilir, dostluğu aranılır bir ülke hâline geldiğini, felce uğramış ekonominin yeniden canlandığını, siyasî ve iktisadî istikrarın sağlandığını ve Türk vatandaşının devletin geleceği için yeniden ümitlendiğini ileri sürer (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30-1-0-0 / 47 - 282 – 1, 1969: 7).

Süleyman Demirel ikinci radyo konuşmasında 1969'daki yatırımın 24,5 milyar olduğunu, ihracatın 550 milyon doları bulduğunu elektrik enerjii üretiminin yükseldiğini, çelik, çimento, petrol ve suni gübre üretiminin arttığını ifade eder. Devamında “*Türkiye istihsalini arttırırsa sağlam pazarlar bulursa işsizlikten kurtulur. Her şey dönüp dolaşıp millî zenginliğimizi arttırmaya ve bir yoklar ülkesi olmaktan çıkıp her şeyi var olan bir ülke hâlini almaya geliyor*” (Cumhuriyet, 29 Eylül 1969: s. 7) sözlerini söyler. Süleyman Demirel'in radyoda yaptığı ilk iki konuşmasına karşılık olarak TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ile CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit de birer konuşma yaparlar. Öncelikle TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Demirel'i suçlayarak “*AP iktidarı, gelip geçmiş bütün*

iktidarların en başarısız en beceriksizi ve hukuka en saygısız en ikiyüzlüsü olmuştur” sözlerini söyler. Ayrıca Demirel’in ülkenin kalkınması ile alakalı söylemiş olduğu sözlerle karşılık olarak sadece artan üretimden ve yatırımdan bahsedildiği oysaki iç ve dış borçların görülmemiş bir seviyeye ulaştığından ve ülkenin gerçekte iflas eşiğinde olduğundan dolayı eleştirir (Cumhuriyet, 30 Eylül 1969: s. 7).

Bülent Ecevit ise Demirel’in mezhep kavgalarını yeniden canlandırıldığını, Türk gençlerini düşman cephelere böldüğünü, Türk halkına cihat çağrılarında bulunduğunu, konuşmalarıyla şiddetli toplumsal olaylara sebebiyet verdiğini ifade eder. Devamında ise *“Sayın Demirel, hiç sıkılmadan korkusuz yaşama devrini açmakla parlamento krizine sebep olmamakla memleketi bir seçimden bir seçime getirmekle ve huzura kavuşturmakla övünüyor”* (Cumhuriyet, 30 Eylül 1969: s. 7) sözlerini sarf eder.

Süleyman Demirel ise radyoda üçüncü konuşmasını yapar. AP’nin dört yıllık iktidarı boyunca dengeli bir kalkınmayı savunduklarını, esnaf kredilerini arttırdıklarını ve 1969-70 ders yılı için 5 milyon köy çocuğunu yeterli sayıda öğretmene kavuşturduklarını açıklar. Konuşmasının devamında kendisine muhalif olan partililer içinse bütün zorluklara rağmen ülkede sosyal ve ekonomik açıdan başarı sağladıklarını söyleyerek daha fazlasının mümkün olamayacağını ve dört yıl için yapılabilecek her şeyi yaptıklarını ifade eder (Cumhuriyet, 30 Eylül 1969: s. 1, 7).

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel dördüncü radyo konuşmasında iktidara yeniden geldikleri takdirde sosyal adalete daha fazla önem vereceklerini, anayasadan başlayarak devletin bütün kademelerine ıslahatlar uygulayacağını, insanın haysiyetine yakışan bir asgari düzen kuracağını, demokrasinin daha da kökleşmesini sağlayacağını ve böylece ülkenin buhrana sürüklenmesini önleyeceğini ileri sürer (Cumhuriyet, 1 Ekim 1969: s. 1,7).

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel 2 Ekim 1969 tarihinde bir konuşmasında şu sözleri söyler:

“Adalet Partisi, huzur, sükûn içerisinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı hedef itti haz etmiştir. Böylece memleketimizde işsizlik ve fukaralık canavarını yok edebiliriz. Şikâyetleri, başımıza yeni dertler açarak ortadan kaldıramayız. Şikâyetleri, laf ile de ortadan kaldıramayız. Kendiliğinden hiçbir şey var olamaz. Büyük ve güçlü Türkiye’yi yapmak milletçe el ele gönül gönüle

enerjimizi israf etmeksizin şevkle inançla imanla çalışmamızla mümkündür”
(BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 3, 1969: 7).

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, seçim kampanyası kapsamında yurdun çeşitli yerlerine ziyarette bulunur ve buralarda halka hitap eder. Dört yıl içinde yaptıkları icraatlardan ve yeniden iktidara gelmesi hâlinde yapacakları yeni hizmetlerden bahseder.

Demirel, Erzurum’da yaptığı konuşmada Türk vatandaşlarının geçen senelerde yeni bir anayasaya alışmasının çok büyük zorluklarını çekse de 1961 Anayasasının hak ve hürriyetlerin teminatları bakımından yenilikler getirdiğini söyler. İdeolojik kavgalardan dolayı yaşanan iç huzursuzluklara masum vatandaşların da alet edildiğini, bu olayların arkasından hep siyasî tahriklerin çıktığını ve bu tahrikçilerin maksadının 1960 modelini geri getirmek istediklerini ileri sürer. Daha sonra Süleyman Demirel, emniyet kuvvetlerinin kanunlar çerçevesinde görevlerini başarıyla yerine getirdiklerini ve AP döneminde yapılan kanunsuzlukların cezasız kalmadığını iddia etmiştir. Son olarak Demirel, komünizmden ve diğer aşırı sol akımlardan nefret edenlerin bir korkuya kapılmaktan ziyade mücadele etmeleri gerektiğini vurgular (Cumhuriyet, 2 Ekim 1969: s. 7).

Ulus gazetesi, Demirel’in Erzurum’a yaptığı ziyarette miting alanına kimsenin gelmemesinden dolayı durumu “*Tantana ile gitti kaçır gibi döndü!*” sözleriyle okuyucularına duyurur. Haberde Demirel’in Erzurum’a doğru yaptığı yolculukta gayet neşeli olduğunu fakat miting alanına kimsenin gelmemesiyle morallerinin bozulduğunu ve Erzurum’dan planlanan süreden daha erken bir vakitte kaçır gibi ayrıldığını yazar (Ulus, 2 Ekim 1969: s. 1, 7).

Süleyman Demirel, 4 Ekim 1969’da Samsun ilinde yapmış olduğu konuşmada iktidara kimin geleceğine Türk milletinin karar vereceğini ve iktidarla muhalefet arasındaki mücadelenin kazananını yine Türk milletinin belirleyeceğini söyler. Türkiye’de siyasî hak ve hürriyetlerden bir şikâyetin mevcut olmadığını söyleyerek daha çok ekonomik yönden gelişmediğini, bu meselenin de ekonomik ve sosyal meselelere hız vererek aşılabileceğini belirtir. Ülkedeki buhranın rejim değişikliğiyle ilgisinin bulunmadığını belirtir ve bu mevcut düzen ile ülkenin kalkınıp ilerleyebileceğine inandığını söyler. Konuşmanın devamında kalkınmayı gerçekleştirebilmek içinse ülkedeki iç ve dış istikrarın korunması gerektiğini ifade eder. AP’nin, iktidarı boyunca ekonomik kalkınma için alt yapılarını tamamlamaya

gayret gösterdiğini ve bütün gücünü kullandığını ileri sürer (BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 5, 1969: s. 1-7).

Süleyman Demirel, seçim kampanyası ışığında 5 Ekim 1969 tarihinde Eskişehir’de bir konuşma yapar. Konuşmada eğitim sistemini memleketin iktisadî, sosyal ve siyasî gelişmeleri için zaruri bir ihtiyaç olarak gördüklerini söyler. Üniversiteler ve üniversite gençliğinin meseleleri üzerinde araştırma yapacaklarını ve çeşitli tedbirlerle üniversite öğreniminin değerini arttıracaklarını, zamanında okuldan faydalanamamış gençler ve yetişkinler için de okul dışı eğitim hususunda yardımcı olacaklarını belirtir. Demirel, Türk gençliğinin fırsat eşitliği çerçevesinde yüksek ilim sahibi olmasını istediğini ve bunun için de iktidara tekrar yeniden geldiğinde reformlar yapacaklarını ileri sürer. Gençlik meselelerinin ise temel sebebini, gençlerin kuşak farkından dolayı eskiyi beğenmeyerek yeniye arzu etmelerinden kaynaklandığını ifade eder. Son olarak konuşmasında Süleyman Demirel şunları söylemiştir: *“Atatürk’ün lanetlediği ideolojilerin karşısında millî varlığımızın enerji kaynağı olarak milliyetçi Türk Gençliği, bu memleketin iktisadî, sosyal ve siyasî sahada ilerlemesine daima hizmet edecektir”* (BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 6, s. 1-8). Demirel, bu sözleriyle politikada dinî motifleri kullandığı iddialarına karşılık hem Atatürkçü olduğunu ifade eder hem de milliyetçi gençliğe ben de sizdenim mesajını yollar.

Seçim kampanyaları kapsamında Süleyman Demirel Trabzon’da da bir konuşma yapar. Demirel, yaşanan öğrenci olaylarının küçük bir grubun eseri olduğunu ve *“Bunların miktarı, üniversite öğrencilerinin yüzde birini bile bulmamaktadır. Kanunsuzluktan korkmayınız, bu memleketin ordusu vardır, jandarması vardır, polisi vardır. Gerekirse polis ve jandarmanın sayısını çoğaltırız”* sözlerini söylemiştir. Ayrıca Türk anayasasının komünizm karşıtı olduğunu belirterek sosyal adaletin insanların yoksullukta eşitliğinden ziyade iktisadî bakımdan zayıf olan zümrelerin korunması ve zümreler arası uçurumun dengelemesi olduğunu beyan eder. Demirel, konuşmasında AP’nin önceki iktidarlara nazaran sosyal politika açısından daha ileride olduğunu ileri sürer. CHP iktidarında sosyal hizmetlerin gönüllü kuruluşlara bırakıldığını ifade ederken bunun AP iktidarıyla birlikte mecliste değiştirilerek devlete de görevler verildiğini söyler (Cumhuriyet, 7 Ekim 1969: s. 1, 7).

Demirel, Trabzon'daki konuşmasında sosyal haklar ile ilgili şunları söylemiştir:

“Sosyal hakları tanımak, bazılarının yanlış ifade ettiği gibi asla sosyalizmi kabul etmek manasına gelemmez. Bugün sosyalizmle hiçbir ilgisi olmayan memleketlerde dahi hem ‘sosyal devlet’ mefhumu benimsenmiş hem de sosyal haklar tanınmıştır. Sosyal haklar iktisadî bir doktrin değil her şeyden önce hümanizmin ve insanlığın adalet duygusunun mahsulüdür. Fert haysiyetine hürmetin ve ferdi, mukaddes bir varlık olarak kabul etmenin mantığı ve hatta kaçınılmaz neticesidir” (BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 7, s. 11).

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, düzenlediği Diyarbakır mitinginde ise YTP'liler tarafından yuhalandığı ve konuşmasına imkân kalmadığından dolayı mitingi yarıda keserek alandan ayrılmıştır. Demirel'in ayrılmasının ardından AP'liler ve YTP'liler arasında meydan kavgası çıkar. Biri polis toplam dört kişi yaralanırken olaylar durulmamış aksine iki parti arasındaki husumet bütün şehre yayılmıştır. AP'liler topluca YTP binasını basarak bütün binayı tahrip etmiş ve bunun üzerine şehirdeki YTP'liler evlerine YTP bayrakları asmıştır (Ulus, 8 Ekim 1969: s. 1, 7). Akabinde Diyarbakır'dan ayrılarak Adana'ya gelen Başbakan Demirel, burada da miting alanında konuşmasını yaparken MHP'li komandolar mehter marşı ile gösteri yapar ve CHP'liler ise davul-zurna eşliğinde miting alanının çevresini dolanmıştır. Bu olaylar sonucunda Demirel, Türkeş'e çatmış ve şu sözleri söylemiştir: *“Sana hürmeti olan kişinin 27 Mayıs sabahı radyoda ne işi vardı? Biz adamı teşhire başlarsak adam içine çıkmaz ederiz. Türk vatandaşının oyuna hürmet etmeyen kimse, milliyetçi değildir. Bu meydana boşuna gelmedik. Gayri ciddî değiliz”* (Cumhuriyet, 8 Ekim 1969: s. 7).

Akşehir'de yapılan bir toplantıda Necmettin Erbakan, Süleyman Demirel hakkında sarf ettiği *“Mason, Morison”* sözlerinin üzerine AP'liler Erbakan'ı yuhalamış ve AP'lilerle Erbakancılar arasında çıkan kavga zor yatıştırılmıştır (Ulus, 9 Ekim 1969: s. 7).

Süleyman Demirel ise seçim propagandası kapsamında son mitingini Konya'da yapmıştır. Demirel, CHP'nin iktidar hırsıyla çırpındıkça battığını ve CHP gibi ülkedeki sol cereyanların başa gelmelerine müsaade etmeyeceklerini ifade eder. Devamında sol görüşlü partilerin tarım reformlarını eleştirerek bunun az gelişmiş ülkelerde sınıf çatışmalarıyla ülkeyi parçalamak isteyen aşırı solcu politikacılar için bir propaganda aracı olduğunu söyler. Akabinde Erbakan'ın söylediği sözlerle

karşılık olarak şunları söylemiştir: “*Eline üç devirli tespih geçiren Konya’ya geliyor. Niye geliyorsunuz Konya’ya? Konya, irtica memleketi mi? Bana ve arkadaşlarıma her türlü yalanı söyleyenler, namuslu insanlar değildir*” (Cumhuriyet, 11 Ekim 1969: s. 1, 7).

Öte yandan Demirel’in Konya mitingi sırasında muhaliflerin tarım reformu hususundaki eleştirilerine şöyle bir cevap vermiştir:

“*Bizi toprak reformunun aleyhinde gösteren muhaliflerimizin iktidarda bulundukları devre zarfında 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu uygulamaktan âdeta kaçındıkları bir gerçektir. Onların katıldıkları muhalif hükümetleri zamanında köylüye bir karış bile toprak vermemiş olmalarına mukabil biz iktidara geldikten sonra hükümet programında da öngördüğümüz gibi bütün imkânları kullanarak köylüye toprak dağıtımını yaptık*” (BCA, 30-1-0-0 / 47 - 283 – 3, s. 10).

Seçime doğru giderken Erbakan-Demirel arasında yaşanan tartışmanın temeli, 1966 yılında Erbakan’ın Sanayi ve Ticaret Odaları Genel Sekreterliği görevine gelmesine dayanır. Basınla arasını sıcak tutan Erbakan, basını etkin kullanır ve yaptığı bütün işler basında yer bulur. Demirel’in “*Türkiye’de 26 milyon özel teşebbüs vardır*” sözüne karşılık Erbakan “*Türkiye’de 32,5 milyon özel teşebbüs vardır*” sözünü sarf eder. Türkiye’nin o günkü nüfusu 32,5 milyondur. İşte bu söz düellosu ilk gerginliği başlatır. Erbakan, zaman zaman Demirel’e özel sektör adına birçok talepte bulunsa da Demirel bunların hiçbirine sıcak bakmaz. 19 Ocak 1968 tarihinde Erbakan, görevinden istifa eder. Bu istifanın temel sebebi Demirel’le yaşadıkları gerginliklerden kaynaklanır. Bunun üzerine Erbakan, AP’den Konya senatör adayı olma başvurusunda bulunsa da evraklar zamanında yetişmediğinden reddedilir. Bu reddedilme olayından sonra Erbakan, bu sefer de Odalar Birliği başkanlığı için kolları sıvar. 24 Mayıs 1969’da yapılacak olan Odalar Birliği genel seçimleri, Bakanlar Kurulu’nun kararı ile aralık ayına ertelenir. Daha sonra birliğin genel kurulunun yetkisi dâhilinde bir seçim yapılır ve bu seçim sonucunda Erbakan birliğin başkanı olur. 27 Mayıs 1969 tarihinde Erbakan, bütün itirazlara rağmen koltuğuna oturarak mazbatasını alır. Bu hamleyle Erbakan hem Demirel’e hem de AP iktidarına karşı bir zafer kazanır (Yorgancılar, 2012: 28-31).

Demirel hükümeti ise Erbakan’ı daha fazla koltukta oturtmak istemediğinden ikinci bir kongre daha yapar. Fakat bu kongrede Erbakan’ı destekleyen Anadolu tüccarları alınmaz. Böylece Erbakan seçimleri kaybeder ve Demirel hükümeti de

ikinci kongreyi geçerli saydığından Erbakan'ın başkanlığı düşürülür (Karib, 1977: 92; Yorgancılar, 2012: 34-35). Demirel tarafından zorla Odalar Birliği başkanlığından düşürülen Erbakan, o dönemde milletvekili olmak için Adalet Partisine aday kaydını yaptırır.

AP Genel İdare Kurulu Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında toplanarak ön seçime girmek için istekte bulunan aday adaylarının durumları incelenerek bir rapor hazırlanır. Rapordaki 935 adayın durumları ayrı ayrı incelendikten sonra başta Necmettin Erbakan olmak üzere yüzde bir oranında ve adları açıklanmayan adayların ön seçimlere girmesini veto ederler (Ulus, 18 Ağustos 1969: s. 1, 7). Veto edilenler arasında Necmettin Erbakan da vardır ve Erbakan verdiği bir basın toplantısında veto edilmesi meselesi üzerinde durarak AP yöneticilerini suçlar. Veto edilmesi kararını yersiz bularak bu karardan dolayı çok vahim sonuçların doğabileceğini fakat kendisinin bu sonuçlardan mesul sayılacağını ifade eder (Ulus, 21 Ağustos 1969: s. 7). AP tarafından aday adaylığı veto edilen Necmettin Erbakan'ın düzenlediği bir basın toplantısında AP'nin son aylardaki gidişatını tasvip etmediğini ve AP'ye oy veren bazı grupların diğer sağ partilere oy verebileceğini ileri sürer. Ayrıca 30'a yakın arkadaşı ile birlikte çeşitli illerden bağımsız olarak aday olacaklarını belirtir ve 12 Ekim'de yapılacak olan seçimlerde üç parti ile bağımsızlar ekibinin çekişeceğini ifade eder (Ulus, 3 Eylül 1969: s. 1, 7). Erbakan, Demirel'e karşı verdiği mücadeleler sonucunda Konya'dan 12 Ekim Genel Seçimleri için bağımsız aday olur.

3.3. ULUS GAZETESİ YAZARLARININ SEÇİM HAZIRLIKLARI İLE İLGİLİ YORUMLARI

Ulus gazetesi, CHP'nin yarı resmi yayın organı olmasının yanı sıra gazetenin sahibi de CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'tir. Bu bağlamda bakıldığında sürekli CHP'nin propagandasının yapıldığını görürüz. Gazetenin yazarları için de aynı şey söz konusudur. Dönemin iktidarı olan AP'yi yeren haberler, yazılar ve karikatürler yer alırken karşısında CHP sürekli olarak yüceltilmiştir. Seçim hazırlıkları sırasında da aynı çizgide yayın yapan Ulus gazetesi, hitap ettiği kesime CHP'nin iktidara gelmesi gerektiği fikrinin empoze edildiği köşe yazılarına yer verir.

Şinasi N. Berker "Dolmuş" adlı köşesinde "Uyku!.." başlığıyla yayınladığı yazıda AP'yi şu şekilde tenkit eder:

“Fezaya fırlatılan astronot maymun Bonny uykuyu işe tercih ediyormuş... aynı AP, iktidarı gibi!...” (Ulus, 7 Temmuz 1969: s. 1).

Ulus gazetesinin 13 Ağustos 1969 tarihli sayısındaki Başyazı’ında “*Varan Bir*” başlığıyla yayınlanan yazıda CHP seçim bildirgesinin iktidara ve CHP’yi tenkit edenlere cevap niteliğinde olduğu ifade edilir. Ayrıca AP’yi tenkit ederek başarısız bir iktidar olduğundan ve yayınladıkları seçim beyannamesinin sadece toprak sahiplerine faizcilere sanayici diye geçinen montajcılara ve yabancı sermaye işbirlikçilerine hitap ettiğini vurgular. Yazının devamında ise CHP’nin seçim bildirgesinin köylüye işçiye memura üretken sanayicilere ve esnaflara yönelik olduğu ileri sürülür (Ulus, 13 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Ulus gazetesinin 20 Ağustos 1969 tarihli sayısındaki Başyazı’ında “*Aldatılan Seçmen*” başlığıyla yayınlanan yazıda Başbakan Süleyman Demirel’in tutarsız konuştuğunu ileri sürülür. Devamında AP’li yöneticilerin bugüne kadar Türk halkına personel reformu, her şoföre bir araba, ucuz devlet yönetimi, çabuk adalet, sağlık hizmeti, eğitim hizmeti gibi konularda verdikleri sözleri tutmadığını ve vatandaşın sözünü tutmayan bir hükümete artık güvenmeyeceği ifade edilir (Ulus, 20 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Erdoğan Tamer “*Geziden Notlar*” köşesinde Ecevit’in Erzurum ve Ağrı gezisi sırasındaki yaşadıklarını kaleme alır. Tamer, Ecevit’in konuşmalarıyla Erzurum halkını kendine nasıl hayran bıraktığını, nasıl alkış yağmuruna tutulduğunu ve bütün bunları yapanların yani dinleyenlerin yoksul halk olduğunu da vurgular. Ağrı gezisi sırasında ise halka konuşurken eşkıyaya ağalara faizciye ve tefecilere meydan okuduğundan dolayı halkın Ecevit’i dinledikçe coştüğünü ve korkusuz ilan ettiğini ileri sürer. Dahası Tamer köşesinde bütün ulusun CHP içinde ortanın solu’nda birleşeceğini ifade eder. Ayrıca Ulus Gazetesi, Ecevit’in bu gezi sırasında çekilen fotoğraflarını 3. sayfada büyük bir yer ayırarak yayınlar (bk. Ek 24) (Ulus, 26 Ağustos 1969: s. 1, 3, 7).

İbrahim Cüceoğlu “*Bu Ne Perhiz Bu Ne Lahana Turşusu?*” başlıklı yazısında Demirel’in iktidara gelirken verdiği sözlerin hiçbirini tutmadığını bundan dolayı bir daha oy istemeye yüzünün olmaması gerektiğini söyler. Demirel’in 1965 seçimlerinde verdiği vaatlerinin hepsinin yalan olduğunu ve söz verdiği hiçbir şeyi yapmadığını, hepsini oy avcılığı için söylediğini belirtir. Demirel’i ve AP’li siyasetçileri, yalancı siyaset adamları olarak tanımlar. Halkın bahsedilen siyaset

adamlarına seçimlerde gereken cevabı vereceğinden emin olduğunu ifade eder (Ulus, 3 Eylül 1969: s. 3).

Erdoğan Tamer'in "*Ecevit'in Gezisinden Notlar*" başlıklı bir başka yazısında Ecevit'in Ereğli'deki seçim gezisi anlatılır. Tamer'e göre Ecevit'in halka hitap ettiği yerde AP'li olduğu anlaşılan bir gencin Ecevit'i küçümser bakışlar attığı fakat konuşmanın devamında Ecevit'in destekleyici örneklerle ülkedeki düzenin bozuk olduğunu anlatması ile beraber AP'li gencin karamsar düşüncelere daldığı ileri sürülür. Ayrıca Ecevit'in konuşmasında Demir-Çelik grevinin ertelenişini anlatırken işçilerin "*Demirel grevi erteledi biz de onu erteleyeceğiz*" sloganlarının atıldığı ifade edilir (Ulus, 10 Eylül 1969: s. 1, 7).

Köşe yazılarında edebî değeri olan ifadelere de yer verilir. Şinasi N. Berker, "*AP Sloganı!...*" başlığıyla yayınladığı yazıda AP'nin "*Nerde Kırat, Orada Murat*" sözüne karşılık olarak şunu yazar:

"Nerde Kırat

Orda Murat

Oy istemek için

Var mı surat!" (Ulus, 11 Eylül 1969: s. 1).

Ulus gazetesinin 15 Eylül 1969 tarihli sayısındaki "*Önemli Olan, Gelecektir*" başlığıyla yayınlanan Başyazı'da CHP'nin seçim bildirgesinin neredeyse bütün bölümlerini yayınlamasına rağmen diğer partilerin seçim bildirelerinde ne yapacaklarını kara kara düşündükleri ileri sürülür. CHP bildirgesinin bütün bölümlerinin devrimci düşüncelerle dolu olduğu ve iktidara geldiği zaman bunları uyguladığında Türkiye'nin çok ileri bir toplum yapısına dönüşeceğini ifade edilir. Bugüne kadar ortanın solu politikasını anlamayanlar için bu bildirgenin Türkiye'nin kalkınması, çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi için gerekli bir ulusal program olduğunu yazar. CHP'nin artık yeni bir parti olduğunu, programı ve örgütüyle devamlı olarak gelişme halinde olduğu ileri sürülür. Ayrıca CHP'nin bir kişi partisi olmaktan ziyade bir düşünce ve program partisi olduğunu vurgulanarak CHP'nin verdiği bütün sözleri tutan bir parti olduğunu da belirtilir (Ulus, 15 Eylül 1969: s. 1, 7).

Erdoğan Tamer "*Sonları yakındır*" başlıklı yazısında AP'nin yayınlanan beyannamesinde yer alan Atatürk ilkeleri, demokrasi ve cumhuriyet kelimelerinin yer almasını, kuzu postunun altında yatan kurda benzettir. AP'nin köyleri dolaşarak

köylülere verdikleri vaatler arasında sarık ve cüppeyi tekrar getireceklerini dair söylentilerin olduğunu ileri sürer. Yazının devamında CHP'nin köylüyü vatandaşı düşünen beyannameler hazırlarken AP'nin sarık ve cüppe vaat etmesini fırsatçılık olarak nitelendirir (Ulus, 25 Eylül 1969: s. 1, 7).

Şinasi N. Berker “Balon” başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

“Çankırı’da büyük bir balon bulunmuş... Şimdi bunun ne balonu olduğu inceleniyormuş...Aman efendim, düşünmeğe ne hacet?... AP’nin uçurduğu balonlardandır!...” (Ulus, 4 Ekim 1969: s. 1).

Köşe yazıları göstermektedir ki sadece CHP’li siyasilerin gezi notlarının yayınlaması ve bunların büyük bir kahramanlık göstergesiyle yapılması, gazetenin sadece CHP propagandası yapan kitle iletişim aracı olduğu gösterir.

3.4. SEÇİM BEYANNAMELERİ

3.4.1. Adalet Partisi

Adalet Partisi’nin 1969 beyannamesinde öncelikli olarak 1965-69 yılları arasında ülkede yaptıkları reformlardan bahseder. Beynamede ülkeyi büyüttüklerini, huzura kavuşturduklarını, istikrar sağladıklarını ve verimli bir dört yıl geçirdiklerinden bahseder (Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, 1969c: 3-9).

Ülkeyi ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda daha da kalkındırmak istediklerinden dolayı kısaca şu tedbirleri hazırlamışlardır:

- Yargı, yasama ve yürütme organları arasında ilişkilerin dengeli olması gerektiğini ve yargının bağımsızlığının korunmasını sağlayacaklarını belirtilir
- Milli Birlik Komitesi üyelerinin ömür boyunca tabii Senatör olmaları hükmünün kaldırılacağını ifade ederler
- Ormanların korunması için tedbirlerin alınması öngörülmüştür
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülkeye karşı yönelebilecek her türlü tehdide karşı silahlanması için tedbirler alınması vurgulanır
- Dış politikada oldukça barışçıl bir tutum sergileyeceklerini ifade ederler

- Ülkede can ve mal güvenliğini sağlayacaklarını, yaşama hakkının zedelenmesine müsaade etmeyeceklerini, gösteri ve yürüyüş hakkının dışında yaşanan olayların kanunla çözüleceğini ifade eder
- İktisadi planlamada piyasa ekonomisine uygun bir politika güderek özel teşebbüsü destekleyeceğini ileri sürer
- Bankalar ve kredi sisteminin yeniden düzenlenmesi, kamu maliyesinin program bütçesine geçirilmesi, sermaye piyasalarının kurulması ve mükellefle işbirliği içinde bir vergileme sisteminin kurulacağını belirtir
- Temel mal ve hizmetlerde fiyat istikrarının sağlanacağını ve zirai mahsulleri değerlendirilerek bir taban fiyat politikasının belirleneceğini ifade eder
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planına bağlı kalınarak hızla sanayileşeceğini ve çalışmalara devam edeceğini vurgular
- Tarım işletmelerini düzenleneceğini, tarımda verimin arttırılacağını, gübre kullanımının teşvik edileceğini, çiftçiye kredi dağıtımında sosyal adalet ilkelerine önem verileceğini ve tarım tekniklerinin çiftçiye üretilmesi için okul faaliyetlerinin olacağını ileri sürer
- Orman köylerine uygun yerleşme yapılacağını, orman işçilerini sosyal sigorta kapsamına alınacağını, ormanların daha da ağaçlandırılacağını ve orman suçlarını genel affa konu bile olmayacağını ifade eder
- Petrol ürünleri ihtiyacının tamamıyla millî kaynaklardan karşılanacağını ve petrol rezervlerin tespiti için çalışmaların yapılacağını söyler
- Kara, deniz ve hava ulaşımının yeniden düzenleneceğini ifade eder
- İç ve dış turizmi bütün ülkeye yayarak canlandırılacağını ve çok gelişme imkânı gösteren bölgelerden başlayarak çalışmalara başlanacağını ileri sürer
- Din ve vicdan hürriyetini teminat altına alacağını, laiklik prensibi ışığında vatandaşların dinî ihtiyaçlarının karşılanacağını, vekil imam-hatiplerin adil bir ücret almalarını sağlayacağını ve din görevlilerinin hayat şartlarını düzelteceğini ileri sürer

- Bütün vatandaşların en geniş ölçüde bütün sağlık hizmetlerinden yararlanacağını, hekim ve sağlık personellerinin sayılarını arttıracığını ifade eder
- Sosyal güvenlik tedbirleri alanlarının genişletileceğini, işsizler için yeni iş sahaları açacağını, işçi ve memur ayrımının kanunla kesin olarak yapılacağını vurgular
- Köy Kanunu bütün faaliyetleri içine alacak şekilde yeniden değiştirileceğini, Köy Kalkınma Kooperatiflerinin kurulacağını, topraksız köylüye hazine arazisinden toprak verileceğini ve köylüye ev yeri verileceğini ileri sürer
- İktisadi Devlet Teşekkülleri, Mahalli İdareler ve Belediyeler personeli de dâhil olmak üzere bütün memurların hayat şartlarının iyileştirileceğini ve asgari geçim seviyesinin altında memur bulunmayacağını belirtir
- Doğu Anadolu’da ulaşım imkânlarının iyileştirileceğini, daha fazla okulların açılacağını, bölgede yeni iş imkânlarının kurulacağını, bölgenin kalınması için imtiyazlı bir kredi politikasının hazırlanacağını, bölgede gıda sanayisinin geliştirileceğini, bölgede turizmin geliştirilmesi için tesislerin kurulacağını ve bölgede yaşayan topraksız köylüye toprak verilerek bu toprağı muhafaza etmek için köylüyü cıalandırılacağını ifade eder
- Bilimsel ve teknolojik gelişmenin sağlanması için çalışmalara başlanacağını ileri sürer (Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı, 1969c: 11-66).

3.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi

Ulus gazetesinin 12 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP’nin 1969 seçim bildirgesinin ilk bölümü “*Köylüye Dönük Düzen Değişikliği*” başlığıyla yayınlanır. Bildirgede bu düzenin değişikliğinin amacı üç noktada toplanarak verilir. Bunlar, köylünün üretimi arttırmasını sağlamak, üretim artışından meydana gelecek değer in köylünün olmasını sağlamak ve köylünün Türkiye’nin sanayileşmesine katkıda bulunmasını sağlamaktır. Bu üç amacın gerçekleşmesi hâlinde köylünün kalkınacağına ve böylece ülkenin kalkınacağını ileri sürerler. CHP, bu ortamın solu politikasını gerçekleştirerek köylünün kalkınmasını sağlamak için çeşitli reformlar yapması gerektiğini ifade eder. CHP’nin bildirgesinde bu reformlar şöyle açıklanır:

Adaletli ve daha çok kişinin yaralanacağı toprak reformu, küçük ve orta tarım işletmelerinin yararlanacağı kooperatiflerin kurulması, yeterli toprak bulunmayan bölgelerde sanayinin yoğunlaşması, tarımsal ürünlerin adaletli bir şekilde yeniden saptanması, köylüye dönük bir eğitim düzeninin kurulması gibi reformlar. CHP, bu program ile köylünün sömürülmesinden kurtularak mutlu ve refah bir seviyeye erişeceğini ileri sürer (Ulus, 12 Ağustos 1969: s. 3).

Ulus gazetesinin 14 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin “*Bağımsız Sanayi Toplumuna Geçiş*” başlıklı ikinci bölümü manşetten verilir. CHP, sanayi toplumuna geçiş ile ilgili yöntemleri şöyle açıklamıştır: Sanayiye yönelmesi gereken kaynakları bu alana aktarmak, dış ticaret alanında düzen değişikliği yapmak, Türkiye'nin Ortak Pazar'da tam üyeliğe geçişini sağlamak, teknoloji gelişmelere ayak uydurmak, ağır sanayinin gelişmesine hız vermek, yabancı sermayenin aşırı kârlar elde etmesini önlemek, yeraltı kaynaklarının geniş ölçüde işletilmesini sağlamak, hammaddesi ve enerjisi yerli olan sanayiye öncelik vermek gibi reformlar. CHP, AP iktidarı ile sanayileşmenin çıkmaza saplandığını ifade ederek bu reformla birlikte toplumu mutlu ve varlıklı kılacaklarını ileri sürer (Ulus, 14 Ağustos 1969: s. 3).

Ulus gazetesinin 16 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin “*İnsanca Bir Orman Düzeni*” başlıklı üçüncü bölümü manşetten verilir. CHP, Türkiye'nin bozuk düzeninde ormanı ve orman köylülerini güvenceye alan reformları şöyle açıklamıştır: Orman alanları yeniden belirlenmesi, köylüler için düşünülen ilk bölüm orman köylüleri içinde uygulanması, orman işletmeciliği genişletilmesi, orman köylüleri için kooperatif kurulması, orman ürünleri için sanayi kurulması, orman köylülerinin konut ihtiyaçlarının sağlanması gibi reformlar. CHP, bu düzen değişikliği ile beraber köylünün devlet karşısında değil devletin yanında olacağını ifade eder (Ulus, 16 Ağustos 1969: s. 3).

Ulus gazetesinin 21 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin “*Çağdaş ve Halkçı Eğitim Düzeni*” başlıklı dördüncü bölümü manşetten verilir. CHP, Türkiye'de çağdaş bir eğitim düzeninin kurulması için çeşitli reform kararları alır. Bu reformlar, halkın bütününe kısa zamanda okur-yazar olması, eğitimde yeni yöntemler ve gelişmeler sağlanması, meslek okullarının köylerden ve diğer şehirlerden gelen öğrenciler için parasız yatılı olması, liseler arası eğitim imkânları bakımından oluşan dengesizlikleri giderici tedbirlerin alınması,

üniversite gençliğinin istekleri doğrultusunda bir üniversite reformu yapılması, eğitimde modern eğitim teknolojisinin olanaklarından yararlanılması, ülkede kitaplıkların ve gezici kitap servislerinin arttırılması, öğretmenlere siyasî baskının önlenmesidir. CHP, bu düzen değişikliği ile eğitimde adalet ve eşitlik ilkesini gerçekleştireceğini ifade eder (Ulus, 21 Ağustos 1969: s. 3).

Ulus gazetesinin 22 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin "*Ulusal Dış Politika ve Ulusal Savunma Politikası*" başlıklı beşinci bölümü manşetten verilir. CHP bildirgedeki temel dış politikası için reform kararları almıştır. Bunlar, ABD ve SSCB 'ye karşı düşmanlık güdülmemesi, bütün komşularla dostça bir ilişkinin kurulması, Ortadoğu anlaşmazlıklarında tarafsız kalınması, Kıbrıs Türk halkını her türlü baskıdan ve tehlikeden koruması, ulusal savunmanın ulusal ekonomiye dayandırılması, ulusal savunma stratejisi ve politikasının izlenmesi gibi reformlardır. CHP bu reformların yanı sıra her daim barışçıl bir tutum sergileyeceklerini ileri sürer (Ulus, 22 Ağustos 1969: s. 1, 7).

Ulus gazetesinin 24 Ağustos 1969 tarihli sayısında CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin "*Doğu'da Yeni ve Halkçı Bir Düzen*" başlıklı altıncı bölümü manşetten verilir. CHP, devletin doğuyu ihmal etmesinden dolayı gelişmemiş olan bölgeyi kalkındırmak için bildirgesinde çeşitli reformlar hazırlar. Bunlar, toprak adaletsizliğini ortadan kaldırılması, otlakların belirli kişilerin değil devletin veya köylülerin elinde bulundurulması, kooperatifler sayesinde bölgede hayvan ürünleri sanayisinin kurulması, bölgede Ortadoğu'ya dönük bir dış ticaret planlanmasının yapılması, gerekli altyapıların devlet tarafından yapılması, bölgede tütüncülüğün teşvik edilmesi, bölgede yetişen afyonun ilaç hammaddesi olarak değerlendirilmesi, yolların ve konaklama kuruluşların tamamlanması, bölgede asayişin sağlanması için güvenlik tedbirlerin alınması, bölgede okur-yazar oranının yükseltilmesi gibi reformlardır. CHP, bu ortamın solu düzen değişikliği ile bölgede huzurun ve asayişin sağlanacağını, halkı sömürü düzeninden kurtaracağını ve bölge halkını gerçek huzura kavuşturacağını ileri sürer (Ulus, 24 Ağustos 1969: s. 3).

Ulus gazetesinin 4 Eylül 1969 tarihli sayısında CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin "*Doğal Kaynaklarda Ulusal Düzen*" başlıklı yedinci bölümü manşetten verilir. CHP bu bildirgede ülkenin doğal kaynaklarını devlet tarafından en verimli şekilde kullanılması için reformlar hazırlar. Bunlar, el değmemiş doğal kaynakların üretime alınması, doğal kaynakların işletilmesinde yabancı sermayenin

sokulmaması, ülkenin doğal kaynaklarını Türkiye’de işletilmesinin esas alınması, öncelikle ekonomik değeri olan maddelerin işletilmesi gibi reformlardır. CHP bu reformlarla doğal kaynaklarda ulusal ve devletçi bir düzen kuracağını ifade eder (Ulus, 4 Eylül 1969: s. 1, 7).

Ulus gazetesinin 10 Eylül 1969 tarihli sayısında CHP’nin 1969 Seçim Bildirgesinin “*Verimli ve Adil Bir Ekonomi Düzeninin İlke ve Araçları*” başlıklı sekizinci bölümü manşetten verilir. Öncelikle bildirgede ekonomik düzenin sağcı Adalet Partisi iktidarında daha da bozulduğunu vurgular. Cumhuriyet Halk Partisinin yapacağı ortanın solunda düzen değişikliğinin ekonomik alandaki temel amaçları, ekonomik gücü halkta toplamak, topluma yararı olmayan yüksek kazançlar elde etme yollarını kapatmak, üretim kapasitelerinin tam değerlendirilmesi, Türkiye’nin bağımsız ve büyük sanayi toplumuna geçişi hızlandırmak ve işsizliği azaltarak gelir dağılımında adalet sağlayan reformlar yapmak olduğu ileri sürülür. Ayrıca bunlarla birlikte iç ve dış ticaret, bankacılık ve kredi, vergi planlama gibi konularda düzen değişikliği yapacaklarını da ifade ederler. Seçim Bildirgesinin 8inci bölümünde yer alan “*İç ve Dış Ticaret Düzeni*” başlıklı konusunda adaletli bir düzen kuracakları, özel tekelleri önleyecekleri ve kooperatifçilik yoluyla üreticinin kendi üretimiyle ilgili ticari faaliyete yöneltileceği gibi maddeler ileri sürülür. Seçim Bildirgesinin 8inci bölümünde yer alan diğer bir konu ise “*Bankacılık ve Kredi Düzeni*”dir. Verimsiz ve adaletsiz bankacılık kredi düzeni yerine kalkınmayı hızlandırıcı ve sosyal adaleti geliştirici bir bankacılık kredi düzeni kuracaklarını ifade ederler. CHP’nin Bütçe ve Maliye Politikası konusunda sosyal adalet ve verimlilik ilkelerini göz önünde bulundurularak tedbirleri hazırladıklarını ileri sürerler. Tedbirler genel hatlarıyla bütçenin kaynak israfına yol açılmasının önlenmesi, modern bütçe teknikleri, bütçelerin denk ve gerçekçi hazırlanması, bütçe ödeneklerinin dağıtımında sosyal adalet ilkesinin kullanılması, adaletli vergi reformu ile varlıklının daha çok, yoksul halktan daha az vergi alınması, lüks tüketim ve gösteriş amaçlı harcamaların vergilendirilmesi, vergi verimliliğinin artırılması gibi maddelerdir (Ulus, 10 Eylül 1969: s. 3).

Ulus gazetesinin 14 Eylül 1969 tarihli sayısında CHP’nin 1969 Seçim Bildirgesinin “*İnsanca Bir Çalışma Düzeni*” başlıklı dokuzuncu bölümü manşetten verilir. CHP, çalışanların ezilmesi, sömürülmesi ve yoksul bırakılmasını reddeden bir düzen kurmayı amaçladığını bunun içinde çeşitli reformlar hazırladığını ileri sürer.

Bunlar, tarım işçilerinin sosyal güvenliklerinin sağlanması, bütün işçilerin İş Kanunu kapsamına alınması, adaletli bir gelir ve ücret politikasının saptanması, iktisadî devlet kuruluşlarında çalışanların kendi buluşlarından elde edilecek kârdan pay alması, sakatlara ve eski hükümlülere iş yerlerinde belirli oranda iş verilmesi, çırakların çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yabancı ülkelere giden işçilerin haklarının korunması gibi reformlardır. Ayrıca CHP bildirgede kamu görevlileri için de yeni çalışma düzeni hazırlar. Bunlar, halkın kamu hizmeti görevlileri üzerindeki denetiminin etkin hale getirilmesi, “*Memurin Muhakemat*” kurumunun kaldırılması, ücretlerdeki adaletsizliğin giderilmesi, kamu hizmeti görevlilerin sosyal güvenliklerinin yeterli bir biçimde sağlanması, sendika haklarının genişletilmesi gibi reformlardır. CHP, düzen değişikliği için ortaya koyduğu bu reformlarla çalışma koşullarının iyileşeceğini böylece işçilerin ve memurların refah bir yaşam seviyesine erişeceğini ileri sürer (Ulus, 14 Eylül 1969: s. 3).

Ulus Gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1969 Seçim Bildirgesi’nin onuncu bölümü olan “*Sosyal Güvenlik Düzeyi*” manşetten verilir. CHP’nin kuracağı ve bütün toplumu kapsayacaklarını iddia ettikleri sosyal güvenlik düzeni çeşitli tedbirlerle hayata geçireceklerini ileri sürerler. Kooperatifçilik hareketinin gelişmesi ile tarım sigortasının kurulması, tarım ve orman işçilerinin Sosyal Sigortalar kapsamına alınması, herkesi kapsayan bir sağlık sigortası ile herkesin hastalıkta ücretsiz bakımın sağlanması, işsizlik sigortasının kurulması, işyeri güvenliği ve işçi sağlığı ile ilgili tedbirlerin alınması için daha etkili müeyyidelere bağlanması, sigortalıların ucuz ve sağlıklı biçimde tatillerini yapabilmeleri için sosyal turizm kuruluşlarının açıklanması ve son olarak bir sosyal hizmet örgütünün kurulması gibi tedbirlerin alınacağı ifade edilir. CHP bu tedbirlerle Türk toplumunun daha sağlıklı daha mutlu daha güçlü ve daha özgür olacaklarını ileri sürer (Ulus, 16 Eylül 1969: s. 1, 7).

Ulus Gazetesi, CHP’nin 1969 Seçim Bildirgesinin on birinci bölümü olan “*Sosyal Konut, Arsa ve Kentçilik Düzeni*” manşetten verilir. CHP, gecekondular ve konut sorununu ev yıkımı yoluyla değil düzenli ve adaletli ev yapımı yolu ile çözeceğini ileri sürerek çeşitli tedbirler aldığını ifade eder. Arsa ve konutlar için kamulaştırma ve vergileme değerinin birleştirilmesi, lüks konut yapımına önleyici tedbirlerin konulması, gecekonduların ticaretinin önlenmesi, yurttaşlara barınabilecek bir yer göstermeden evlerinin kamulaştırılamaması, dar ve orta gelirliler için ucuz kirali

konutların yapılması, kentlerin uygun biçimde planlanması ve son olarak kentlere kültür, spor ve eğlence kuruluşlarının dengeli bir biçimde dağıtımının sağlanması gibi tedbirlerin alınacağı seçim bildirgesinde yer alır (Ulus, 16 Eylül 1969: s. 1, 7).

Ulus Gazetesi 18 Eylül 1969 tarihli sayısında CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin "*Halkçı ve Devrimci Hukuk Düzeni*" başlıklı on ikinci bölümü manşetten verilir. CHP bildirgenin bu bölümünde Türkiye'nin laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu belirterek hukuk düzeninde de çeşitli reformlar yapılması gerektiğini ileri sürer. Sağlam ve adaletli bir hukuk düzeninin kurulması, sosyal hukuk sigortasının kurulması, davaların kısa süre içerisinde sonuçlandırılması, hukuk dilinin sadeleştirilmesi, sansürün kaldırılması, bölge idare mahkemelerinin kurulması, çocuk mahkemelerinin kurulması, ceza evlerinin düzeltilmesi gibi tedbirlerin alınacağını bildirmede belirtir. CHP'ye göre yeni hukuk düzeni ile Türk toplumu aydınlığa kavuşacaktır (Ulus, 18 Eylül 1969: s. 1, 7).

Ulus Gazetesi, CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin on üçüncü bölümü "*Yönetimde Düzen Değişikliği*" manşetten verilir. Bildirgenin yayınladığı haberde CHP, kamu hizmeti görevlilerinin siyasal baskılardan kurtulacağını, partizanlık ve rüşvetin önleneceğini, aşırı merkezîyetçiliğe son verileceğini, personel reformunun derhal uygulanacağını, israftan kaçınılacağını, iktisadi devlet teşekküllerinin her türlü siyasî baskıdan kurtarılacağını ve mahallî idarelere daha geniş serbestlik verileceğini açıklar. Ayrıca köy muhtarlarına devletçe aylık bağlanacağını ve köy kâtipleriyle köy korucularının da aylıklarının devletçe ödeneceğini ifade eder (Ulus, 19 Eylül 1969: s. 1, 7).

Ulus gazetesi CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin on altıncı bölümü olan "*Düzen Değişikliği Programının Getirdiği Kaynaklar*" manşetten verilir. Bildirinin yayımlandığı haberde CHP, Türk halkını yoksulluktan kurtarabilecek, ülkeyi güçlü ve gelişmiş bir ülke haline getirebilecek, adaletli ve verimli bir düzen gerçekleştirebilmesi için kısıtlı çekilecek üç kaynak olduğunu ileri sürerler. Bunlar yetişkin insan gücü, dış ödeme imkânları ve yurtiçi tasarruflarıdır. Yetişkin insan gücü kaynağının karşılanabilmesi için eğitimin her basamağında öğrencilerin yeteneklerini geliştirme imkânları devlet desteği ile sağlanarak ve kalkınma amaçlarına uygun bir eğitim politikası uygulanarak Türk toplumunun bir gelişme potansiyeline sahip olacağını ifade ederler. Diğer bir kaynak olan dış ödeme imkânları ise tarımsal üretim artışlarına hız kazandırarak dış ülkelere daha çok tarım

ürünleri satabilecek ve doğal kaynaklarda ulusal bir politika izlenecek böylece dışa bağımlı olmaktan kurtarılacağını ileri sürer. Son kaynak olan yurtiçi tasarrufları ise sekizinci bölümde açıklanan verimli ve adaletli düzeni gerçekleştirdiklerinde kaynak israfının önleneceğini ve böylece iç finansmanda rahatlama meydana geleceğini ifade ederler (Ulus, 21 Eylül 1969: s. 1, 7).

Ulus Gazetesi CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinin on yedinci bölümü olan *“Ortanın Solunda Düzen Değişikliği Programının Dayandığı Temel Düşünceler”* manşetten verilir. Bildirgede öncelikle Türkiye'deki düzenin bozuk olduğunu bu düzenin değişmesi için sadece iktidar değişikliğinin yetmediğini, daha sorumlu bir iktidar partisinin gelmesi gerektiğini ileri sürer. CHP, düzen değişikliğini alt-yapı devrimi ile değiştirerek halk-aydın birliğini oluşturmayı amaçlar. Bu alt-yapı devrimi 1961 Anayasasına Türk toplumunun gerçeklerine ve Türk halkının isteklerine uygun olduğunu aynı zamanda dünyadaki gelişmeleri göz önünde tutarak ulusal bir kalkınma modelini oluşturduğunu ifade ederler. CHP, bu düzen değişikliğinin bilimsel olduğu kadar halkçı bir program da olduğunu ileri sürer (Ulus, 22 Eylül 1969: s. 3, 7).

3.4.3. Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisi, 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri için 1969 Seçim Bildirgesini yayınlar. Bildirgede o döneme dair birçok soruna karşı çözüm yolu sunarlar.

Milliyetçi Hareket Partisi bildirgesinde kısaca şu esaslar üzerinde durur:

1. Ülkedeki millî eğitimin ciddî bir anarşi içinde olduğu, nesillerin ruhunun bozulduğu, öğretmenler arası çekişmelerin yaşandığı, idare öğretmen ve öğretmen-öğrenci arasındaki durumların utanç verici boyutlara ulaştığı öne sürülür. Bu durumlara karşılık olarak ülkücü gençler yetiştirmek, ilmin rehberliğine inanmak, aydınlar ordusu hazırlamak, ülkü ve kültür birliği içerisinde ileri doğru atılımlar yapmak gibi çareler bulunur. Bu millî eğitim reformunun diğer reformları gerçekleştirmek için ön şart olduğunu ileri sürer.
2. MHP, ülkenin huzura kavuşması için genel bir af çıkarılmasını ve mahkûm vatandaşların yeniden topluma kazandırılması gerektiğini savunur.

3. Vatandaşların sosyal adalet ilkelerine göre millî gelirden pay almaları gerektiğine inanırlar. Ayrıca geride kalmış bölgelerin daha önce kalkınması için çalışacaklarını ifade ederler.
4. Sanayi sektörünün işsizlere iş bulması ve tarım sektöründeki işsizleri de sanayi sektöründe iş bulması sonucunda işsizliğin telafi edilebileceğini ileri sürerler.
5. Küçük esnaf ve sanatkâr işçilerinin korunması hakkında tedbir alacaklarını ve mesken, istihlak ve kredi kooperatiflerini kuracaklarını ifade ederler.
6. İş kazalarındaki artıştan dolayı işçilere iş başında eğitimin verileceğini ve bunun için sıkı bir eğitim programının hazırlanacağını ileri sürerler.
7. Türkiye'yi ekonomik açıdan bunalımda gören MHP, bu durumdan kurtulabilmesi için yurtiçi tasarruflarının verimli yatırım sahalarına aktarılması gerektiğini savunur.
8. MHP iktisadi gelişmelerin daha hızlı olabilmesi için verginin zarurî mallardan daha az, lüks mallardan daha fazla alınması, sigortacılığın ve sendikacılığın gelişmesi için daha gerekli kararların alınması, cari harcamaların kısıtlanması, özel tasarrufların millî geliri artırıcı sahalara doğru kaydırılması, modern sanayi düzenine geçilmesi ve hayat pahalılığına karşı dar gelirli ailelerin durumunu korumak gibi tedbirler alacağını söyler.
9. Ülkenin sahip olduğu özel ekonomik ve sosyal yapıdan ziyade millî karakterlere uygun milliyetçi bir ekonomik düzen kuracaklarını ifade ederler.
10. İthalat hususunda yatırım malları kısıtlanmazken lüks malların kısıtlanması gerektiğini söyleyerek dış ticaret hedeflerinin bir milyar tutarında ihracat olduğunu ifade ederler. İç ticarete ise halka açık anonim şirketlerinin kurduğu halk pazarlarının tesis edilmesi gerektiğini savunurlar.
11. Yabancı sermaye konusunda ülkeye yabancı yatırımcıların giriş çıkışının rastgele olamayacağını ve millî menfaatleri yabancılara peşkeş çekmeyeceklerini ileri sürerler.
12. Suların kullanımının yeniden adil ve ekonomik esaslara dayandırılması ve böylece sosyal adaletin tahakkukunun esas alınmasını ifade ederler.
13. Toprakların hangi mahsule yatkın olduğu tespit edilerek ekim sahaları, yurtiçi tüketimi ve ihracat imkânlarına göre sınırlandırılacak böylece mahsul israfının olmayacağını ileri sürerler.

14. Kiracılık, ortakçılık ve tarım işçilerinin durumu değerlendirilerek adil esaslara göre yeniden düzenlenmesi gerektiği savunulur.
15. Fakir çiftçilere zamanında ve yetecek miktarda kredi verilebilmesi için bir sistem geliştireceklerini söylerler.
16. Erozyon problemlerine karşılık başa geldiklerinde ağaçlandırma çalışmalarına hız vereceklerini ve halkı bu konuda teşvik edeceklerini ifade ederler.
17. Köydeki okul-cami ikiliğine karşı köylere tayin edilen imam hatip mezunu aydın imamların öğretmenlik yapmasını sağlayacaklarını böylece okul-cami ikiliğinin ortadan kalkacağını ileri sürerler.
18. Kalkınmasının zor olduğu bölgelerde dağ köylülerini sanayi alanına kaydıracaklarını ifade ederler (Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Bildirgesi, 1969: 10-32).

3.4.4. Türkiye İşçi Partisi

Türkiye İşçi Partisi, 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri için “*Köylüye Toprak Herkese İş*” sloganıyla yayınlar. Öncelikli olarak bildirmede AP’nin dört yıllık iktidarı boyunca gerici politikaları teşvik ettiğini, işçi sınıfının sömürülüşüne sessiz kaldığını, çağ dışı olan bu düzene hayır diyerek başkaldıran üniversite gençliğinin eylemlerine karşı toplum polisini üzerlerine saldırdığını ifade eder. Ayrıca TİP, bahsedilen sorunların CHP döneminde başladığını söyler. Devamında “*düzeni değiştireceğim*” diyen CHP’nin ve diğer muhalefet partilerinin iktidarda olan AP ile bozuk düzeni “ben yöneteceği” çekişmesi içinde olduklarını ileri sürerek hiç birinin niyetinin düzeni değiştirmek olmadığını savunurlar (Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi, 1969: 4-8). Bu bildirmede bahsedilen sorunlara karşı bildirmede çeşitli tedbirler sunulmuştur.

Türkiye İşçi Partisinin Bildirmesinde kısaca şu esaslar üzerinde durulmuştur:

1. TİP ilk önce tüm meselelerin çözümünün birinci ve en temel şartının tam bağımsız bir Türkiye olması gerektiğini söyler.
2. Yabancı devletlerle özellikle ABD ile yapılan bütün antlaşma ve sözleşmeleri yeniden gözden geçirilerek millî menfaate ve millî bağımsızlığa uymayanları yürürlükten kaldırılacaklarını ifade eder.

3. Demokrasi açısından gerekli gördüğü yerde köklü reform yapacaklarını belirtirler ve bu reformları halkın benimsemesini sağlayarak uygulamaya koyacakları ileri sürülür.
4. Türkiye’de merkezî yönetime karşılık emekçi sınıf ve tabakaların eliyle aşağıdan yukarıya doğru inşa edilen bir sosyalizm kuracaklarını ifade eder.
5. Türkiye’de başa geldikleri zaman hiç kimsenin dinî inançlarından dolayı istismar edilmesine izin verilmeyeceğini ve herkesin dinî inançları bakımından hür olacaklarını ileri sürer.
6. Türkiye İşçi Partisi, büyük üretim araçlarının özel mülk olmasına prensip itibarıyla karşı olduğunu savunur.
7. Her alanda kadın haklarını sağlam temellere dayayarak Türk kadınına lââyık olduğu özgür ve şerefli yeri kazandıracağını özellikle ekonomik eşitsizliğe ve kadını hor gören anlayışa son vereceğini ifade eder.
8. Sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan geride kalan bölgelere en insanca çözüm yollarını bulacaklarını ve bu bölgeleri ihmal etmeyeceklerini ileri sürerler.
9. Türkiye İşçi Partisi, Türkiye’nin kalkınmasının kapitalist yöntemlerden ziyade halktan yana olan planlı devletçilikle yürütülebileceğini ifade eder. Sistemde esas olanın kamu sektörüdür.
10. İktidara geldiklerinde yabancı sermayeyi devletleştireceklerini ve yabancı sermayeyi teşvik edici kanunları yürürlükten kaldıracağını söyler.
11. Türkiye İşçi Partisi, toprak reformu konusunda ekonomik ve politik olmak üzere iki hedef güttüklerini ifade eder. Bu bağlamda topraksız köylüyü toprağa kavuşturacağını, yoksul köylüyü ezen toprak ağalarının hâkimiyetlerini sona erdireceğini, toprak ağalarının sahip olduğu toprakların en çok beş yüz dönümünü kendilerine bırakarak geriye kalan toprakları kamulaştırılacağını ve bu reformu başa geldiklerinde derhal uygulayacaklarını ileri sürer.
12. Dış ticaretin devletleştirilmesi gerektiğini ve buradan sağlanan muazzam kârların halkın yararına kullanılmasını sağlayacağını ifade eder.
13. Mutlak suretle vergide adalet sağlayacaklarını ileri sürer.
14. Türkiye İşçi Partisi, Türkiye’yi madenler konusunda ilkel metotlardan kurtaracağını ve sanayiye geliştirerek çıkan madenleri yurt içinde değerlendireceklerini ifade eder. Öte yandan Petrol Kanununu yürürlükten

kaldıracağını, petrol arama ruhsatını yabancılara ve özel sektöre vermeyeceklerini ileri sürer.

15. Küçük esnaf ve zanaatkârların kredi, ham madde ihtiyaçları ve pazarlama meselelerini öncelikli olarak ele alacaklarını ve uygun bir biçimde teşkilatlanmalarını teşvik edecektir.
16. TİP başa geldiğinde ücretlerin “*oynak merdiven*” sistemine göre hayat pahalılaştıkça ona paralel olarak artacağını, iş kanunun yürürlükten kaldıracağını, işsizlik sigortasının kurulacağını ifade eder (Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi, 1969: 9-27).

3.4.5. Güven Partisi

Güven Partisi, partiyi doğuran sebepleri ve partinin temel görüşleri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra beyannamesinde dönemin sorunlarına karşı çözüm yolları sunar.

Güven Partisi Beyannamesinde kısaca şu esaslar üzerinde durulur:

- Yabancı ideolojiler hizmetindeki unsurlara karşı Türkiye Cumhuriyetini ve anayasamızın temel ilkelerini korumak için Anayasada demokratik ve hürriyetçi yönde değişiklikler yapılacağını vurgular.
- Millî ruh ve şuuru geliştireceğini ve sınıf kavgasının oluşturulmasının karşısında olacağını belirtir.
- İktisadî kalkınmada demokratik planlama yapılacağını, sosyalist planlamayı reddedileceğini, kalkınmada özel teşebbüsün yer alacağını ifade eder.
- Din görevlilerinin iyi bir şekilde yetiştirileceğini, din vicdan ve hürriyetine saygı gösterileceğini ve siyasî çıkarlar için istismar edilemeyeceğini söyler.
- Kanunların ciddiyetle uygulanacağını, huzursuzluk kaynaklarından biri olan partizanlığın kökünü kazıyacağını ve kanun dışı hareketleri önleyerek huzur ve güvenliği sağlayacaklarını belirtir.
- Her zaman komünizmle mücadele edileceğini ileri sürer.
- Devlet dairelerinde kayırmacılığa son verileceğini, bütün devlet teşkilatlarını yeniden düzenleneceğini, idare çalışma metotlarını rasyonel hale getirileceğini, devlet personeli ücret adaletsizliğinin ortadan kaldırılacağını, israf ve yolsuzluklara son verileceğini ifade eder.

- Toprak verimliliğinin arttırılacağını, toprağı olmayan çiftçiye toprak sağlanacağını, gübre fiyatlarının ucuzlatılacağını, iyi ve ucuz tohum kullanılacağını, hayvancılığın geliştirileceğini ve gelişmesi için ucuz kredi politikasının uygulanacağını, hayvan ürünleri için istikrarlı bir fiyat politikası güdüleceğini, zirai kredi dağıtımındaki adaletsizliği ortadan kaldırılacağını, zirai mahsullerinin taban fiyatının belirleneceğini ve köylünün emeğinin verileceğini ileri sürer.
- Köy çocuklarına daha fazla eğitim imkânı sağlayacağını, köy yollarının tamamlayacağını, köylerin hepsine imam kadrosunun verileceğini, köylerdeki gizli işsizliği ortadan kaldıracağını belirtir.
- Sanayi yatırımlarında geri kalmış bölgelerin kalkındırılacağını, ihracatı arttırıcı sanayi kollarına yöneleceğini, sanayinin ihracata dönük olacağını ve montaj sanayisinin derhal gerçek sanayiye geçirileceğini ifade eder.
- Sanayide ithalatı sınırlandırarak ihracata yöneleceğini söyler.
- Sendika hürriyetlerini koruyacağını, iş bulma kurumunun genişletileceğini, Sosyal Sigorta Kurumu fonlarından kabiliyetli işçi çocuklarına her derecede eğitim burslarının verileceğini ve yurt dışındaki işçilerin bütün meseleleriyle ilgilenileceğini ifade eder.
- Esnaf ve sanatkârlar için kredi imkânlarının arttırılacağını, defter tutma usulleri yerine basit ve götürü usulle vergi ödemelerini sağlayacağını ve iş verimlerini arttırmak için sanayi siteleri, sanayi çarşıları kurulacağını ileri sürer.
- Ülkede yaşayan bütün vatandaşların sağlık hizmetinden eşit bir şekilde yararlanacağını belirtir.
- Alınan vergilerin herkesin mali gücüne göre tekrardan ayarlayacağını, vergi dairelerinde ıslahat çalışmaları yapacağını, tasarruf bonolarını kaldıracağını ve vergi kontrol teşkilatını kuvvetlendireceğini vurgular.
- Kredinin üretime dönük hale getirileceğini, kredi dağıtımında partizanlığın son bulacağını, kredilerin ucuzlatılacağını, sermaye piyasasının düzenleneceğini, serbest hesap uzmanlığının kurulacağını ve özel yatırım bankacılığının teşvik edileceğini ifade eder.
- Sosyal konut yapmak amacıyla kurulan kooperatiflere uzun vadeli ve düşük faizli krediler sağlayacağı, gecekonduların tapulu sosyal konut hâline

getirileceği ve şehirlerin düzenli bir surette gelişmelerini sağlamak üzere imar plânlarının yapılacağını belirtir.

- Dış politikada millî güvenliğin ve millî menfaatin korunacağını, silahlı kuvvetlerin her çeşit siyaset tartışma ve mücadelelerinin dışında tutulacağını, millî harp sanayinin genel sanayileşme politikasıyla beraber geliştirileceğini ileri sürer (Güven Partisi Seçim Beyannamesi, 1969: 8-116).

3.4.6. Yeni Türkiye Partisi

Yeni Türkiye Partisi, 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri için “1969 Seçim Bildirgesini” yayınladı. Bildirgede o döneme dair birçok soruna karşı çözüm yolu sunarlar. Beyannamede parti tarafından özetle üzerinde durulan esaslar şunlardır:

1. Rejim anlayışı konusunda içinde bulunduğumuz buhrana karşılık ülkenin selameti için Atatürk’ün gösterdiği millî bütünlük ve sosyal dayanışma yolundan ayrılmayacaklarını ifade eder.
2. İhtilal korkusuyla iş başına iktidar devlet idaresini başıboş bırakmış ve yetkilerini kullanamaz olmuştur. Aciz bir iktidar memleketi çıkmaza sürüklediğinden dolayı Cumhuriyet hükümetini yeniden içerde ve dışarıda güvenilir bir heyet haysiyetine ulaştıracaklarını vurgular.
3. İhtilal sonrasında Türkiye’deki aşırı sol propagandasına karşı gençlerin yeniden “*Büyük ve Güçlü Türkiye*” ülküsünü benimsemesine sağlamakla birlikte haysiyetli ve gururlu nesiller yetiştirmeye çalışacaklarını ileri sürer.
4. İdare ıslahatları yaparak uzun vadeli dönemde ve ciddi çalışmalar sonucunda işleyen bir devlet kadrosu sağlamak, iş hayatı için adam kazanmak ve vatandaşları refah yaşam seviyesine ulaştırmanın gayretindeyiz. Çeşitli köklü ıslahatlar yaparak devlet idaresini halkın yararına çevirerek yeniden düzenleme niyetindeyiz.
5. Geri kalmış bölgelere planlı bir şekilde öncelik vereceğiz. Alt yapı hizmetlerini tamamlamak, iktisadi gelişmelerde yardımcı olmak, sanayi tesisleri kurmak ve yeni iş sahaları açmak gibi hizmetler vereceklerini belirtir.
6. Memleketin büyük meselelerinden biri olan toprak davasında topraksız çiftçiye gözeterek topraklandırma niyetinde olduklarını ifade eder.

7. Bütçede ve kalkınma planında aktif ve verimli bir şekilde tarım sektörüne daha fazla önem vereceklerini vurgular.
8. Sanayileşen ülkelerde zirai mahsullerin fiyatları yükselttiğinden dolayı çiftçiye hak ettiği değeri vereceklerini ifade ederler. Ayrıca hayat pahalılığını fakir üreticiden değil kentlerdeki zengin aracın kazancından keseceklerini ileri sürerler.
9. Türkiye'nin sahip olduğu karma ekonomiyi dengeli ve verimli bir şekilde yürüteceklerini, sanayiye gerekli ölçülerde ilerleteceklerini ve ortak pazarın faal üyesi olacaklarını bildirir.
10. Ülkede sosyal sigortaları bir millî sigorta hâline getirecekleri ve Türk köylüsünü de kapsayacak şekilde kuracaklarını ifade ederler.
11. Sosyal adalet davasında çiftçinin malını değerlendirme, asgari ve ayarlanabilir ücretlerin koyulması, aracının ortadan kaldırılması, sermayenin halka yayılması, işletmelerin denetlenmesi ve aşırı kazançlara vergi koyarak sosyal adaleti sağlayacaklarını ileri sürerler.
12. Eğitim sistemini millî kültür ve ahlak esasları üzerine kuracaklarını söyler.
13. Üniversitelerde teknik sahaya ağırlık vereceklerini, gençlerin ortaokulu bitirirken hangi ihtisas alanını seçeceğinin tespit edeceklerini ve gençlerin meslek seçme işinin rastgele olmayacağını vurgular.
14. Yeter sayıda hekim ve sağlık personelinin yetiştireceklerini, yeni fakülteler ve meslek okullarını açacaklarını ifade ederler.
15. “*Yurtta sulh cihanda sulh*” anlayışı ile dış politika kararları alacaklarını ileri sürerler.

Yukarıda belirtilen esaslar üzerinde durarak memleket meseleleri hakkında temel görüşlerini belirttiklerini ifade ederler (Yeni Türkiye Partisi 1969 Seçim Bildirisi, 1969: 2-14).

3.4.7. Birlik Partisi

Birlik Partisi, iktidara gelen partilerin ülkenin sorunlarına çözüm getiremediğini ve Türk milletinin temel sorunlarını ancak kendilerinin çözümleyebileceklerini ifade eder (Birlik Partisi Seçim Beyannamesi, 1969: 1). 1969 Genel Seçimler dolayısıyla Birlik Partisi de bir seçim beyannamesi yayınlar. Bu beyannamede parti tarafından özetle üzerinde durulan esaslar şunlardır:

1. Siyasî düzende demokratik toplumcu düzenini savunurken ekonomide karma ekonomiyi tercih ederler. Ayrıca Atatürk'ün “Yurtta sulh cihanda sulh” sözünü ilke edinerek aşırı sağ ve aşırı sol gruplara karşı olduklarını bildirir.
2. Parti ülkenin din işleriyle ilgili olarak din eğitiminin ve ibadetin öztürkçe olacağını, her türlü ırk, din ve mezhep ayrılığına son verileceğini ve laiklik ilkesine bağlı kalacağını ifade eder.
3. Topraksız köylüye hazine arazisi, devlet çiftçiliklerinin bin dönümden fazla olan vakıf arazisi ve ağaların işletmediği araziler rayiç bedelleri üzerinden istimlak edilip bedava verilecektir.
4. Bütün ormanların ve fundalıkların orman köylüsünün olacağını ve devlet ofisi kurularak tarım mahsullerinin alındığı gibi köylünün buradan ağacı, tomruğu değer bedeli ile satın alabileceğini ileri sürer.
5. Köylü için Tarım İşçi Birliklerinin kurulacağını ifade ederler. Bu birliklerin kurulmasıyla birlikte tarımda işçi olmak isteyen vatandaşlar için birlik yevmiyeli ve sigortalı işçi muamelesini yapacak, birliğin teknik personel ihtiyacını karşılamak için birlik emrinde tarım teknik okulları açılacak ve sene sonunda elde edilecek safî kârın dönüm başına bölüneceğini ve toprak sahiplerine ödeneceğini ileri sürer.
6. Eğitim reformu hususunda köy çocukları için köy sanat enstitüleri ve tarım teknik okullarının açılmasını sağlanması, son iki sınıfta derslerin teorik ve hakiki işyerinde pratik olarak uygulanmasını sağlanması ve üniversiteler özerk birer kuruluş hâline getirilmesi gibi tedbirlerin alınacağını bildirirler.
7. Türk milletinin bir bölümünün işçi olduğu varsayıldığında işçi meseleleri hakkında makul ve yeterli yevmiyelerin dışında fazla üretimden doğacak gelirden işçinin pay alacağını ifade eder.
8. İdare reformu hususunda ise mahalli idarelerde nahiye ve ilçelerin kaldırılacağını, ilçelere idari özerklik verileceğini, yurdu bölgelere ayırıp geniş yetkili genel valilerce ademi merkeziyetçi ve katma bütçeli yeni bir sistem kurulacağını ifade eder.
9. Yatırım ve sanayi reformunun kapsamında petrol, maden, enerji santralleri ve tüm yeraltı kaynaklarının millileştirileceğini, bilim ve teknolojinin en verimli şekilde uygulanacağını, teknik ve bilimsel araştırma ile kuruluşların verimini arttırarak üretiminin kalitesini yükseltilmesi gerektiğini ve yatırımları

gerçekleştirecek ölçüde sermaye piyasasının yaratılması gerektiğini ileri sürer.

10. Dış politikada toprak bütünlüğünün korunması, karşılıklı çıkarlarda adil ve uygun sınırların olması ve kuvvet üstünlüğüne dayanarak imtiyaz koparılmasına müsaade edilmemesi gibi tedbirler alınır. Dış ilişkilerde ve ikili anlaşmalarda bu prensiplerin göz önünde bulundurulacakları vurgulanır (Birlik Partisi Seçim Beyannamesi, 1969: 2-18).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİMİN SONUCU VE YENİ KURULAN HÜKÜMET

4.1. SEÇİM SONUCUNUN DEĞERLENDİRMESİ

12 Ekim 1969 seçimlerine doğru gidilirken “*Millî Bakiye Seçim Kanunu*” yürürlükten kaldırılır. Onun yerine 1961 seçimlerinde kurucu meclis tarafından çıkarılıp uygulanan her ili seçim bölgesi kabul eden “*Barajlı Nispi Temsil Kanunu*” tekrar yürürlüğe konur. Bu kanunun çıkarılmasıyla birlikte mecliste AP’ye karşı sert eleştiriler yöneltilir. Bu eleştirilerin temel sebebi ise seçimle başa gelecek iktidarın anayasayı değiştirecek güce ulaşabileceğini düşünmeleridir. Nihayetinde TİP, Anayasa Mahkemesi’ne başvurur. Mahkemede bu iddiaları benimsediğinden dolayı bu seçim sistemi anayasaya aykırı bulunur ve iptal edilir. İptal edilen kanunun yerine Anayasa’ya uygunluğuna oy çokluğuyla karar verilen “*il bazında barajsız nispi temsil*” kabul edilir ve seçimler bu kanun ile yapılır (Bilgiç, 1995: 11, 18).

Millî Bakiye Sistemi yürürlükten kaldırılarak yerine d’Hondt sistemi gelir. Öncelikle d’Hondt sistemi şöyledir: Partilerin bir ilde aldığı oylar, birden başlayarak o ilde çıkacak milletvekili sayısına bölünür ve ortaya çıkan paylar karşısında o paylar düzleminde hangi partiye karşılık gelen sayı en yüksekse o düzlemdeki milletvekili o partiye yazılır. Anayasa Mahkemesi ise bu sistemi eşitliğe aykırı bulduğundan dolayı yasanın d’Hondt uygulamasına ilişkin maddeyi iptal eder. Böylece basit nispi temsil ilkesine dönülür. Bu da demek oluyor ki partiler illerde aldıkları oy oranına göre milletvekili çıkaracaktır (Aydın ve Taşkın, 2017: 174).

1969 yılının ekim ayında Anayasa’nın genel seçimlerin dört yılda bir yenilenmesi hükmüyle seçimler yapılır. 12 Ekimde yapılan genel seçime sekiz siyasî parti katılır. Çok partili hayata geçişle birlikte 1950 seçimine üç, 1954, 1957 ve 1961 seçimlerine dört, 1965 seçimlerine altı siyasî parti katılmıştır. Bu göz önüne alındığında 1969 seçimleri katılan siyasî parti sayısı açısından rekordur. Bir diğer rekor da seçime katılma oranında kırılmıştır. 1965 seçimlerinde seçime katılma oranı yüzde 71,3 iken 1969 seçimlerinde bu oran yüzde 64,3’e kadar gerilemiştir. Bu çok partili siyasî hayattaki seçime en düşük katılım oranıdır (İnsel, 2005: 214). Seçime katılım oranının düşük olması hem Türk milletindeki umutsuzluğun bir göstergesi

hem de partilere duyulan güvensizliğin bir göstergesi durumundadır (Altan, 1998: 61).

Seçim sonuçlarına göre AP, 1965'e göre oy kaybına uğramasına karşın yine de yüzde 46,5'lik oy oranıyla tekrardan tek başına çoğunluğu sağlar. CHP oyları ise yüzde 27,3'lük oy oranıyla 143 milletvekili kazanır ve ana muhalefet olur. Öteki küçük partilere baktığımızda ortanın solu hareketine karşı çıkarak CHP'den ayrılan Güven Partisi yüzde 6,6'lık oy oranıyla 15 milletvekili çıkararak meclisteki üçüncü parti olur. Oyların yüzde 3,2'sini alan Millet Partisi 6 milletvekili kazanır. Milliyetçi Hareket Partisi yüzde 3,0 ile sadece 1 milletvekili çıkarır. Buna karşın Türkiye İşçi Partisi, yüzde 2,2 ile 6 milletvekili çıkarır. Öte yandan seçmenin yüzde 5,6 ise bağımsızlara oy vermiştir ve meclisi toplam 13 bağımsız milletvekili girmiştir. Bu durum da bir başka rekordur. 1950'de 3 bağımsız aday milletvekili olurken 1954'te sadece 1 bağımsız aday milletvekili olur ve 1954'ten 1969'a kadar hiçbir seçimde bağımsız adaylar gerekli oyu alarak meclise girememiştir (İnönü, 2017: 834-835).

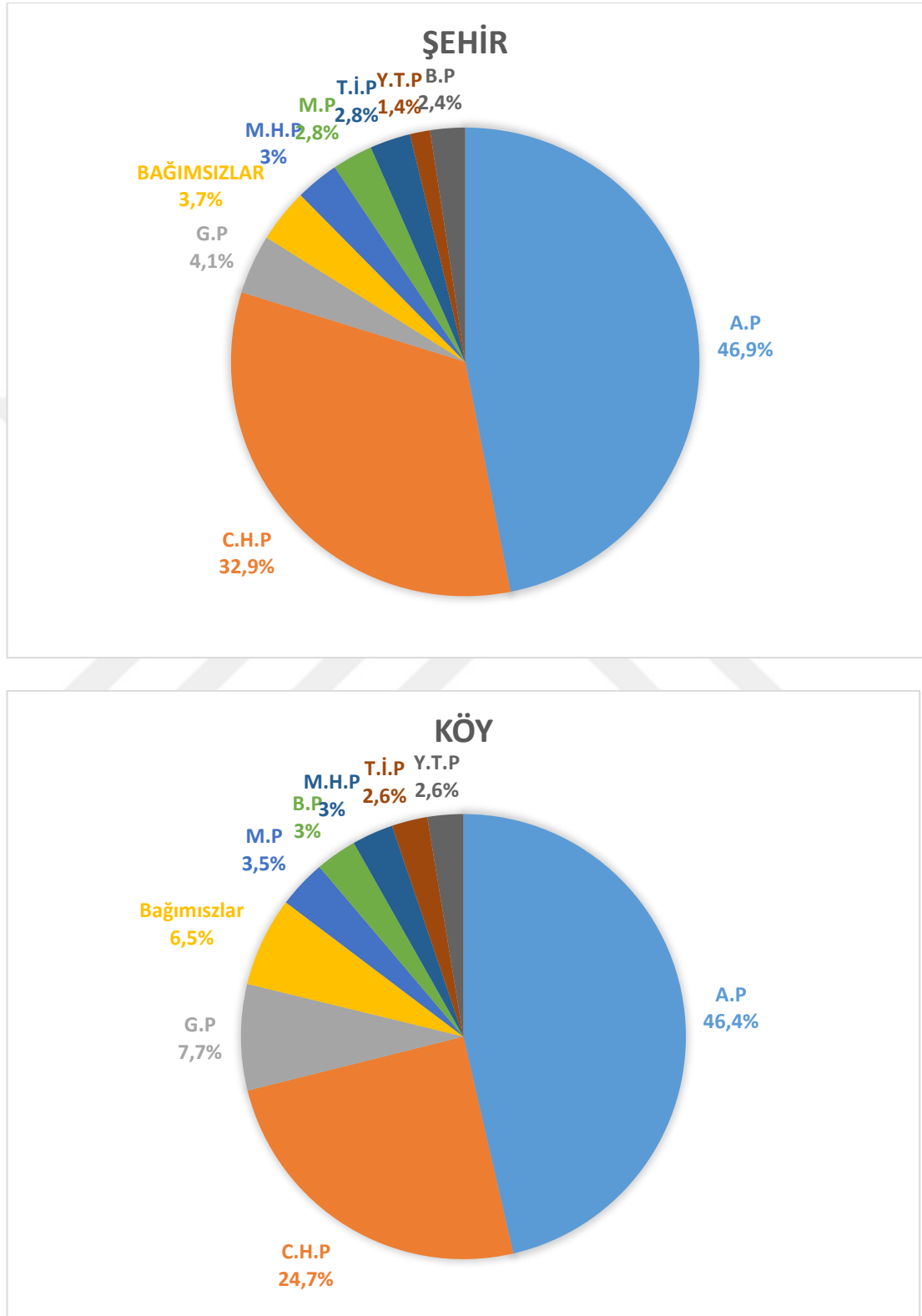
Tablo 1: 12 Ekim Genel Seçimleri Sonucunda Partilerin Aldıkları Oy ile Milletvekili Sayısının Dağılımı

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Oranı %	Millet Vekili Sayısı
Adalet Partisi	4.229.712	46,5	256
Cumhuriyet Halk Partisi	2.487.006	27,4	143
Milli Güven Partisi	597.818	6,6	15
Millet Partisi	292.961	3,2	6
Milliyetçi Hareket Partisi	275.091	3	1
Türkiye Birlik Partisi	254.695	2,8	8
Türkiye İşçi Partisi	243.631	2,7	2
Yeni Türkiye Partisi	197.929	2,2	6
Bağımsızlar	511.023	5,6	13

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1970: 6

Bu tabloda görüldüğü gibi MHP yüzde 3'lük oyuyla bir milletvekili çıkarırken TİP yüzde 2,8'lik oyuyla sekiz milletvekili çıkarmıştır. Bunun temel sebebi, yukarda bahsedilen seçim sistemidir.

Şekil 1: 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri Sonucunda Partilerin Köy ve Şehirlerde Aldıkları Oy Oranının Dağılımı

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1970: 32

Yukarıdaki iki grafiğe göre CHP şehirlere nazaran köylerden daha az oy almıştır. Demek ki CHP, beyannameinde yayınladığı köylü ve köylerle ilgili politikalarıyla Türk köylüsünü etkileyememiştir. CHP'nin içinden ayrılarak kurulan GP ise şehirlere nazaran köylerden daha fazla oy toplamıştır. Görünen o ki CHP tabanının bir kısmı GP'ye kaymıştır.

Tablo 2: 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri Sonucunda Partilerin İllerde Çıkardığı Milletvekili Sayılarının Dağılımı

İller	A.P	B.P	C.H.P-	G.P	M.P	M.H.P	T.İ.P	Y.T.P	Bağım.
Adana	6	-	5	1	-	1	-	-	-
Adıyaman	1	-	2	-	-	-	-	-	1
Afyon	5	-	1	1	-	-	-	-	-
Ağrı	1	-	1	1	-	-	-	-	-
Amasya	2	1	1	-	-	-	-	-	-
Ankara	11	1	9	1	2	-	-	-	-
Antalya	5	-	2	-	-	-	-	-	-
Artvin	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Aydın	5	-	2	-	-	-	-	-	-
Balıkesir	7	-	3	-	-	-	-	-	-
Bilecik	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Bingöl	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Bitlis	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Bolu	4	-	1	-	-	-	-	-	-
Burdur	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Bursa	8	-	3	-	-	-	-	-	-
Çanakkale	4	-	1	-	-	-	-	-	-
Çankırı	3	-	1	-	-	-	-	-	-
Çorum	5	1	1	-	-	-	-	-	-
Denizli	5	-	2	-	-	-	-	-	-
Diyarbakır	4	-	-	-	-	-	-	2	1
Edirne	3	-	1	-	-	-	-	-	-
Elazığ	2	-	2	-	-	-	-	-	1
Erzincan	2	-	2	-	-	-	-	-	-
Erzurum	7	-	2	-	-	-	-	-	-
Eskişehir	4	-	2	-	-	-	-	-	-
Gaziantep	3	-	3	1	-	-	-	-	-
Giresun	4	-	2	-	-	-	-	-	-
Gümüşhane	2	-	2	-	-	-	-	-	-
Hakkâri	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Hatay	3	-	3	-	-	-	-	-	1
Isparta	4	-	-	-	-	-	-	-	-
İçel	4	-	3	-	-	-	-	-	-
İstanbul	17	1	12	-	1	-	2	-	-
İzmir	11	-	7	-	-	-	-	-	-
Kars	5	-	4	-	-	-	-	-	-

Kastamonu	4	-	1	1	-	-	-	-	-
Kayseri	4	-	2	2	-	-	-	-	-
Kırklareli	3	-	1	-	-	-	-	-	-
Kırşehir	1	-	1	-	1	-	-	-	-
Kocaeli	3	-	1	-	-	-	-	-	-
Konya	9	-	4	2	-	-	-	-	1
Kütahya	5	-	1	-	-	-	-	-	-
Malatya	1	1	3	-	-	-	-	-	1
Manisa	8	-	3	-	-	-	-	-	-
Maraş	3	-	2	-	-	-	-	-	1
Mardin	2	-	1	-	-	-	-	1	2
Muğla	3	-	2	-	-	-	-	-	-
Muş	-	-	1	-	-	-	-	1	1
Nevşehir	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Niğde	3	-	2	-	-	-	-	-	-
Ordu	4	-	4	-	-	-	-	-	-
Rize	3	-	1	-	-	-	-	-	-
Sakarya	4	-	2	-	-	-	-	-	-
Samsun	6	-	5	-	-	-	-	-	-
Siirt	1	-	1	1	-	-	-	1	-
Sinop	2	-	1	-	1	-	-	-	-
Sivas	4	2	4	-	-	-	-	-	-
Tekirdağ	2	-	1	1	-	-	-	-	-
Tokat	3	1	1	1	-	-	-	-	1
Trabzon	5	-	4	-	-	-	-	-	-
Tunceli	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Urfa	4	-	2	-	-	-	-	-	-
Uşak	2	-	1	-	-	-	-	-	-
Van	2	-	-	1	-	-	-	-	1
Yozgat	3	-	2	-	1	-	-	-	-
Zonguldak	6	-	3	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1970: 7

Eroğul’a göre 1969 genel seçimleri hiçbir şekilde 1968’de başlayan siyasî çözülmeyi durduramamıştır. Köylülerin toprak, işçilerin fabrika ve öğrencilerin üniversite işgal hareketleri durmadan devam etmiş bunun üzerine bir de karşıt görüşlü grupların birbirleriyle mücadelesi de eklenince sokaklarda kan dökülmesi olağan bir durum hâline gelmiştir. Böylece devletin çözülme süreci de hızlanmaya başlar (Eroğul, 1990: 154).

4.1.1. Cumhuriyet Halk Partisinin Seçim Sonrasındaki Durumu

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise 12 Ekim Milletvekili seçimlerinden sonra basına verdiği demeçte partisinin seçimlerden kazançlı çıktığını ifade etmiştir. İnönü,

seçimin Türkiye’de demokratik açıdan ilerleme kaydettiğini gösterdiği için memnuniyet duyduğunu ileri sürer. Ayrıca CHP’nin milletvekili sayısı bakımından ilerleme kaydettiğini fakat bunun yetersiz kaldığını daha çok çalışmaları gerektiğini söyler (Ulus, 14 Ekim 1969: s. 1).

AP’nin birinci parti olması ve diğerk partilerin de seçimden zayıflayarak çıkmaları üzerine ana muhalefet görevini CHP stlenir. Bunun zerine İnönü şu demeci verir:

“Bu şerefli devi yerine getirirken yalnız iktidarı yapıcı bir biçimde denetlemekle kalmayacağız; sorunların kendi ilkelerimizle ve programımız açısından çözüm yollarını da göstereceğiz” (Cumhuriyet, 15 Ekim 1969: s. 1).

Cumhuriyet gazetesı yazarlarından Ecvet Güresin ise 16 Ekim 1969 tarihinde “CHP’nin Durumu” başlıklı bir köşe yazısı yazar. Güresin, CHP’nin 1965 seçimlerinde % 28,75 oy oranına sahip olduğunu fakat 1969 seçimlerinde bu oy oranını düşürerek % 27,4’e gerilediğini ifade eder. Böylece CHP’nin seçimlerde gerçek bir başarıya ulaşıp ulaşmadığını sorgular ve bu durumu dört maddeyle açıklar. Bunlar:

- CHP’nin içinden çıkararak kurulan Güven Partisinin seçimlerde CHP’nin tabanı olan bazı kesimlerden oy almıştır.
- Alevi vatandaşların yoğun yaşadığı yerlerde CHP’nin yüksek oy aldığı bilinir. Fakat Birlik Partisi ise kurulduğunda mezhepçilik düşüncesini reddettiğinden bu kesimin oylarını almaya çalışmıştır. Nitekim Tokat, Sivas ve orum gibi bölgeler bakıldığında başarı oldukları görülür.
- CHP’nin kendi içinde çeşitli karışıklıklar olduğunu ve bundan dolayı merkezle teşkilat arasında uyumsuzlukların olduunu ileri sürer. Bu durumunda seçimlere mutlak suretle yansıdığını iddia eder.
- Son olarak siyasî haklar olayı ile beraber aydın çevrelerin CHP’ye kserek uzaklaştığını ifade eder. Bu aydınların toplumda kanaat önderi olduklarından etkilerinin fazla olduunu ve CHP’nin buradan da oy kaybedebileceğini ileri sürer.

Öte yandan bütün bu olumsuzluklara ve katılım sayısının oldukça düşük olmasına rağmen CHP’nin yine de az bir kayıpla seçimi tamamladığını vurgular (Cumhuriyet, 16 Ekim 1969: s. 1).

Kili'ye göre CHP, 1969 seçimlerinden çok az bir oy kaybıyla yine de gücünü muhafaza edebilmeyi başaran bir partidir. Çok büyük oy kaybına uğramamasının nedeni ise “Ortanın Solu” hareketinden ileri geldiği düşünülür. Bu hareket bağlamında yayınladıkları seçim bildirgesiyle ekonomik, sosyal ve toplumsal sorunlar için çözüm önerileri getirilmiştir. Bu seçimde geçmişin siyasî çekişmelerini kenara bırakarak sorunlara yoğunlaşmaları partiye yeni seçmen, destekçi ve sempatizan kazandırmış ve böylece çok az oy kaybetmişlerdir (Kili, 1976: 251).

1969 Seçimleri CHP içinde Genel Sekreter Ecevit ve arkadaşlarına karşı mücadelenin iyice alevlenmesi için başlangıç noktası olmuştur. Bu mücadele iki yönlüdür:

- Ecevit ve arkadaşlarının politikasını, kamuoyu önünde eleştirerek seçim yenilgisinin suçunu yüklemek
- CHP'den daha önce ayrılanlarla işbirliği yaparak kendilerine dış destek sağlamak.

Bu şekilde CHP içinde eleştirilere başlayan Kemal Satır ve Nihat Erim gibi isimlerdir. Seçimlere katılmayan Kasım Gülek ise 4 Kasım 1969 günü Cumhurbaşkanı Sunay tarafından kontenjan senatörlüğüne seçilir ve CHP'ye başvurarak yeniden partiye üye olmak istediğini bildirir. Gülek'in giriş formunu Kemal Satır imzalar. Kasım Gülek yeniden partiye alınınca Satır ve Erim ile birlik olup Ecevit'i düşürmek isterler. Tüm bunlar olurken İnönü parti içinde denge sağlamaya çalışır. Nitekim 1969'un Aralık ayında yapılan parti meclisi toplantıları Ecevit ve taraftarlarının üstünlüğü ile sonuçlanır. Genel Sekreter Yardımcısı Muammer Erten'in yerine Turan Güneş gelirken dört yeni Merkez Yönetim Kurulu üyeliği de Ecevit'in adayları tarafından alınmıştır (Bilâ, 1999: 237-238). CHP'nin 1970 Kurultayında İnönü, Ecevit'i destekler. Böylece Ecevit karşıtı Satır ve Erim grubu bir kez daha yenilgiye uğrar. Ecevit ise ortanın solu hareketine bağlı kalacağını ve CHP'nin bir kitle partisi olduğunu reddeder. 1971 muhtırasıyla beraber İnönü Ecevit'ten desteğini çeker ve Erim grubunu destekler (Ayata, 2010: 84).

4.1.2. Adalet Partisinin Yeniden İktidara Gelişi ve Sonrası

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel seçim sonuçları için “*İkinci Türkiye'yi kuracağız. Milletimize şükran borçluyuz*” ifadelerini kullanır (Cumhuriyet, 14 Ekim 1969: 1). 1969 seçimlerine baktığımızda AP, Millet Meclisi'ne yüksek sayıda

bürokrat ve yedi tane din görevlisi taşımıştır. Böylece AP hem bürokrasiyle hem de muhafazakâr seçmenle arasını sıcak tutmuştur (Güler, 2003: 75).

1965 Seçimlerinden sonra AP'nin içinde Demirelci ve Bilgiççi ayrımı başlar. Bu ayrım ile beraber Demirel'i destekleyenler "Yeminliler" grubunu oluşturur. Bilgiççiler ile Yeminliler arasındaki temel ayrılık Genel İdare Kurulu (GİK) üye seçimlerinde açığa çıkar. Demirel bir şekilde her iki tarafın desteğini alarak Genel Başkan seçilse de bu iki karşı grup kendi üyelerinin Genel İdare Kuruluna seçilebilmesi için mücadele ederler. Bilgiç ve etrafındaki birkaç isim Genel İdare Kuruluna girmesine rağmen yeni giren üyelerin büyük bir kısmı Yeminliler grubundan seçilmiştir. Demirel ilk olarak bu iki grubu birbirine karşı kullanarak yerini muhafaza etmeye devam etmiştir. İkinci olarak da kabine değişikliği yaparak birkaç önemli bakanlığı Bilgiççi grubundan seçtiği isimlere vermiştir (Bektaş, 1993: 157-158).

1968-1969 yılları arasında geçen bir yılda yirmi beş üyeden oluşan Birinci Demirel Hükümetinde parti içi iktidar mücadelesinin sonucu olarak on iki bakan değişikliği yapılmıştır. Bunun temel sebebi ise Bilgiççi grubun gitmesi yerine Demirelcilerin gelmesidir (Güler, 2003: 74).

Seçimlerden önce parti içinde bir birlik sağlanmış olsa da seçimden sonra yeniden iktidara gelen AP'de yeni kabine ve Meclis Başkanlığı konusunda kulisler hız kazanmaya başlar. AP'nin içindeki iki grup olan Bilgiççi ile Yeminliler yeni gelen milletvekillerin eğilimlerini öğrenerek kendi taraflarına çekme yarışı başlar. Demirel ise bu çekişmelerden dolayı yeni kabineyi kurmakta zorlanmıştır (Cumhuriyet, 16 Ekim 1969: 1).

22 Ekim 1969'da Ferruh Bozbeyli Meclis Başkanı olarak seçilir ve Demirel yeni kabineyi kurmak için istifa eder (Ahmad ve Ahmad, 1976: 377). Demirel, kasım ayında kurduğu yeni hükümetine yeni on iki bakan almıştır. Eski kabinede Sanayi, Ulaştırma, İçişleri ve Maliye Bakanlıkları Bilgiççi kanadının elindedir fakat bu yeni kabinede Demirel, Bilgiççi kanadından hiç kimseyi almamıştır. Böylece Demirel artık denge politikasından vazgeçerek destekçilerini etrafına toplar. Bu tercih Demirel'e karşı tekrar muhalif seslerin yükselmesine neden olacaktır (Güler, 2003: 76). Ayrıca Bilgiççi kanadının 1965-1969 yılları arasında yüksek bürokrasiye

yerleştirdiği yönetici ve memur kadrolarını da tasfiye etmeye başlamıştır. Bu yapılan tasfiyeler AP rgtleri içerisindeki Bilgiççi grubunun da tasfiye edilmeleriyle devam edecektir (Savcı, 1970: 256).

Yeni kurulan hkmette Bilgiççi kanadından hiç kimsenin yer almamasıyla birlikte Ethem Kılıçoğlu “dosyalı muhalefet” adıyla bir hareket başlatır. Parti içinde de oluka destek bulan bu hareket grubu 17 Ocak 1970 tarihinde Demirel’e 72 imza bulunan bir muhtıra verirler. Muhtıra da Demirel’i tarafsızlığa davet ederler. Bunun sonucunda Demirel, parti içi muhalefet grubundan Ethem Kılıçoğlu, Cevat nder ve Yüksel Menderes’in partiden ihraç edilmelerini sağlamıştır. Bu ihraçların arkasından Saadettin Bilgiç, Mehmet Turgut ve Cihat Bilgehan arkadaşlarının ihraçlarını protesto ederek istifa ederler. Parti içinde iyice gerilen havayla birlikte 11 şubat 1970 tarihinde bütçe kanun oylamasında partide muhalefet olan 41 kişi bütçeye red oyu vermiştir. Dönemin Anayasa’sına göre bütçesi onaylanmayan bir hükümet güvenoyu alamamıştır anlamına geldiğinden hükümet düşmüştür. Böylece II. Demirel Hükümeti son bulmuştur (Aydın ve Taşkın, 2017: 198-199). Cumhurbaşkanı yeniden hükümeti kurmak için Demirel’i görevlendirir. Böylece Demirel hükümeti kurar kurmaz ilk icraatı partideki muhalif grubu ihraç etmektir. İhraç edilen muhalif grup Demokratik Parti’yi kurmuştur (Demirel, 2013: 58).

4.2.YENİ KURULAN HÜKÜMETİN PROGRAMINA GENEL BİR BAKIş

1969 seçimleri sonucunda oyların by bir çoğunluğunu alarak iktidara gelen AP, dört boyunca uyguladığı politikalara devam etme şansı bulur. 7 Kasım 1969 tarihinde Mecliste okunan II Demirel Hkmetinin programı 1965 programına kıyasla kısa oluşu dikkat çeker (Güler, 2003: 92).

II. Demirel Hkmetinin Programı kısaca şöyledir:

- Eşit haklardan herkesin yararlanmasını sağlayarak barışın sağlam temellere oturtulması
- Her ne sebep olursa olsun hak ve hürriyetlerin özüne dokunulmayacağının teminatının verilmesi fakat hak ve hürriyetlerin tecavüzüne karşı, hükümetin gerektiği yerde çeşitli tedbirler alması
- Rejim ve seçim tartışmalarından sıyrılarak istikrar ve hürriyet için refah yoluna yönelmek

- Din ve vicdan hürriyeti Anayasa'nın teminatı altına olduğundan dolayı bu hürriyetin hiçbir şekilde tehlike sebebi olarak gösterilemeyeceği ve vatandaşların dinî ihtiyaçlarının karşılanmasının teminat altına alınması
- Modern hayata uygun ve iyi eğitim görmüş din adamlarının yetiştirilmesi, vekil imam-hatiplerin adil bir ücret almasının sağlanması ve din görevlilerinin hayat şartlarının iyileştirilmesi
- Seçmenin seçimlerin çok sık yapılmasından dolayı bıktığını ve bunun için seçimlerin çok sık yapılmasını önlemek maksadıyla tedbirlerin alınması
- İktisadi Devlet Teşekkülleri, mahallî idareler ve belediyeler personeli de dâhil olmak üzere devlet hizmetinde çalışan bütün personelin hayat şartlarını iyileştirmek için tedbirlerin alınması
- Asgari geçim seviyesi altında kalan memur ve ücretlilerin asgari geçim seviyesine çekilmesi
- Adil bir ücret dengesinin oluşturulması, sosyal güvenlik şartlarının iyileştirilmesi ve emekli, dul ve yetimlerin hayat şartlarının iyileştirilmesi için tedbirlerin alınması
- Yabancı sermayenin ülkenin kalkınmasında yararlı olduğu sürece desteklenmesi ve yabancı sermaye ile birlikte yeni teknolojilerden yararlanılması
- Üniversitelerde eğitim ıslahatlarının yapılması “Üniversitelerarası Yüksek Kurul” teşkilatının kurularak hükümet ve üniversite arasında işbirliğinin sağlanması, eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması, eğitim mensuplarının sosyal ve ekonomik güvenliklerini sağlamak üzere “Millî Eğitim Mensupları Yardımlaşma Kurumu”nun kurulması, yükseköğrenim gençliğinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartların iyileştirilmesi
- İşsizliği önlemek için istihdam imkânlarını plân hedeflerine uygun şekilde genişletilmesi, yeni iş sahalarının açılması, çalışanların sayısının artırılması ve emeğinin karşılığını her işçinin tam olarak almasının sağlanması
- Tarım sektöründe sosyal güvenlik alanının genişletilmesi, tarım iş kanunu tasarısının yürürlüğe konması, tarım ve orman işçilerinin sigorta kapsamına alınması

- Değişik gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli bir iktisadi gelişme sağlanması, millî gelirin fert başına düşen oranının arttırılması ve kalkınmanın getirdiği nimetlerden yararlanırken fırsat eşitliğinin sağlanması
- Çiftçi mahsullerinin taban fiyatlarıyla desteklenmesi, her bölgenin özellik ve imkânlarına göre çeşitli ürünlerin değerlendirilmesi için küçük sanayi tesislerinin köylere kurulması, köy kalkınma kooperatiflerinin kurulması için teşvik edilmesi, topraksız veya yeter toprağı bulunmayan köylüye mevcut olan yerlerde hazine arazisi dağıtımının yapılması
- Doğu bölgelerinde için ulaşımın sağlanması, okulların sayısının çoğaltılması, transit ulaşım imkânlarının arttırılması, şehir ve kasabalara elektrik götürülmesi, bölgenin kalınması için imtiyazlı bir kredi politikasının uygulanması
- Dış politikada ise memleket güvenliğinin sağlanması, milletlerarası ilişkileri karşılıklı menfaatler dengesi içinde geliştirilmesi, bölgede ve bütün dünyada istikrar ve barış sağlayıcı şartların gerçekleşmesi için yapıcı bir şekilde katkıda bulunulması ve Kıbrıs ihtilâfının Türkiye'nin hak ve menfaatlerine uygun bir tarzda çözümlenmesinin sağlanması.

Yukarıdaki tedbirlerin yanı sıra yeni hükümet programında tarım ürünleri, sağlık ve hizmetleri, ulaşım, turizm, maden kaynakları gibi konular üzerinde de çeşitli tedbirler alınmıştır (MM, TD, D. 3, C 1, 4. Birleşim, 43-70).

Hükümet programının okunmasının ardından 10.11.1969 tarihinde Millet Meclisi'nde hükümet programı görüşülmüştür. Görüşme sırasında Güven Partisi Gruba adına Turhan Feyzioğlu ve Cumhuriyet Halk Partisi adına Kemal Satır konuşmuştur.

Turhan Feyzioğlu, hükümetin ülkede asayiş konusunda eski tutumuna devam edeceğini, programın açıklıktan ve berraklıktan uzak olduğunu, huzur vaat etmek yerine programın huzursuzluk getireceğini ifade eder ve programın çalışma ve hizmet anlayışlarına ters olduğunu söyleyerek güvenoyu veremeyeceklerini açıklar (MM, TD, D. 3, C 1, 5. Birleşim, 74-102).

CHP adına konuşan Kemal Satır ise hükümetin programı konusunda mutabık noktaların var olmasına rağmen Demirel'in sözleriyle davranışları arasında tutarsızlık olduğunu iddia eder ve programı eksiksiz uygulayacakları konusunda

derin tereddütleri olduğunu ileri sürer. Tüm bunlardan dolayı da hükümetin programına güvenoyu vermeyeceklerini ama memleketin yararına olan bütün kanunları da destekleyeceklerini bildirirler (MM, TD, D. 3, C 1, 5. Birleşim, 103-115).

Yeni hükümet programının okunmasının ardından Senatoda yapılan görüşmelerde CHP Grubu adına söz alan CHP Grup Başkanvekili, İstanbul Senatörü Fikret Gündoğan yeni hükümet programı için bir konuşma yapar. Gündoğan, programın ülke sorunlarını çözmekten ziyade daha da ağırlaştıracağını sadece kuru vaatlerden ibaret olduğunu, bu programla ekonominin sürekli dışa bağımlı hâle geleceğini ve programın büyü bir başarısızlığa uğrayacağını ileri sürer. Ayrıca Gündoğan program için “*Bu program aldatmacalar, öğünmeler, çelişkiler ve kargaşalar manifestosundan başka birşey değildir*” ifadelerini kullanmıştır (Ulus, 12 Kasım 1969: s. 1, 3).

Cumhurbaşkanı Sunay ise Demirel’e hükümeti kurma görevini verir. Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurulan Bakanlar Kurulu, Anayasanın 103. maddesi gereği güvenoyu alması gerekir. Meclis Başkanı, sonuçları şu şekilde vermiştir:

“Oylama sonuçlarım arz ediyorum: Oylamaya 428 arkadaşımız iştirak etmiş, 263 kabul ve 165 ret oyu çıkmıştır. Muhterem arkadaşlarım, bu suretle Başbakan Sayın Süleyman Demirel tarafından kurulmuş olan Bakanlar Kurulu güvenoyu almıştır. Sayın Başbakan ve bütün bakanları tebrik eder, çalışmalarında Hükümete başarılar dilerim” (MM, Tutanak Dergisi, D. 3, B 6, C 1, 6. Birleşim, s. 169).

Tablo 3: II. Demirel Hükümeti/ 31. Cumhuriyet Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu

Başbakan	Süleyman Demirel (Isparta Milletvekili)
Devlet Bakanı	Refet Sezgin (Çanakkale Milletvekili) Hasan Dinçer (Afyon Milletvekili)
Devlet Bakanı	Hüsamettin Atabeyli (Erzincan Milletvekili)
Devlet Bakanı	Gürhan Titrek (Çankırı Senatörü)
Devlet Bakanı	Turhan Bilgin (Erzurum Milletvekili)

Adalet Bakanı	Yusuf Ziya Önder (Sivas Milletvekili)
Milli Savunma Bakanı	Ahmet Topaloğlu (Adana Milletvekili)
İçişleri Bakanı	Haldun Menteşeoğlu (Muğla Milletvekili)
Dışişleri Bakanı	İhsan Sabri Çağlayangil (Bursa Milletvekili)
Maliye Bakanı	Mesut Erez (Kütahya Milletvekili)
Milli Eğitim Bakanı	Orhan Oğuz (Eskişehir Milletvekili)
Bayındırlık Bakanı	Turgut Gülez (Bolu Senatörü)
Ticaret Bakanı	Ahmet Dallı (Bursa Milletvekili) Gürhan Titrek (Devlet Bakanı)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Vedat Ali Özkan (Kayseri Milletvekili)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Ahmet İhsan Birincioğlu (Trabzon Milletvekili)
Tarım Bakanı	M. İlhami Ertem (Edirne Milletvekili)
Ulaştırma Bakanı	Nahit Menteşe (Aydın Milletvekili) Orhan Tuğrul (Bilecik Senatörü)
Çalışma Bakanı	Seyfi Öztürk (Eskişehir Milletvekili)
Sanayi Bakanı	Selahattin Kılıç (Adana Milletvekili)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Sabit Osman Avcı (Artvin Milletvekili)
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Necmettin Cevheri (Urfa Milletvekili)
İmar ve İskan Bakanı	Hayrettin Nakipoğlu (Kayseri Milletvekili)
Köyşleri Bakanı	Turhan Kapanlı (Ankara Senatörü)
Orman Bakanı	Hüseyin Özalp (Samsun Milletvekili)
Gençlik ve Spor Bakanı	İsmet Sezgin (Aydın Milletvekili)

Kaynak: Erdilek, 1983: 1011

SONUÇ

Millî Mücadele ile birlikte seslerini duyurabilmek için İrade-i Milliye gazetesini kuran kadro bir süre sonra Ankara'da da Hâkimiyet-i Milliye gazetesini kurar. Bunun temel sebebi İrade-i Milliye gazetesinin yeterli gelmediği kanısıdır. Bir süre sonra adı Ulus olarak değiştirilen gazete ülkede şartlar ne olursa olsun sürekli CHP'nin arkasında ve onu destekleyen bir gazete olarak CHP'nin bir yayın organı olmuştur. Gerek seçimlerde gerek başka konularda olaylara hep CHP'nin gözünden bakarak CHP'nin söylemlerini ve ideolojisini benimsemiştir. CHP'nin yayın organı olma vasfını yürüten Ulus gazetesi, 1969 seçimlerine giderken de CHP sözcülüğüne devam etmiştir. Bu bağlamda CHP haberleri, reklamları, CHP seçim bildirgesi, CHP'li yöneticilerin propaganda faaliyetleri ile köşe yazarlarının yanlı yayınlarına yer vermiştir.

Ulus gazetesi, 1969 seçimlerine gidilirken çeşitli olaylara sayfalarında yer verir. Ancak bu olayları bir şekilde ya iktidarın eleştirilmesine ya da CHP'nin düzeni değiştireceğine yönelik söylemlere zemin olarak alır. Bunun en güzel örnekleri Kayseri ve Pir Sultan Abdal olaylarıdır. Gazete, Kayseri olaylarını güvenlik zafiyeti olarak belirtirken Pir Sultan Abdal olaylarını da ifade hürriyetine kurulan bir baskı olarak nitelendirir ve iktidar eleştirisinde kullanır. Bu iki toplumsal olay ile ilgili CHP'li siyasilerin verdiği demeçleri sayfalarına manşetten taşır.

1969 seçimleri öncesindeki bir başka olay öbeği de üniversite hareketleridir. Üniversitelerdeki ideolojik ve siyasî yapılanmalar gazetede kendisine yer bulur. Sol ideolojiler içerisindeki ayrışmalarda ortanın solundan yana tavır koyan gazete, diğer grupları desteklememekle birlikte hükümetin öğrencilere baskı yapmasına da karşı çıkar. Gazete özellikle ortanın solu grubunu destekleyen öğrencilerin arkasında durarak bu öğrencileri destekler. ODTÜ öğrenci birliği seçimleri bu duruma örnektir. Diğer sol gruplarla aralarında öğrenci birliği seçimlerinde yaşanan gerilimde ortanın solu grubu öğrencilerinin yaşadığı durumu günlerce gazete sayfalarına taşımıştır.

Seçim öncesinde sendika hareketleri de gazete sayfalarında geniş yer bulur. Bu türden haberler işçi haklarının savunulması kapsamında hükümete yöneltilen eleştiriler çerçevesinde verilir. Bu dönemdeki sendikal hareketler çoğunlukla fabrika veya iş yeri işgali şeklinde gerçekleşmiş olsa da grevler konusunda etkin bir durumdadırlar. İşçilerin yaşadığı mağduriyetleri anlatan haberlere geniş çapta yer vermiştir.

İktisadî meseleler hususunda Ulus gazetesi, 1968 yılında ikinci beş yıllık kalkınma planının uygulamaya geçmesiyle beraber ortaya çıkan çeşitli aksaklıklardan dolayı ekonomideki istikrarsızlık ve para değerinin düşmesi gibi nedenlerle köylünün fakirleştiğini ileri sürerler. Adalet Partisi'nin kurmuş olduğu düzenin bozuk olduğu ve bu düzeni değiştirmek için köylüye dönük yeni bir düzen kurulacağı vaatlerini ileri süren CHP görüşlerini, Ulus gazetesi destekler. Gazete, bu konuda Adalet Partisini köylüyü ezmekle ve buna karşın toprak sahiplerini korumakla suçlar. Adalet Partisi'nin tekrar iktidara gelmesi durumunda var olan düzenin daha da bozulacağını ve köylünün altından kalkamayacağı durumların oluşacağını ileri sürer.

Ulus gazetesi 1969 Genel Seçimlerine doğru giderken CHP'nin seçim beyannamesine CHP'li siyasilerin seçim gezilerine radyo konuşmalarına ve basına vermiş oldukları demeçlerine sıkça yer verir. Buna karşın gazetede Adalet Partisi'nin ise dört yıllık iktidarlık sürecini eleştiren haberler yer alır. Öte yandan diğer muhalif partilerle ilgili hiçbir haber yer almaz. CHP'nin seçim hazırlıklarını yürüten siyasileri halk kahramanı gibi gösterir. O dönemdeki parti içinde meydana gelen karışıklıkların gazeteye yansımadığını ve CHP'nin iç çekişmeleri olmayan beraberlik içinde olduğunu gösteren bir imaj çizer. Bu imajla bağlantılı olarak ön seçimler sonucunda milletvekili adayı olamayan bir CHP'linin bu durumunu demokrasinin bir sonucu olarak var sayar. Ulus gazetesi bu durumu CHP'lerin demokrat ve vatandaşa hizmet eden bir parti olarak lanse eder.

Gazete, Adalet Partisi'ni huzursuzluğa yol açan bozuk bir düzen inşa eden halkı ezen buna karşın toprak ağalarını ve sermaye zenginlerini koruyan, dini sömüren, seçim yasaklarını çiğneyen ve kanunsuz olarak adlandırılan, verdiği sözleri tutmayan, başarısız ve beceriksiz olarak yansıtır. Gazetede yer alan bu söylemelere karşın Adalet Partisi ise yaptığı açıklamalarla ülkeyi, huzur getirdiğini ve iktisadî, sosyal ve kültürel açıdan kalkındırdığını ifade eder.

Ulus gazetesinin yazarları ise seçim hazırlıkları boyunca köşelerinde Adalet Partisi'ni eleştiren yazılar ve karikatürlere yer verir. Buna karşılık bu köşe yazılarında CHP'yi tenkit eden iktidar partililere karşı cevap niteliğinde yazılar mevcuttur. Öte yandan CHP'nin iktidara gelmesinin ülke açısından faydalı olacağını vurgulayarak adalet, huzur, istikrar, eşitlik ve özgürlük sağlayacağını köşe yazılarında okuyucuya empoze ederler.

Seçim beyannameleri hususunda gazete taraflı bir tutum sergileyerek diğerk partilerin beyannamelerine yer vermemiştir. CHP'nin beyannamesi toplamda on yedi bildiriden oluşmuştur. Bu sebepten dolayı beyannamenin her bir bildirisi manşetten verilerek ses getirmesi amaçlanır. Bu durum karşısında Ulus gazetesinde yer almayan diğerk partilerin beyannameleri, halk tarafından okunmak istendiğinde başka yayınlardan takip edilmiştir.

12 Ekim 1969 seçimlerinden önce değiştirilen seçim sistemi, partilerin meclise milletvekili çıkarma sayılarını etkilemiştir. Fakat bu seçimler Tk siyasî hayatında o güne kadar yapılan seçimler arasında seçime “en fazla siyasal parti katılımı” “en düşük seçmen katılımı” ve meclise “en fazla bağımsız milletvekili çıkarma sayısı”na sahiptir. CHP'yi seçim sonuçları bağlamında incelediğimizde milletvekili sayısının bir önceki seçime nazaran artmasından mutluluk duyulduğu, iktidara gelemeyip ana muhalefet konumunda kalmaları ise büyük rahatsızlık doğurmuştur. Seçimden sonra gazetede Adalet Partisi'nin tekrar iktidara gelmesi ile alakalı bir haber de yer almamıştır.

Seçimlerden sonra CHP ve AP'de ayrı ayrı kendi partileri içerisinde kırılmalar meydana gelir. Her iki partide de seçimlerden bir müddet önce başlayan ayrılıkçı görüşler önseçimler ile birlikte hız kazanmış ve seçim sonucunda ciddî ayrılıklar yaşanmıştır. Ulus gazetesi CHP'nin bir yayın organı olarak CHP içindeki Erim ve Satır muhalefetinden ziyade partinin arkasında durarak İnönü ve Ecevit birlikteliğini desteklemiştir. Gazete bu hususta da tıpkı ortanın solu politikasında olduğu gibi partisinin arkasında durmuştur. Ulus gazetesi yaşanan her olayın karşısında CHP'nin sözcülüğünü yapan bir gazetedir.

Bu seçim yarışında gazete, okuyucu kitlesine CHP yanlısı haberler vererek kendi seçmenini konsolide eder. Bu durum seçim yarışında CHP için avantaj elde etmesine yardımcı olur. Fakat dönemin tek gazetesi Ulus değildir. Adalet Partisi'nin de propagandasını yapan birtakım gazeteler var olduğundan dolayı basında çok sesli bir hayat vardır.

Sonuç itibariyle 1969 seçimlerine gidilirken Ulus gazetesi, sayfalarında yer verdiği çeşitli etkinlikler vasıtasıyla CHP'yi sınırsız desteklemiştir. Bu desteğini doğrudan CHP'nin propagandasını yaparak vermiştir. Bunun yanı sıra iktidara gelince ise gazete sadece iktidarı boyunca hayata geçirdiği politikalarını çok sert bir şekilde eleştirir ve bu eleştirdikleri politikalara karşı çözüm yolu sunarlar. Öte

yandan diğerk partilere bakıldığında muhalefet partileri olduğundan olsa gerek bu partilerle ilgili hiçbir habere rastlanmamıştır.

Siyasî parti güdümünde bir basın kuruluşu varsa bu güden siyasî parti açısından oldukça iyi bir durumdur. Bunun sebebi basın ile beraber kendi politikalarını ve seslerini daha etkin bir propaganda ile duyurabilmesidir. Böylece siyasî parti kendi kitlesini kolayca yönlendirebilir. Basın açısından bakıldığında ise durum daha farklıdır. Propagandasını yaptığı siyasî partiden reklam ve ilanlarla gelir elde edebilirler fakat basının tarafsızlığı ilkesini de çiğnemiş olurlar. Bu halk nezdinde de bir itibar kaybıdır. Bu bağlamda 1969 Genel Seçiminde Ulus gazetesinin gözünden baktığımızda CHP ideolojisiyle çevrelenmiş, oldukça taraflı bir seçim dönemi yaşandığı belirtilebilir.

KAYNAKÇA

Arşivler

BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 –1, 1969

BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 3, 1969

BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 5, 1969

BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 6, 1969

BCA, 30-1-0-0 / 47 - 282 – 7, 1969

BCA, 30-1-0-0 / 47 - 283 – 3, 1969

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Belge 2, No 58, 1969

Gazeteler

Cumhuriyet

Ulus

Kitaplar

Adalet Partisi (1972). Milletin Hizmetinde Adalet Partisi 1965-1971. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı (1969a). Süleyman Demirel'in 1969 Bütçesi Münasebetiyle Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisindeki Konuşmaları. Ankara: Doğu Matbaacılık.

Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı (1969b). Süleyman Demirel Seçim Konuşmaları. Ankara: Doğu Matbaacılık.

Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı (1969c). Adalet Partisi Seçim Beyannamesi. Ankara: Doğu Matbaacılık.

Ahmad, Feroz (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980) (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım). İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akşin, Sina (2016). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Atabay, Mithat (2015). Türk Basın Tarihi (1831'den Günümüze Türk Basını Gazeteler ve Gazeteciler). İstanbul: Paradigma Akademi.

Ayata, Ayşe Güneş (2010). CHP (Örgüt ve İdeoloji). İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın (2017). 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi. İstanbul: İletişim.

Aydoğanoglu, Erkan (2011). Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi. Ankara: Kültür Sanat Sen.

- Bal, İdris (2002). Türk Dış Politikası (1960-1980). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Başbakan Süleyman Demirel'in Onüçüncü Basın Toplantısı (1969). Ankara.
- Bektaş, Arsev (1993). Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilâ, Hikmet (1999). CHP 1919-1999. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bilgiç, Sadettin (1995). Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Birlik Partisi (1969). Birlik Partisi Seçim Beyannamesi. Ankara.
- Boratav, Korkut (ty). "İktisat Tarihi (1908-1980)." Haz. Sina Akşin. Yakın Çağ Türkiye Tarihi. İstanbul: Milliyet. 297-379.
- Bozbeyli, Ferruh (1977). Birinci Cemre. İstanbul: Selçuklu Yayınları.
- Bozbeyli, Ferruh (2000). Alaca Siyaset. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık.
- Çavdar, Tefvik (2013). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetinkaya, Hikmet (2010). 68'den 78'e Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Demirel, Taner (2013). Adalet Partisi İdeoloji ve Politika. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (1970). 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçim Sonuçları. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Ecevit, Bülent (1968). Bu Düzen Değişmelidir: 1968 Bütçesi Üzerine Millet Meclisinde Ecevit'in Yaptığı Konuşma. Ankara: Ulusal Basımevi.
- Erdilek, Neşe (1983). "Hükümetler ve Programları". Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 4, 968-1046.
- Erim, Nihat (2005). Günlükler 1925-1979 (Haz. A. Demirel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eroğul, Cem (1990). "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71." Haz. İrvin Cemil Shick ve Ertuğrul Ahmet Tonak. Geçiş Sürecinde Türkiye. İstanbul: Belge Yayınları. s. 112-151.
- Ertuğrul, Feyzullah (2017). TÖS Tarihinden Esintiler-I [Elektronik Sürüm]. Ankara: Özdoğan Matbaa. <http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2018/01/T%C3%96S-1-2017.pdf> / (Erişim Tarihi: 24 Mart 2018).
- Esmer, Gülsüm Tütüncü (2006). CHP: 1965-1980 Türk Yaşamında Ortanın Solu. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Fırat, Melek (1997). 1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gaytancıoğlu, Kaan (2014). Politik Liderlik ve Bülent Ecevit. İstanbul: Paradigma Kitabevi.

Gerger, Harun (1983). “*Türk Dış Politikası (1946-1980.)*” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 2, 537- 558.

Gönlübol, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu (1993). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güler, Filiz Demirci (2003). Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Güven Partisi (1969). Güven Partisi Seçim Beyannamesi. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.

Güzel, Mehmet Şehmus (1983). “*Cumhuriyet Türkiye’sinde İşçi Hareketleri.*” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 7, 1848-1876.

Hale, William (2014). Türkiye’de Ordu ve Siyaset (Çev. A. Fethi). İstanbul: Alfa.

Hristidis, Şengün Kılıç ve Ersel Ergüz (2010). İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar (1946-1992). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnönü, İsmet (2017). Defterler 1919-1973 (Haz. A. Demirel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnsel, Ahmet (2005). “1969.” Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Cilt 3, 212-232.

İnuğur, Nuri (1992). Türk Basın Tarihi. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

İskit, Server (1945). Aylık Ansiklopedi. İstanbul: İskit Yayını.

Kabacalı, Alpay (1994). Türk Basınında Demokrasi. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Karadeniz, Harun (1976). Olaylı Yıllar ve Gençlik. İstanbul: May Yayınları.

Karib, Zafer (1977). Siyasal Partiler Beynelmîlel Denge Politikaları ve Yeni Devrim Eşliğinde MSP. İstanbul: Çığır Yayınları.

Kaya, Gazanfer (2013). Toplumsal Değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler (CHP ve AP Üzerine Bir İnceleme). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Keyder, Çağlar (1990). “*Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası.*” Haz. İrvin Cemil Shick ve Ertuğrul Ahmet Tonak. Geçiş Sürecinde Türkiye. İstanbul: Belge Yayınları. s. 38-73.

Kili, Suna (1976). 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Koç, Yıldırım (2003). Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketleri [Elektronik Sürüm]. İstanbul: Kaynak Yayınları. <http://yildirimkoc.com.tr/usrfile/1320223776b.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

Koloğlu, Orhan (2001). Kim Bu? Ecevit. İstanbul: Boyut Kitapları.

Konyar, Hürriyet (1999). Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Milliyetçi Hareket Partisi (1969). Memleket ve Dünya Hadiseleri, MHP Seçim Bildirgesi. Ankara.

Özdemir, Hikmet (ty). “*Siyasi Tarih (1960-1980)*.” Haz. Sina Akşin. Yakınçağ Türkiye Tarihi. İstanbul: Milliyet, 227-286.

Özkaya, Yücel (2014). Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921). Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.

Pamuk, Şevket (2017). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Şapolyo, Enver Behnan (1971). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın. Ankara: Güven Matbaası.

Türkiye İşçi Partisi (1969). Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi. İstanbul: Çınar Matbaası.

Toker, Metin (1993). Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Topuz, Hıfzı (1996). 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi Davalar, Hapisler, Faili Meçhul Cinayetler ve Holdingler. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Topuz, Hıfzı (2016). II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tökin, Füzruzan Hüsrev (1963). Basın Ansiklopedisi. İstanbul: Kulen Basımevi.

Tuncer, Hüner (2014). 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türk Dış Politikası. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Turan, Şerafettin (2003). İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Uyar, Hakkı (2017). İki Darbe Arasında CHP 1960-1971. İstanbul: Doğan Kitap.

Yaraşır, Volkan (2006). İşgal, Direniş, Grev. İstanbul: Mebhisto Yayıncılık.

Yeni Türkiye Partisi (1969). Yeni Türkiye Partisi 1969 Seçim Beyannamesi. Ankara.

Yorgancılar, Serkan (2012). Milli Görüş 1969-1980. İstanbul: Pınar Yayınları.

Tezler

Altan, Cemal (1998). 1973 Sonrasında Türkiye’de Yapılan Genel Seçimlerin Değişik Seçim Sistemleriyle Değerlendirilmesi “İktidar Senaryoculuğu.” Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Bakacak, Alper (2002). İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Ulus Gazetesi’nin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Bakacak, Alper (2009). Ulus Gazetesi’nin Muhalefet Yılları (1950-1960). Ankara Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çaylak, Adem (2004). Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çilengir, Sezen (2011). Düşünce ve Pratiklerin Uluslararası Dolaşımı: 1968-1970 Yılları Arasında Türkiye’de Üniversite İşgalleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kuru, Hanife (1996). Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Sosyal Bilimler, İzmir.

Millioğulları, Özgün (2007). Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldız, Ertan (2006). XIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1965-1969). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi ve Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Makaleler

Abadan, Nermin (1961). “*Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili*” [Elektronik Sürüm]. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 16(2), 93-118. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000054921/5000052229> (Erişim tarihi: 17.02.2018).

Aydemir, Sefa Salih (2014). “*12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları*” [Elektronik Sürüm]. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 3 (5), 43-51. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/avrasyad/article/view/5000093549/5000087094> (Erişim tarihi: 12.02.2018).

Bahar, Ozan (2005). “*Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Uygulanan Sanayileşme Politikaları*” [Elektronik Sürüm]. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 3 (4), 64-90. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203556> (Erişim tarihi: 21.03.2018).

Bulut, Ferya (2011). “*68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı*” [Elektronik Sürüm]. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 10(23), 123-149. http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi%2023/07_%20Ferya%20Bulut.pdf (Erişim tarihi: 20.03.2018).

Demir, Şerif (2012). “İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti’nde Görünümü (1831-1918)” [Elektronik Sürüm]. The Journal of Academic Social Science Studies, 33, 367-377. <https://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=2747> (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Erdoğan, Caner (2017). “*Cumhuriyet Halk Partisi’nin Tek Parti Dönemi Sonrası İdeolojik Evrimi: Özgürlükçü Muhalefet, Ortanın Solu ve Demokratik Sol (1950-1980)*” [Elektronik Sürüm]. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (53), 299-318. http://www.asosjournal.com/Makaleler/2122764411_12710%20Caner%20ERDO%204%9EAN.pdf/ (Erişim tarihi: 20.04.2018).

Kaya, Muzaffer (2006). “Türkiye’de Anti-Emperyalist Mücadele 1965-71.” [Elektronik Sürüm]. Journal Of Historical Studies. <https://slidex.tips/download/trkiye-de-ant-emperyalst-mcadele> (Erişim tarihi: 13.01.2018).

Mazıcı, Nurşen (1996). “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”. [Elektronik Sürüm]. Atatürk Yolu A.Ü.T.İ.T.E.D., 5(18), 131-154. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ankuayd/article/view/5000003342/5000003861> (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Savcı, Bahri (1970). “Parti İçi Bunalımdan Hükümet Bunalımına... Ve Rejim Bunalımı” [Elektronik Sürüm]. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 25(1), 253-189. http://politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/25/1/12_Bahri_Savci.pdf/ (Erişim tarihi: 25.01.2018).

Yılmaz, Erdal (2017). “Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İade Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı” [Elektronik Sürüm]. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 16(32), 21-64. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/378659/> (Erişim tarihi: 02.01.2018).

Köşe yazıları

Ulus

Başyazı (13 Ağustos 1969). “Varan Bir.” Ulus, 1, 7.

_____ (20 Ağustos 1969). “Aldatılan Seçmen.” Ulus, 1, 7.

_____ (15 Eylül 1969). “Önemli Olan, Gelecektir.” Ulus, 1, 7.

Berker, N. Şinasi (7 Temmuz 1969). “Uyku!..” Ulus, 1.

_____ (11 Eylül 1969). “AP Sloganı!..” Ulus, 1.

_____ (4 Ekim 1969). “Balon.” Ulus, 1.

Cüceoğlu, İbrahim (3 Eylül 1969). “Bu Ne Perhiz Bu Ne Lahana Turşusu.” Ulus, 3.

Tamer, Erdoğan (26 Ağustos 1969). “Geziden Notlar.” Ulus, 1, 3, 7.

_____ (10 Eylül 1969). “Ecevit’in Gezisinden Notlar.” Ulus, 1, 7.

_____ (25 Eylül 1969). “Sonları Yakındır.” Ulus, 1, 7.

Cumhuriyet

Güresin, Ecvet (16 Ekim 1969). “CHP’nin Durumu.” Cumhuriyet, 1.

Millet Meclisi Tutanakları

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (17.01.1969). Dönem: 2. Toplantı: 4. Cilt: 31. Otuz Birinci Birleşim.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (09.04.1969). Dönem: 2. Toplantı: 4. Cilt: 35. Yetmiş Yedinci Birleşim.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (14.05.1969). Dönem: 2. Toplantı: 4. Cilt: 34. Doksan Üçüncü Birleşim.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (07.11.1969). Dönem: 3. Toplantı: 1. Cilt: 1. Dördüncü Birleşim.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (12.11.1969). Dönem: 3. Toplantı: 1. Cilt: 1. Altıncı Birleşim.

EKLER

EK I: İsmet İnönü'nün "Hatıralarım" adlı kitabının ilanı (4 Temmuz 1969).

EK II: Bülent Ecevit'in Bandırma ve Erdek'e yaptığı seçim gezisinden fotoğraflar (4 Ağustos 1969).

EK III: Bülent Ecevit'in Trakya ve Çanakkale'ye yaptığı seçim gezisinden fotoğraflar (30 Eylül 1969).

EK IV: Bülent Ecevit'in çeşitli illere yaptığı seçim gezisinden fotoğraflar (1 Ekim 1969).

EK V: CHP'nin seçimler için bastırdığı afişlerin Ulus gazetesindeki haberi 9 Eylül 1969).

EK VI: CHP'nin seçimler için bastırdığı afişlerin Ulus gazetesindeki haberi (13 Eylül 1969).

EK VII: CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün haberi (29 Eylül 1969).

EK VIII: CHP'nin beyannamesinde yer alan tedbirlerin ilave ekte verilmesi (29 Eylül 1969).

EK IX: "Ecevit'i dinlediler ve EVET dediler" başlığıyla yayınlanan seçim gezisi fotoğrafları (8 Ekim 1969).

EK X: "CHP bu çağ dışı düzene son verecektir" başlığıyla yayınlanan ilave ek (8 Ekim 1969).

EK XI: "2000 yılının Türkiye'sini yönetecek bu çocukları eğitim yoluyla kurtaracağız" başlığıyla yayınlanan ilave ek (8 Ekim 1969).

EK XII: İnönü'nün açtığı seçim kampanyasının manşeti (27 Ağustos 1969).

EK XIII: Ulus gazetesinin seçim sayfası (13 Eylül 1969).

EK XIV: Ulus gazetesinin seçim sayfası (18 Eylül 1969).

EK XV: Ulus gazetesinin seçim sayfası (26 Eylül 1969).

EK XVI: Ulus gazetesinin seçim sayfası (29 Eylül 1969).

EK XVII: Ulus gazetesinin seçim sayfası (4 Ekim 1969).

EK XVIII: Ulus gazetesinin seçim sayfası (10 Ekim 1969).

EK XIX: "CHP iktidarında toprak işleyenim olacaktır" başlığıyla yayınlanan ilave ek (7 Ekim 1969).

EK XX: CHP'nin yerinin gösterildiği seçim pusulalarının yayınlanması (9 Ekim 1969).

EK XXI: Ecevit ve İnönü'nün Ankara buluşmasının fotoğrafları (11 Ekim 1969).

EK XXII: CHP'lilerin seçim sırasında oy kullanırken çekilen fotoğrafları (13 Ekim 1969).

EK XXIII: CHP'nin illere göre çıkardığı milletvekili tablosu (14 Ekim 1969).

EK XXIV: Bülent Ecevit'in Ağrı gezisi (20 Ağustos 1969).

9 Eylül 1969 s. 1

702

C.H.P. iktidara gelince

Köy muhtarlarına devletçe aylık bağlanacaktır

ULUS Parasız ilâvedir

CHP, 1969 seçim bildirgesinin 13'üncü bölümünde, köy muhtarlarına devletçe aylık bağlanacağı ve köy kâtipleriyle köy korucularının da aylıklarının devletçe ödeneceği kaydedilmektedir.

***

Türk toplumunda bugüne kadar işlenen suçların büyük çoğunluğunun düzen bozukluğundan, düzendeki adaletsizliklerden, insanla çevre, insanla toplum, insanla devlet arasındaki yabancılaşmalardan veya düğünce özgürlüğünü kısıcı yasalardan ileri geldiği göz önünde tutularak, düzenin doğurduğu suçlar için bir

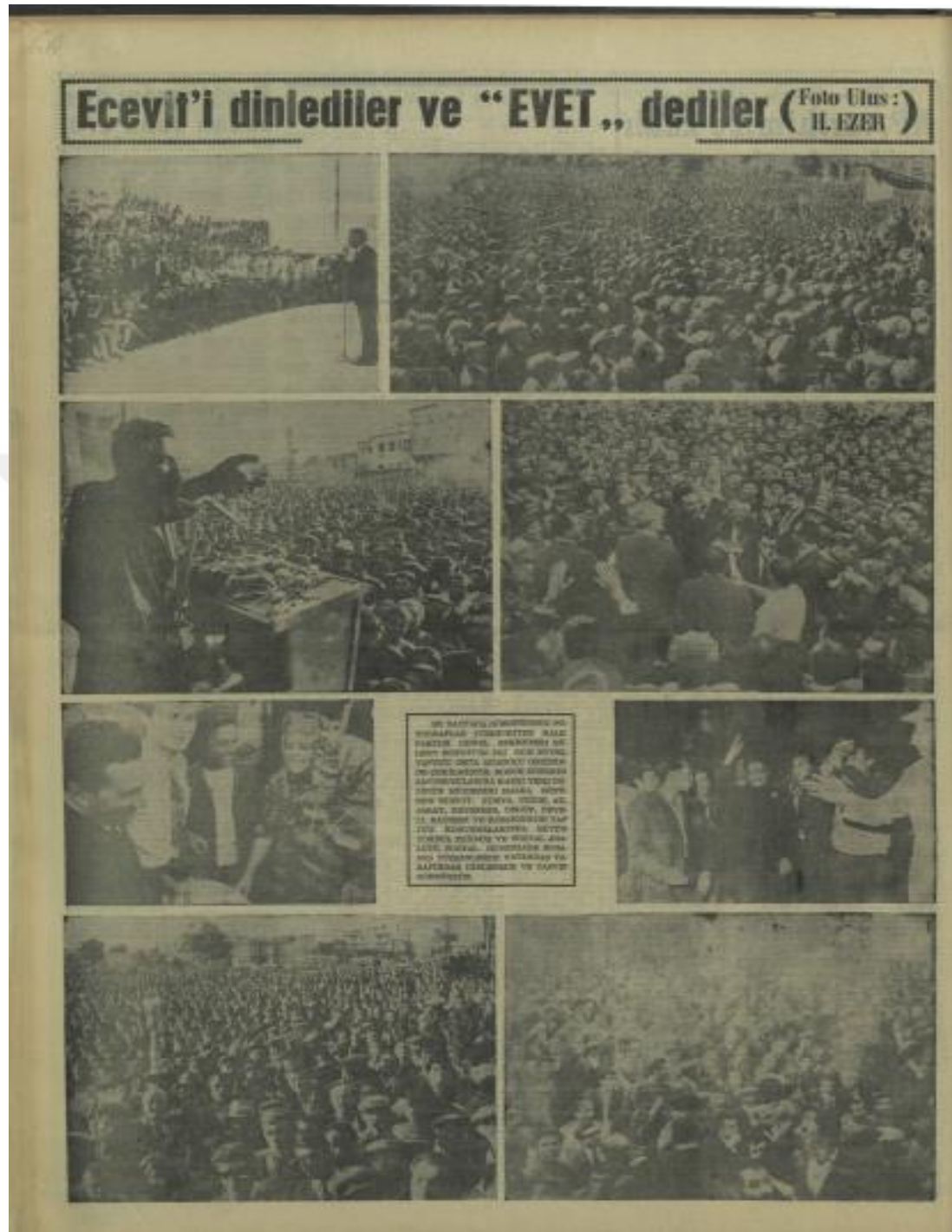
GENEL AF ÇIKACAKTIR

Oy'unu C.H.P. ye ver

29 Eylül 1969 s. 9

8 Ekim 1969 s. 8

Ek: X

27 EKİM 1969

CNP bu çağ dışı düzene son verecektir

Herkesin hastalıkta ücretsiz bakımı sağlanacak

Herkesi kapsayan bir Sağlık Sigortası kurulacak. Ayrıca işsizlik Sigortası kurulacak

Sağlık Sigortası kuruluncaya kadar, devlet, bütün dar gelirli yurttaşların ücretsiz bakımını üzerine alacaktır

Sanayi merkezlerine öncelik verilmek üzere, bütün yurtta çocuk yuvaları ve anne okulları kurulacaktır

Çiftçiler için tarım sigortası ve sosyal sigortaları kuracağız

Hüseyin, köylülerin, çiftçilerin, emekçi vatandaşların karşısında, sosyal adalet, sosyal adalet, sosyal adalet...

ULUS İLAVESİ

TRT-1

8 Ekim 1969 s. 9

CHF

ÇOCUK

OKUYACAKTIR

Sevgili, özümün
vaziyet: arkadaşları
kalkınmalarını per-
mane hatırla beni
anmayacakları için
beni yitirdiğim için
beni yitirdiğim için
beni yitirdiğim için

Türk agının var-
ması, Türkiye'yi
de etkileyen çar-
pışımın bir sonu-
cu olarak, çarşılar
mimarlarının ge-
çide daha geni-
şinde kullandık-
larıdır.

■ Saati okulu, Mektebi bitirince
kaymakam kaptandı.

■ Consider our bones very precious. Doctors might as well cut them away until there's nothing left of us. The chemicals in the bones are the same as in the blood.

Abstract: The purpose of this study was to determine the effect of a 12-week training program on the physical and psychological characteristics of young women. The study was conducted in a laboratory setting. The subjects were 12 young women, aged 18-25, who were divided into two groups: a control group and an experimental group. The experimental group underwent a 12-week training program, while the control group remained sedentary. The physical characteristics measured were body mass index (BMI), body fat percentage, and heart rate. The psychological characteristics measured were anxiety, depression, and self-esteem. The results showed that the experimental group had significantly lower BMI, body fat percentage, and heart rate compared to the control group. Additionally, the experimental group had significantly lower anxiety and depression levels and higher self-esteem levels compared to the control group. The findings suggest that a 12-week training program can effectively improve the physical and psychological characteristics of young women.

Fabrikada
ipidem, der
ist darstet-
feld rasmu
kader, tam-
duki klyil-
der klyil-
der klyil-
ki Gjotman
kader. Top-
kanda Sövi-
man herbe-
ten, çalıp
törece ö-
limesi, pür
bıgı ve yör-
tenderi ö-
rnekleri ge-
rekir.

GERÇEK

Güstermek istedik: AP.

... (text continues) ...

SEÇİM SEÇİM SEÇİM SEÇİM SEÇİM SE

Köylünün emeği başkalarını zengin ediyor

... (text continues) ...

İNÖNÜ 86 YAŞINDA...

... (text continues) ...

BILGIÇ-DEMİREL

... (text continues) ...

Yurttaş analizi

... (text continues) ...

CHP adayları

ERGENEKER İSİ

ERGENEKER İSİ

ERGENEKER İSİ

ERGENEKER İSİ

ECEVİT diyor ki:

CHP'nin programı

... (text continues) ...

C.H.P. ve Memur

... (text continues) ...

Görgeyca Zilpe Patron

... (text continues) ...

Özellikle aklın bejen...

... (text continues) ...

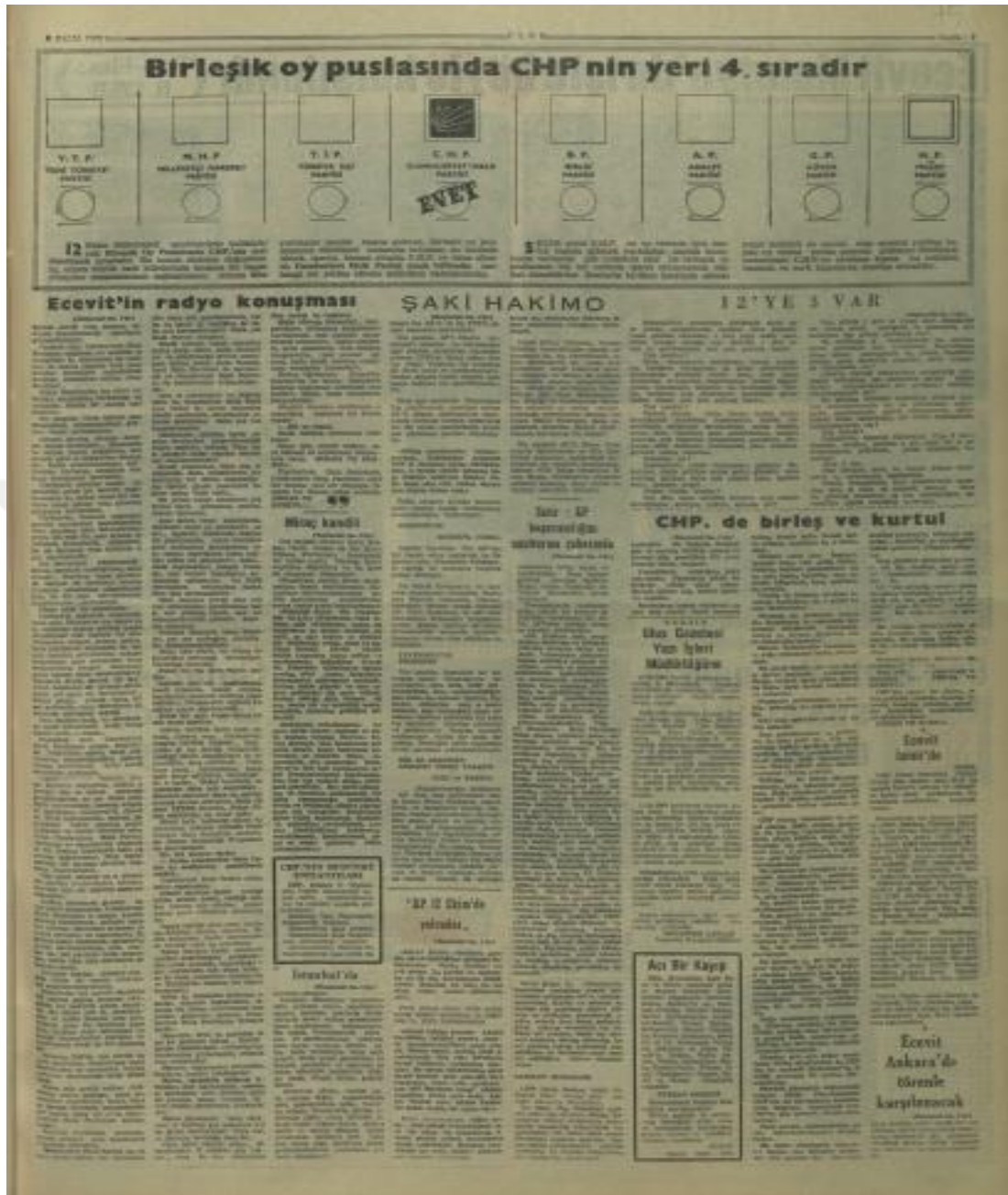

Ek: XX

9 Ekim 1969 s. 7

Ek: XXI

11 Ekim 1969 s. 8

ÖZ GEÇMİŞ

Yazar 1992 yılında Kayseri’de doğmuştur. İlk ve ortaokulu Niğde Cumhuriyet İlkokulu’nda okudu. Lise öğrenimini Niğde Atatürk Lisesi’nde tamamlamıştır (2010). 2016 yılında Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü’nde mezun olmuştur. Aynı yıl Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Programına girmiştir. Yazar, orta düzeyde İngilizce bilmektedir.

